

LIETUVOS BAJORAS

1998

3

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOJI SĄJUNGA

ŠIAME NUMERYJE:

ISTORINĖ ATMINTIS
2

„DIDŽIOJO
ARTILERIJOS MENO“
AUTORIUS –
LIETUVOS BAJORAS
4

LIETUVOS
DIDŽIOSIOS
KUNIGAIKŠTYSTĖS
KARIUOMENĖ
6

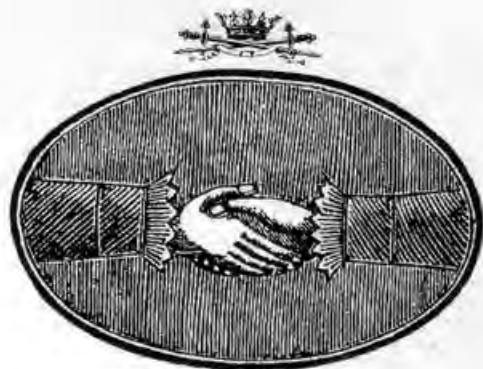
TAUJĖNAI. DVARAS
IR JO KUNIGAIKŠTIS
KONSTANTINAS
RADVILĀ
11

MIKALOJUS
PŠEVALSKIS KILĖS
IŠ LIETUVOS
20

HERALDIKOS
PRADŽIA VAKARŲ
EUROPOJE
23

SMULKIŲJŲ
LIETUVOS DVARELIŲ
KLAUSIMU
27

BAJORAI
PRANIAUSKAI
A. BARANAUSKO
GYVENIMO KĖLYJE
29

Redakcinė kolegija

Stefonas EITMINAVIČIUS

Danielius MICKEVIČIUS

Jonas SIDARAVIČIUS

Jonas STANKUS

Redaktorius

Danielius MICKEVIČIUS

Dailininkas

Romas DUBONIS

Tekstus surinko

Lina MASALSKYTĖ

Išleido leidykla DANIELIUS, SL 40
Tel. 744 211, Antakalnio 52, Vilnius, Ad 851
Spausdino BSPB spaustuvė. Užs. Nr. 143a

Pirmajame viršelio puslapyje:
dail. Jonas Sidaravičius, KESTUTIS, drobė,
aliejus, 1991 m.

ISSN 1392-1304

Doc. Jonas STANKUS

ISTORINĖ ATMINTIS

Prasidėjus atgimimui, atgavus Lietuvai nepriklausomybę, atsiverė galimybės prisiminti savo tautos ir valstybės garbingą istoriją, kurioje žymią vietą užėmė bajorai.

Pusę šimtmečio trukusi sovietinė okupacija norėjo ištrinti iš lietuvių ir Lietuvoje gyvenusių kitų tautų sąmonės istorinę atmintį. Tarsi nieko nereikėtų visa, kas buvo šventa senoliams – mūsų tėvams. Visa, kas pasakojo apie mūsų kunigaikščius – karalius – Lietuvos valstybės kūrėjus, Lietuvos Statuto sudarytojus, lietuvių kalbos puoselėtojus, mokslininkus, kultūrininkus, Lietuvos Nepriklausomybės 1918 m. vasario 16 d. signatarus, Lietuvos prezidentus, – visus, mylėjusius savo Tėvynę ir savo gabumus, talentą, protą aukojusius Lietuvai ir jos žmonėms.

Niekada, net inkvizicijos laikais tautų istorijos ir kartu asmenybės neneigtos taip smarkiai, kaip komunistinėje Sovietų Sąjungos valstybėje, taigi ir sovietinėje Lietuvoje. Ši sistema gramzdino užmarštin Lietuvos istoriją, žemino iškiliausias jos asmenybes, neigė tautinį savitumą.

Sovietinis totalitarizmas atliko savo juodą darbą Lietuvos mokyklose, universitetuose, visose valstybės ir kultūros institucijose. Buvo neigiama asmenybė, tauta, mūsų valstybės istorija. Vis rečiau buvo kalbama apie mūsų tautos iškilias asmenybes, atskirus žmones, o vis dažniau apie "liaudies mases" arba tiesiog "mases". Prarasta pagarba praeičiai, velioniams, vyresniesiems, moteriai, mokytojui ir savo taurai. Tėvynės meilė apšaukta nacionalizmu.

Šiandieną džiugu stebėti atgyjančią mūsų savimone. Vis dažniau atsigręžiamė į tautos ir savo giminės praeitį bei kilmę. Tačiau prie daugelio svarbių nacionalinių temų prisiliečiama tik probėgomis.

Nepaisant visų istorinių ir geopolitinių pasikeitimų, mūsų tautiečiai turi atgauti tautinį orumą ir suprasti, kad veltui niekas mums nieko nedavė istorijos vingiuose ir neduos.

Karalius Mindaugas davė pradžią Lietuvos Valstybei ir krikščionijai Lietuvoje. Simboliška, kad po 740 metų šv. Tėvas Jonas Paulius II pripažino karaliaus Mindaugo pradėtą darbą ir įteisino atskirą Vilniaus arkivyskupiją; laikydamas šv. Mišias Vilniaus katedroje lietuviškai, pripažino ją lietuvių ir čia gyvenančių krikščionių šventove.

Kunigaikštis Gediminas Lietuvai reikšmingas ne vien kaip valstybės gynėjas, Vilniaus įkūrėjas, bet ir kaip lietuviškų tradicijų saugotojas bei kūrėjas. Jis diegė pakantumą visoms religijoms ir tautoms, kviesdamas į Vilnių ir į Lietuvą visus geros valios žmones. Gediminas savo laiškuose rašė: "krikščionims leidžiu savo dievus garbinti pagal savo papročius, rusams pagal savo papročius..., o mes garbinsime Dievą pagal savo papročius, ir visi turime vieną Dievą".

Jo pradėtą darbą garbingai tęsė Algirdas ir Kęstutis, jų vaikai. Didžiuliais nuopelnais mūsų kraštui žymus jų vaikaitis didysis kunigaikštis Vytautas. Lietuva nei iki tol, nei vėliau neturėjo kito tokio valdovo. Jis kalaviju Žalgirio mūšyje atėmė iš ordino Žemaitijos kraštą ir amžinai sujungė jį su Lietuva. Antraip žemaičius būtų ištikęs prūsų likimas. Lietuvą, Jogailos padovanotą Lenkijai, Vytautas, Lietuvos bajorų remiamas, išplėš iš Lenkijos glėbio ir privertė pripažinti atskira (unijoje su Lenkija) valstybę. Jis centralizavo LDK ir neleido jai subyrėti į bejėges provincijas. Jis išaukštino Europoje Lietuvos vardą, pelnė jai pripažinimą, o sau – karaliaus vainiką. Tik staigi mirtis sutrukdė karūnavimą.

Didžiąją reikšmę Lietuvos valstybės savitumui ir suverenitetui turėjo XVI amžiuje LDK teisės aktų sutvarkymas, Lietuvos Statuto priėmimas. Jo parengimui vadovavo garsūs Lietuvos bajorai didikai Goštautai ir Radvilos. Šie teisynai buvo rengiami labai atsakingai. Pirmasis išleistas 1529 metais, o paskutinis, trečiasis – 1588 metais.

Lietuvos Statutas yra skaidrus ano meto Lietuvos visuomenės kultūros, visuomeninių santykių veidrodys. Jis turėjo nepaprastai didelę reikšmę tolesniam Lietuvos valstybės politiniam gyvenimui. Išleisdami į Lenkiją savo Didįjį kunigaikštį Kazimierą Jogailaitį, lietuvių bajorai išreikalavo, kad jis savo privilegijoje 1447 m. pasižadėtų neskirti tarnybinių vietų ir dyarų Lietuvoje jokiai svetimšaliui, saugoti, kad nesusiaurėtų Lietuvos sienos. Šis punktas buvo įrašytas į visas tris Lietuvos Statuto laidas.

Lietuvos Statutas galiojo dar ir žlugus Lietuvos-Lenkijos valstybei, Lietuvą užėmus rusams (iki 1840 m.). Jis išsaugojo Lietuvą šeimyniškomis kartoms.

Lietuvos bajorija nuolat priešinosi Lenkijos norui panaudoti Lietuvą savo reikalam. Tas pasipriešinimas sustiprino tautinę Lietuvos bajorų sąmonę. Norėdama pasirodyti ne menkesnė už lenkus, Lietuvos bajorija kildino lietuvių iš senovės romėnų. Ši tautinė idėja ypač buvo populiari ir puoselėjama Vilniaus akademijoje – Universitete.

Akademijos studentai per savo šventes ir įvairias iškilmes organizavo eisenas ir vaidinimus "Palemonia inventus" ir "Gediminia inventus" Lietuvos didikų kunigaikščių genealogijos temomis. Lietuvos praeities temos buvo dažnos ir Vilniaus teatre. Ši tematika, paplitusi tik Lietuvos valstybėje, akcentavo tautinius Lietuvos ir Lenkijos skirtumus. Taip po truputį ėmė atsigaivinti tautinė lietuvių savigarbą ir tautinis orumas.

Tuo pat metu Žemaitijoje, Varniuose (Medininkuose) išsižiebė vyskupo Merklio Giedraičio, kilusio iš senos bajorų šeimos, antras tautinis židinys. Jis ėmė skleisti tautines idėjas šiame krašte. Jo raginamas bei jo lešomis Mikalojus Daukša, bajoras nuo Kėdainių, leido savo darbus. M. Giedraičio dėka atspausdinta M. Daukšos "Postilė" (1599 m.), kitos knygos, puoselėjusios lietuvių tautinį savitumą bei žadinusios atgimimą.

M. Daukša savo knygose ir pasisakymuose kėlė mintį, kad lietuvių kalbą reikia vartoti ne tik bažnyčiose ir mokyklose, bet ir valstybinėse įstaigose, šia kalba turi būti skelbiami istorijos bei kiti veikalai. Kalba, M. Daukšos įsitikinimu, – valstybės sargas bei pilietiškumo tėvas. M. Daukša rašė: "ne žemės derlingumu, ne šalies gražumu, ne miškų ir pilių tvirtumu gyvuoja tauta, bet daugiausia išlaikydama ir vartodama savo kalbą". M. Daukša skelbė tautos koncepciją, apimančią visus luomus. Pagrindiniu tautos požymiu ir elementu jis laikė kalbą, pabrėžė visų tautų natūralią teisę vartoti savąją kalbą, visoms kalboms pripažino lygybę.

M. Daukša turėjo didelės įtakos ir vėlesnių kartų lietuvių kalbos ir kultūros puoselėtojams. M. Daukšos ištartą žodį XVII a. Konstantinas Sirvydas pavertė kūnu. Tai garsiausias lietuvių rašto darbininkas, nuo Anykščių kilęs bajoras. Jis užkopė aukščiausiomis jėgoms pasiekti imanomon mokslo viršūnėn – tapo Vilniaus universiteto profesoriumi. Pamokslus Katedroje ir šv. Jono bažnyčioje K. Sirvydas sakė lietuviškai, gimtuosiu žodžiu. Jis paklojo pamatus literatūrinei ir filosofinei lietuvių kultūrai. K. Sirvydas – pirmosios visiškai originalios lietuviškos knygos autorius: jo pamokslų rinkinys "Punktai sakymų" buvo savarankiškas literatūros veikalas. Jame keliamas klausimas, kaip žmogui išlikti oriam ir garbingam, kai visa žemėje kinta ir griūva, vis naujesni debesys užtraukia Dievo šypseną. Kaip visa tai svarbu ir mūsų dienomis! K. Sirvydas teigė – vien pasiaukojanti meilė, vien ištikimybė tiesai ir geriui dar gali išgelbėti asmenį, tautą.

Jo parengtas ir apie 1620 m. išspausdintas trikalbis lenkų-lietuvių-lotynų kalbų žodynas – tautos būties pamatai. Jo surinktas žodžių lobynas trejetą šimtmečių buvo gelbstintis priebėga lietuvių dvasiai ir gaivinantis lietuvių kalbos šaltinis. Iš šio šaltinio žinių sėmėsi Vilniaus universiteto studentai, žemaičių bajorai Dionizas Poška, Simonas Stanevičius ir kiti.

XIX a. pirmoje pusėje vėl atgimsta tautinis lietuvių židinys Žemaitijoje. Kai daugelis Lietuvos didikų pamynė savo tautos kalbą, žemaičių bajorai ilgiau ir giliau savo širdyse išlaikė Žemaitijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didingos praeities atminimą. 1818 m. išėję K. Donelaičio "Metai" ir 1825 m. L. Rezos išleistas lietuviškų dainų rinkinys šilčiausiai buvo surikti Žemaitijoje. Žemaičių vyskupas didikas Juozapas Arnulfas Giedraitis (1754-1838) steigė lietuviškas parapines mokyklas, išvertė į lietuvių kalbą Naująjį Testamentą ir Dievo žodį skleidė gimtajai

kalbai. Žemaitijoje kilo ištisas lietuviškas sąjūdis. Į jį įsitraukė Žemaitijos bajorai: Poška, Stanevičius, Zabitis, Ivinskis, Vilentas, Daukantas. Vieni jų rinko medžiagą lietuvių kalbos žodynui, kiti rašė žmonėms naudingų skaitinių, tretį vertė iš svetimų kalbų. S. Daukantas parašė dviejų tomų "Būdą senovės Lietuvių ir Žemaičių".

Sunkiausiui Lietuvos kultūrai laiku jie visi pureno dirvą tautiniam mūsų atgimimui. Žemaitija tapo lietuvių nacionalinio atgimimo lopšiu.

Tapęs Žemaičių vyskupu Motiejus Valančius rado jau parengtą dirvą tautiniam darbiui. Lietuvai atgimstant, kartu su vyrais kovoti dėl lietuviško rašto ir žodžio stoji keletas bajoraičių moterų rašytojų: Julija Žymantienė-Žemaitė, Sofija Pšibiliauskienė-Lazdynų Pelėda, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana.

Labai anksti prie lietuviybės atgaivinimo ir Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo prisidėjo žemaičių bajoras, kilęs iš senos giminės, siekiančios net kunigaikščio Vytenio laikus, – Vladas Putvyš-Putvinskis. Putvių pilis dar iki Vytauto laikų stovėjo prie Akmenos upės netoli Pagramančio. Ir dabar ten stūkso Putvės piliakalnis.

V. Putvinskis dar jaunystėje suprato, kad žmogaus stiprybės šaltinis – Tėvynė, jo gimtoji žemė. "Pramžina viso gyvo gimdytoja motina ir penėtoja yra žemė, visų tautų laikoma didžiausiu ir švenčiausiu turtu... Kas turi žemę, tas turi laisvę ir valdžią. Jeigu tautos nariai turi ir laikosi žemės, tai nebaisios yra net šimtmetinės okupacijos. Skatinti žmonių širdyse pagarbą savo žemei, kalbai, kultūrai – tai skatinti, ugdyti pagarbą sau ir visoms tautoms". Tai šventi žodžiai...

Putvinskis steigė kaimiečių vaikams lietuviškas mokyklas, nemokamo gydymo ambulatorijas, bibliotekas. Jo dvare dažnai svečiavosi P. Višinskis, J. Žemaitė, G. Petkevičaitė-Birė, Lazdynų Pelėda, J. Jablonskis, J. Šlapelis, A. Smetona ir kiti. Kartu su dailininku A. Žmuidzinavičiumi, T. Ivanausku, M. Šalčiumi ir kitais inteligentais Putvinskis nusprendė, kad Lietuvai reikalinga organizacija, kurios veikloje galėtų dalyvauti visi demokratiskai nusiteikę Lietuvos žmonės. Taip gimė Lietuvos šaulių sąjunga.

Labai reikšminga yra Tado Ivanausko asmenybė, kuris ir sunkiausiais sovietinės okupacijos metais, persekiojamas ir ujamamas, sugebėjo išlikti nepriklausomai mąstantis. Ne vienam jo paskaitų klausiusiam jaunuoliui jis įžiebė žmogiško ir tautinio orumo ugnelę.

Tadas Ivanauskas, senos bajorų giminės atžala, Lietuvai daug nusipelnė ne tik kaip mokslininkas gamtininkas, bet ir kaip lietuviybės žadintojas Rytų Lietuvoje. Dar visai jaunas būdamas steigė lietuviškas mokyklas ir kartu su žmona dėstė lietuvišką žodį ir raštą. Dar ir šiandieną Pelesos, Dubičių, Pavalakių, Keturkių, Lebioldkos kaimų žmonės su pagarba prisimena šviesų Tado Ivanausko asmenybę. Jo dėka iki šiol Pelesa yra lietuviybės tvirtovė Gudijos pakrastyje.

Įdomus ir reikšmingas Oskaro Milašiaus fenomenas Lietuvos kultūrai ir net mūsų nepriklausomybės įtvirtinimui Europoje.

Gimęs istorinėje Lietuvoje, augęs sulenkėjusioje ir lenkiškai kalbančioje šeimoje, senos bajorų giminės artstovas, subrendęs Paryžiuje ir čia tapęs žinomu Prancūzijos poetu, sulaukęs 42 metų apsisprendė būti lietuviu ir savo Tėvynę pasirinko Lietuvą.

Jis ieškojo šaknų, kurios jam leistų pajusti žmogaus gyvenimo pilnatvę. Aristokratiškas kilme ir dvasia, jis natūraliai linko prie Lietuvos. Jau 1916 m. ėmęs remti Lietuvos valstybės atkūrimo idėją, ją gynė savo straipsniais Prancūzijos spaudoje, priėmė Lietuvos pilietybę. Galima drąsiai teigti, jog Oskaras Milašius daug prisidėjo, kad 1920 03 11 Prancūzija pripažintų Lietuvą *de facto*, o tų pačių metų pabaigoje – *de jure*.

Taiškie vienam bičiuliui jis rašė: "Priklausau, kaip žinai, lietuviškai giminei, kuri, kaip visos mūsų krašto bajorų giminės, sulenkėjusi. Agresyvos Lenkijos politikos akivaizdoje ... nesusvyrovau nei akimirks ...; viešai stojau ginti savo tikrosios tėvynės interesus nuo tų, kurie, logiškai galvojant, turėjo nuo pat pirmų dienų patys rapti jos teisėtą siekimą gynybais".

Šia proga reikia prisiminti dar vieną Lietuvai nusipelnusį aristokratą, grafą Alfredą Tiškevičių, Lietuvos artstovą Londone, kurio dėka Anglija viena iš pirmųjų pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Reikšminga, kad iš dvidešimties Nepriklausomybės akto signatarų trys – Mykolas Biržiška, Donatas Malinauskas ir Stanislovas Narutavičius – buvo bajorai. Prezidentas Kazys Grinius savo prisiminimuose rašė, kad jis bajorų kilmės, o Lietuvos nepriklausomybės kovoms prieš rusus bolševikus ir Želigovskio lenkus vadovavo bajoras Silvestras Žukauskas.

Baigiant šią apžvalgą norisi pasakyti, kad tik ta tauta nenugalima, kuri prisimena savo protėvius ir jų darbus, saugo jų atminimą.

“DIDŽIOJO ARTILERIJOS MENO” autorius – Lietuvos bajoras

Valerija
SEMENAVIČIŪTĖ
DAMAŠIENĖ,
“Šeligos”
herbo bajorė

Mano tėvo bajoro Kajetono Semenavičiaus giminės šaknys labai senos. Giminė klestėjo ir užėmė aukščiausias valstybines pareigas.

Jau 1409 m. rašytiniuose istorijos šaltiniuose minimas Kobrino kunigaikštis ir Žemaitijos valdytojas Jonas Semenavičius, vėliau Smolensko okolnyčius ir Ukmergės seniūnijos valdytojas Borisas Semenavičius, Pinsko seniūnas kunigaikštis Jurgis Semenavičius, Raseinių teismo asesoriai ir t.t.

Giminė turėjo daug dvarų Kauno, Raseinių ir Telšių apylinkėse.

Semenavičių giminė turėjo herbą “Szeliga” (“Šeliga”): raudono skydo fone aukso spalvos pusmėnulis ragais į viršų, į jo vidurį įbestas aukso spalvos kryžius, herbo šalmas papuoštas karūna, virš kurios kyla trys baltos stručio plunksnos. Šeligos herbo aukso spalva – pati garbingiausia, raudona spalva reiškė pralietą už Tėvynę kraują, drąsą, ryžtą, kovingumą.

Nuėjo praeitin ir užsimiršo garbingiausius valstybinius postus užėmusių vyrų nuopelnai, bet iki šių dienų neužmirštas ir vis kada ne kada prisimenamas iš tos pačios giminės kilęs pagarsėjęs didysis mokslininkas, artilerijos specialistas, raketų išradėjas, mano propropro...senelis Kazimieras Semenavičius.

Iš turimų žinių noriu nors trumpai apie jį parašyti.

Kazimieras Semenavičius buvo žemaičių bajoras nuo Raseinių, turėjo giminės herbą “Szeliga”. Kada gimė ir kada mirė, sunku tiksliai nustatyti, bet manoma, kad 1600–1651 m., kur palaidotas, taip pat nežinoma.

Iš apie jį surinktų žinių ir jo paties apie save parašytų žinių galima spręsti, kad jo gyvenimas buvo sudėtingas ir įdomus. Jis buvo artilerijos inžinierius. Yra žinių, kad gyveno Vilniuje, studijavo Vilniaus universitete.

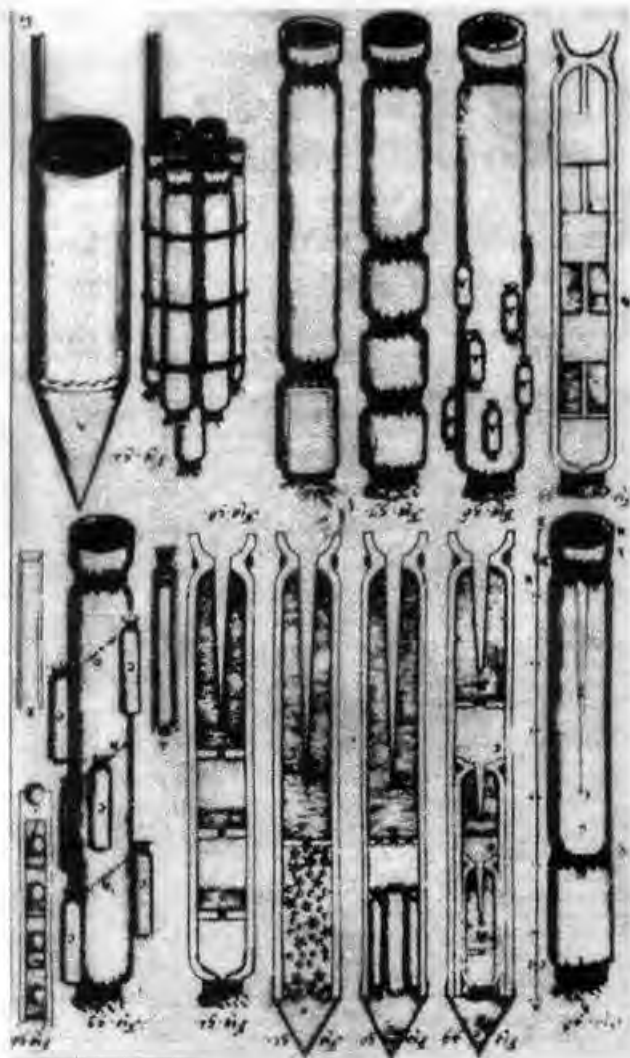
Pagal tų laikų papročius bajorai ir jų vaikai buvo kariš-

kiai. Kazimieras Semenavičius tarnavo Žečpospolitos kariuomenėje karininku, buvo artileristas. Dalyvavo keliuose mūšiuose: 1634 m. Belajos tvirtovės apgultyje, 1644 m. mūšyje su totoriais prie Ochmatovo. 1648 m. buvo paskirtas vyriausiojo artilerijos vado pavaduotoju. Buvo didelis artilerijos žinovas, apkeliavęs daug Europos šalių. Mokėjo lotynų ir graikų kalbas.

Jis gilinosi į fiziką, matematiką, architektūrą, chemiją, buvo išmokęs braižybą, graviravimo ir liejimo meną. Visos tos žinios jam labai pravertė, kai karaliaus Vladislavo Vazos pasiūstas į Olandiją stažuotis, jis rašė savo garsiąją didžiąją knygą “Didysis artilerijos menas. Pirmoji dalis.” Ji parašyta lotynų kalba ir išleista Amsterdame 1650 m. Buvo parengta ir antroji veikalo dalis, bet neišleista.

K. Semenavičiaus knygos „Didysis artilerijos menas“ (1650) antraštinis puslapis. Vilniaus universiteto biblioteka

Ilustracija ir K. Semenavičiaus knygos „Didysis artilerijos menas“

(Kai kur Kazimiero pavardė rašoma „Simonavičius“, bet jis savo knygos tituliname lape lotynų kalba pats parašė „Semenavičius“).

Dėl savo žinių ir išleistos knygos Kazimieras Semenavičius buvo labai vertinamas Vakarų Europoje ir apdovanotas ordinais.

Jo knyga buvo svarbiausias artilerijos mokslo veikalas, pagal kurį Europoje daugiau nei pusantro šimto metų po jos išleidimo buvo rengiami artileristai.

Ji buvo išversta į daugelį Europos kalbų. Pirmiausia 1651 m. išversta į prancūzų kalbą ir pavadinta „Grand art d'Artillerie par le Sieur Casimir Siemienowicz, Chevalier Litvanien...“ Vėliau, 1676 m., išversta į vokiečių kalbą ir išleista Frankfurte prie Maino. 1729 m. iš prancūzų kalbos, nes lotyniškasis originalas buvo slepiamas, kaip labai didelė vertybė, išversta į anglų ir į danų kalbą. Be to buvo išleista olandų, italų kalbomis. Daug vėliau, 1963 m. išversta į lenkų kalbą.

Mūsų tėvynainio, didžiojo mokslininko veikalas nebuvo ir nėra išverstas į lietuvių kalbą, nors jis savo veikalo tituliname lape pabrėžtinai vadina save „Casimir Siemienowicz Eques Lithuani“ – Kazimieras Semenavičius **Lietuvos** bajoras.

Jo veikalą „Didysis artilerijos menas“ sudaro 5 knygos (iš viso 305 puslapiai). Joje yra daugiau kaip 200 jo paties

pieštų, braižytų paveikslų. Tos penkios knygos apima labai plačią sritį: jose nagrinėjama ir aprašoma patrankų kalibras, jų konstrukcija ir pritaikymas, parako naudojimas artilerijoje ir jo technologija, įvairūs sviediniai, dirbtinės ugnys ir fejerverkai, kariniai įrenginiai, granatos ir kt. Be to, knygoje daug medžiagos apie tuo laiku vartotus saikus ir matus.

Trečioje knygoje, pavadintoje „De rochetis“ („Apie raketą“) Kazimieras Semenavičius smulkiai išnagrinėjo raketų konstrukcijas, naujų kuro mišinių paruošimą, jų gamybą, paleidimo įrenginius, formules, technologinius duomenis. Aprašo raketų formas ir oro pasipriešinimo skrendant priklausomybę nuo raketos formos. Daug eksperimentavo ir atrado, jog norint, kad raketos skrisdamos išlaikytų pusiausvyrą, reikia joms pritvirtinti trikampio formos sparnelius.

Knygoje pateikiami įvairių formų raketų brėžiniai. Daug įvairių brėžinių vaizduoja paprasčiausio tipo raketą, užtaisomas kietu kuru, naudojamos pramogoms (šviesos efektai), įvairias raketą su stabilizatoriais, raketą, veikiančią po vandeniu.

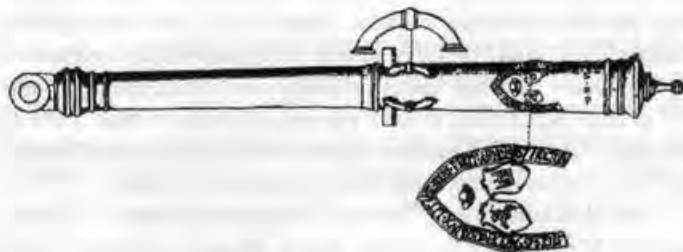
Jis pirmas išnagrinėjo ir smulkiai aprašė daugiapakopės raketą, raketų gamybos technologiją, kūrė raketų baterijas. Pateikė trijų pakopų raketos brėžinį ir aprašė, kaip kiekviena dalis gali veikti atskirai, aprašė bateriją iš septynių paraku užtaisomų raketų. Pateikė raketoms gaminti įrankių brėžinius.

Kazimieras Semenavičius laikomas daugiapakopių raketų išradėju.

Jis buvo humaniškas žmogus ir išrasdamas raketą neminė, kad jos gali būti panaudotos žiauriems karams, žmonių naikinimui. Jo manymu, tokios raketos turi būti naudojamos tik pramogoms, pasilinksminimams.

Mums, lietuviams, nederėtų užmiršti tokį didelį, talentingą mokslininką išradėją, savo tautietį, Tiesa, kartą kitą jis buvo prisimintas ir paminėtas, aprašytas laikraščiuose ir žurnaluose. 1994 m. buvo išleistas pašto ženklas su raketų piešiniu iš garsiojo veikalo. Bet gal reikėtų jo atminimui pavadinti jo vardu kokią gatvę, technikos mokyklą?

Dar įdomu tai, kad mano propopro...senelio Kazimiero Semenavičiaus techniškus genus tikriausiai paveldėjo mūsų vyriškoji giminė, nes mano senelis (tėvelio tėvas), tėvelis, brolis ir sūnus labai techniškai išprusę, išmoningi ir išradin-gi. Brolis baigė aukštąjį Marconi'o koledžą Londone, o sūnus Vytautas baigė Vilniaus universitetą ir yra elektronikos inžinierius.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto laikų patranka, lieta Vilniuje 1564 m.

Domas
BŪTĖNAS

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KARIUOMENĖ

LDK kariuomenės kautynės prie Sandomiro 1656 m. karo su Švedija metu.

Jau žiloje senovėje genčių vadai turėjo ginkluotus būrius savo valdoms ginti, kaimyninėms gentims pavergti ir plėšti. Feodalizmo laikotarpiu kiekvienas feodolas turėjo savo kariauną. Nuolatinės kariuomenės susikūrė valstybėje. Svarbiausia kariuomenės rūšis buvo raiteliai, pėstininkų buvo mažiau. Raitelį riterį aptarnaudavo keli kariai (pažas, ginklanešys ir keletas pėsčių bei raitų lankininkų). Tokie raiteliai riteriai sudarydavo atskirus organizacinius vienetus. Kartais jie buvo vadunami ietimis; 20–25 ietys sudarė vėliavą, o keletas vėliavų – kariuomenę.

Lietuvoje nuo XIII a. kariuomenė buvo telkiama karo prievolės pagrindu. Raitelių kariuomenę sudarė bajorai, pėstininkų – jiems pavaldūs valstiečiai ir tarnai. Nuo XVI a. į kariuomenę buvo šaukiami visi vyrai, turintys žemės, t. y. žemvaldžiai, vadinami bajorais. Karo tarnybos laikas priklausė nuo aplinkybių. Jau nuo XV a. šalia pašauktinių būta ir samdytų kareivių, o nuo XVII a. samdiniai (algininkai) sudarė reguliariosios kariuomenės daugumą. Samdytąsias kariuomenes turėjo ir stambieji didikai.

Visuotinė bajorų karo prievolė nustatyta įstatymo. 1529 m. Lietuvos Statuto antrasis skyrius skirtas gynybos reikalams. Jame rašoma, kad kiekvienas pilietis, t. y. bajoras, turintis dvarą, kai išmuš valanda, privalo eiti į karą su geru arkliu, kainuojančiu keturias kapas (60×4=240) grašių, šarvuotas (šalmas – su antveidžiu), ginkluotas kardu, ietimi.

Išjoję į karą kiekvienas turėjo rikiuotis prie savo pavieta vėliavos. Trečiajame Statuto skyriuje didysis kunigaikštis įsipareigojo ne tik išlaikyti, bet ir plėsti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribas. 1588 m. Lietuvos Statuto antrasis skyrius taip pat skirtas valstybės gynybai (valstybės piliečiai privalo eiti į karą). Trečiasis skyrius – apie bajorų laisves ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išplėtimą.

XVI a. buvo sudaromi visuotinio bajorų, turinčių atvykti atlikti karo prievolę, šaukimo sąrašai. Pagal turimos žemės kiekį jie turėjo atsivesti tam tikrą skaičių palydovų. Pirmas sąrašas buvo sudarytas 1507 m., paskui 1528, 1565 ir 1567 m. Visuotinius šaukimus skelbdavo seimas. K. Avižonis teigia, jog svarbiausią krašto gynimo branduolį XVI–XVII a. tebesudarė visuotinis bajorų šaukimas. Buvo nustatyta, jog nuo 20 valakų žemės bajoras turėjo pristatyti vieną husarą, nuo 10 valakų – vieną raitelį. Bajoras į kariuomenę neatvykus arba iš jos pabėgus, jo dvarai galėjo būti konfiskuoti.

Magdeburginiai miestai kariuomenę turėjo papildyti pėstininkais. 1595 m. nustatyta, jog valstybiniai dvarai privalėjo siųsti po vieną valstietį nuo 20 valakų. Likusių 19 valakų valstiečiai įdirbdavo į karą išėjusiojo žemę. Tokie pėstininkai eidavo savo noru. Jie gaudavo drabužius ir išlaikymą pinigais. Kadangi kariškai mokomi nebuvo, jie atlikdavo įvairius pagalbinius darbus. Tačiau tokių valakinių kareivių buvo nedaug. Pagal Zigmuntą Gliogerį, 1596 m.

LDK pirmojo pėstininkų pulko antspaudas. 1792 m.

visoje Lenkijos–Lietuvos valstybėje jų buvo tikrai 2306.

Norint išsiaiškinti, kaip bajorai pasirengę atlikti karinę prievolę, buvo šaukiami patikrinimai: kiekviename paviete kasmet, kartais kas antri metai ar dar rečiau. 1605 m. gegužės 2 d. Vilniaus suvažiavimas nutarė atlikti tokį patikrinimą vienu metu visuose pavietuose. Atvykusius bajorus apžiūrėdavo vaivada ir kaštelionas arba pavieto maršalka ir vėliavininkas su arkliu, šarvuotas ir ginkluotas. Patikrinimas galėjo trukti ne ilgiau kaip tris dienas. Visuotinė bajorų šaukimo prievolė išliko iki valstybės gyvavimo pabaigos. Tačiau bajorai jos nemėgo, vengė ir geriau sutiko mokėti kariuomenės samdymo mokesčius.

XV–XVI a. stambieji žemvaldžiai turėjo teisę atsivesti į karą savo dalinius. Tokie didikai vadinosi vėliaviniais ponais. Jie nepriklausė nuo pavieto vėliavininko ir pavieto teisminės jurisdikcijos. Vėliaviniai ponai buvo stambiausi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemvaldžiai, daugiausia lietuvių kilmės, kaip Goštautai, Radvilos, Kęsgailos ir kiti. Atlikdami karinę prievolę, kai kurie vėliaviniai ponai atsivesdavo karių daugiau negu visi kiti to pavieto bajorai kartu.

Į Lietuvos kariuomenės sudėtį įėjo totoriai, iš dalies kazokai ir įvairūs partizanai. Totoriai sudarydavo atskiras rotmistrų vadovaujamas kuopas. 1610 m. prie Smolensko kautynėse dalyvavo kazokai, tačiau jų buvo mažai ir didesnės reikšmės jie neturėjo. Partizanai veikė savarankiškai. Atlyginimo negaudavo. Kai užimdavo pilį arba miestą, valstybė jiems mokėjo iš išdo.

Profesionali samdomoji kariuomenė, literatūroje vadinama algininkais, glaudžiai susijusi su išdu. Seimo nutarimu įvedami mokesčiai buvo skiriami kariuomenei išlaikyti. Karas tęsdavosi tol, kol išde buvo pinigų. Seimas priimdavo nutarimus rinkti pinigus tol, kol vyriausybė buvo nusistačiusi kariauti. Lietuvos ir Lenkijos iždai buvo atskiri, taip pat atskiros ir kariuomenės. Lietuvai kariniu atžvilgiu daugiausia rūpesčių kėlė santykiai su totoriais ir su rytiniu kaimynu, Maskvos valstybe, Rusija.

Bajorų kariuomenė viskuo apsirūpindavo pati. Samdomos kariuomenės išlaikymas užgūlė iždą. 1410 m. Žalgirio mūšyje Lietuvos kariuomenėje buvo algininkų čekų. Žygimantas Augustas (1548–1572) turėjo vadinamąją kvartinę kariuomenę (pavadinimas nuo kvartos mokesčio), tačiau jos buvo nedaug. Steponas Batoras Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės reformavo. Jis patobulino karo jėgų organizaciją ir visą karo techniką, sutelkė samdomą kariuomenę iš svetimų ir vietinių karių. Nupirkus tokių naujų ginklų, kaip patrankos, samdyti ir specialistai joms aptarnauti.

Nuo XVI a. kaip ginkluota valstybės jėga įsigalį samdomoji

LDK kariuomenės lauko etmono antspaudas. 1792 m.

kariuomenė. Ji buvo dviejų rūšių: vietinės ir svetimšalių kuopos. Kuopų dydis nevienodas – nuo 50 iki 100 (vengrų kuopa) ir nuo 150 iki 400–500 karių (vokiečių kuopa). Kuopoms, vėliau sudarytoms iš savų žmonių, buvo paliekami svetimi vardai, pavyzdžiui, vengrų kuopa.

Vyriausiasis kariuomenės vadas Lietuvoje buvo etmonas. Užėmęs šią vietą, jis pasilikdavo joje iki mirties. Etmonas turėjo būti populiarus ir įtakingas asmuo. Atlyginimą jis gaudavo natūra – dvarais. Didžiojo etmono padėjėjas buvo lauko etmonas. Jis vadovaudavo visai samdytajai kariuomenei. Atlyginimą gaudavo dvarais ir pinigais.

Vaivados, kaštelionai, pavietų bajorų maršalkos, vėliavininkai buvo bajorų karinė vadovybė. Samdomąją kariuomenę sudarė užsieniečiai ir savi žmonės iš valstybinių ir bažnytinių dvarų bei miestų gyventojai.

Seimas priimdavo nutarimą rinkti mokesčius karo reikalam. Karalius vietinėms kuopoms parinkdavo ir pasamdydavo kuopų vadus – rotmistrus. Jie samdydavo karius, raitelius, pėstininkus ir kitus specialistus. Vietinę kariuomenę – sunkiąją ir lengvąją kavaleriją – daugiausia sudarydavo raiteliai. Algas jiems mokėdavo rotmistrai. Vietinių kuopų rotmistrai per mėnesį gaudavo 20 grašių algos, leitenantai – 10, dešimtininkai – 4, eilinis karys – 3 grašius.

Svetimšalių kuopoms vadovavo pulkininkai, kapitonai, leitenantai, vėliavininkai, kapralai. Prie pulkininkų buvo 6 asmenų štabai. Pulkininkai ir rotmistrai taip pat samdydavosi karius, už nusikaltimus juos teisė, o pasižymėjusiuosius apdovanodavo. Didėjant šaunamųjų ginklų skaičiui, karininkais samdyti vokiečiai. Jie Lietuvos kariuomenėje įvedė vokiečių rikiuotę ir komandą vokiečių kalba. Svetimšalių pulkininkams mokėta 30 grašių algos per mėnesį, leitenantams – 10, dešimtininkams – 5, eiliniams – 4 grašiai.

Žiemą algininkus turėjo maitinti karaliaus ir bažnytiniai dvarai. Sumokant hibernos mokesť nuo tos pareigos buvo galima atsipirkti. Algininkai bedarbiai arba laiku negavę atlyginimo plėšikaudavo ir net grasindavo karaliui, kad žygiuos ir reikalaus užmokesčio. XVII–XVIII a. vyko ginkluoti kariuomenės sukilimai – algininkų konfederacijos. 1650 m. seimas nustatė algininkų skaičių – 15 000.

Svarbios buvo karo vadovybės nario lauko raštininko pareigos. Jį skyrė karalius. Apie tai buvo pranešama rotmistrams ir algininkams. Lauko raštininkas pranešdavo, kada rinktis algininkams. Kas metų ketvirtį sudarydavo samdomosios kariuomenės sąrašus.

Lietuvos kariuomenės sudėtis

Vieną sąrašą egzempliorių siųsdavo į Lietuvos išdą, o antrą – Lietuvos etmonui. Sąrašai turėjo būti pasirašyti lauko raštininko. Pagal juos buvo mokamas atlyginimas.

Karinei vadovybei priklausė ir karaliaus skiriami pilių komendantai. Jie saugojo centrinius pavių ir kitus miestus. Taip pat rūpinosi pilių statyba, remontu ir ginkluotės atsargomis. Savo žinioje turėjo padėjėjus – pilių raštininkus.

Karo mokslo specialistai karininkai Lietuvoje nebuvo rengiami. Samdomi rotmistras šio meno buvo išmokę Vokietijoje arba remėsi asmenine patirtimi. Lenkijos didysis etmonas Janas Zamoisckis (1542–1605) duodavo praktinių patarimų, kurie turėjo atstoti karo taktikos mokslą. Jis nurodė, kaip mūšyje su priešais turėtų elgtis raiteliai ir pėstininkai, kaip pasinaudoti vietovės reljefu, įvertinti priešų kariuomenės rūšis.

Mėginimų įkurti karo mokyklą Lietuvoje būta nuo XVII a. Lietuvos lauko etmonas Kristupas Radvila karo su švedais metu, 1624 m., seime iškėlė klausimą skubiai steigti Lietuvos karo laivyną ir karo mokyklą. 1632 m. pakartotinai reikalavo įkurti karo mokyklą. Toks reikalavimas buvo įrašomas į sąlygas renkanti karalių. Su juo buvo sutikę renkami karaliai Vladislovas Vaza ir Jonas Kazimieras. Deja, pažadų netesėjo. 1666 m. Ašmenos, 1667 m. Kauno pavių seimeliai instrukcijose savo atstovams kėlė reikalavimą seimui įkurti karo mokyklą. Lietuvos etmonas Mykolas Kazimieras Pacas žadėjo įkurti riterių mokyklą, bet ir jis pažado neištesėjo. Karininkų, kadetų, mokyklą 1764 m. įkūrė tik karalius Stanislovas Augustas Varšuvoje. Čia mokėsi daug bajoraičių ir iš Lietuvos. Nors Lietuvos bajorai reikalavo turėti tokią mokyklą Vilniuje, bet ji nebuvo įsteigta. Kadetų mokyklėles Radvilos turėjo Nesvyžiuje, tokia buvo ir Gardine. Net ir po Lenkijos–Lietuvos padalijimų Varšuvos kadetų mokykla tebeveikė ir dalyvavo 1831 m. sukilime.

Karinės drausmės palaikymas kariuomenėje daug priklausė nuo vadų autoriteto ir patirties. Nedrausmingumo priežastis dažniausiai buvo išdo laiku neišmokamos algos. Algininkai, turėdami teisę burtis į seimelius, konfederacijas, dažnai tuo naudojosi. Susikondfederavę neklaušė vadų, plėšė gyventojus ir nevykdė uždavių, susijusių su krašto gynyba. 1609 m. seimas išleido etmono nuostatus – karo teisyną. Juose apibrėžta etmono valdžia, kariuomenės organizacija, karinė drausmė, karo stovyklos gyvenimas, karių elgesys žygyje, karo taktika, nurodytos maisto kainos perkant maisto produktus ir kiti dalykai. Tačiau praktiškai tuos nuostatus įgyvendinti buvo sunku, ir karinės konfederacijos buvo dažnas reiškinys.

Lenkijos–Lietuvos Respublikos egzistavimo pabaigoje, 1791 m., bendras kariuomenės skaičius buvo apie 60 000 kareivių, o Lietuvos – apie 15 000, t. y. 25,3% kariuomenės.

Ketverių metų seimo (1788–1792) metu kariuomenę numatyta padidinti bemaž iki 100 000: Lietuvai – 32 668, Lenkijai – 65 928, o lėšų Lietuvai – 15 265 048, Lenkijai – 31 110 531 auksiną.

Kartu su išdo reforma imtasi pertvarkyti mokesčių surinkimą ir pačią kariuomenę. 1764 m. buvo įkurta Karo komisija. Ji rūpinosi karine drausme, nagrinėjo bylas dėl renkamų mokesčių nepriemokų kariuomenės reikalams, taip pat dėl kariuomenės padarytų nuostolių, bylas tarp kariškių. Komisija veikė iki 1794 m.

Formaliai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė nebuvo panaikinta, tačiau, Lietuvai netekus nepriklausomybės, ji nustojo egzistuoti. Pagal tradiciją, buvę kariškiai mėgo ir toliau tituluotis turėtais laipsniais, naudojo valstybės atributika. Savo

	Etatai	Faktiškai
Generalinis štabas ir Karo komisijos tarnautojai	26	26
Kavalerija		
Tautos kavalerijos brigados (2)		
1-oji (husarai, arba Kauno)	1635	1523
2-oji (Piatigorsko, arba Pinsko)	1635	1633
Priekinės sargybos pulkai (5)		
Jo Karališkosios Didenybės LDK Kirkoro (anksčiau – Baranausko)	813	800
LDK didžiosios bulavos, Jelensko	612	595
LDK lauko bulavos, Romanauko	612	546
Generolo majoro Bielako	612	593
Pulkininko Byševskio (anksčiau – pulk. Goryčio)	612	604
Jo Karališkosios Didenybės LDK gvardijos raitelių pulkas (anksčiau – dragūnai)	318	368
Iš viso raitelių	6849	6662
Pėstininkai		
Pulkai		
LDK gvardijos pėstininkų	569	543
1-asis didžiosios bulavos	725	719
2-asis didžiosios bulavos	725	721
3-iasis lauko bulavos	725	703
4-asis lauko bulavos	725	725
5-asis Grabovskio bulavos	724	707
6-asis Niesielovskio bulavos	724	715
7-asis kunigaikščio Sapiegos (artilijos generolo sudarytas 1790 m.)	724	677
8-asis kunigaikščių Radvilų (įkurtas 1790 03 01)	1440	1402
2 vėliavos prie bulavų (Didžiosios bulavos šaulių ir lauko bulavos grenadierų)	148	144
Iš viso pėstininkų	7229	7056
Artilerija ir inžinerija	1105	1074
Iš viso kariuomenės	15209	14818
Iš viso Lenkijos–Lietuvos Respublikos kariuomenės	60179	56947

dvaruose kaupė jau muziejinėmis vertybėmis tapusias relikvijas. Pasitaikius progai, atkūrus lietuviškus kariuomenės dalinius, kaip 1812 m., sukilimų metu, buvo prisimenamos ir senosios tradicijos. Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje buvo kavalerijos daliniai dragūnai, ulonai, husarai. Yra lietuviška Dragūno pavardė, matyt, kilusi iš pravarės asmens, tarnavusio dragūnu. Ulonų pavadinimas kilęs iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės XVIII a. totorių pulko vado Juzefo Ulano pavardės.

LDK trečiojo pėstininkų pulko antspaudas. 1792 m.

Jonas SIDARAVIČIUS

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos
kanclerisDŽIAUGSMAI
IR
RŪPESČIAI

Bajorų priesaika Trakų pilies menėje

Lietuviškos bajorijos sindromas Europoje neturi analogijų. Kad ir kurią Vakarų Europos šalį paimtume, kilmingųjų klausimas joje yra išsaugotas ir gerbiamas, nors daugelyje kraštų bajorija, kaip luomas, yra vertinama tik už savo praeitį ir neturi jokių išskirtinių teisių į valstybės valdymą. Tenai propaguojama kilmingųjų praeitis, išsaugoti protėvių titulai, kurie yra įrašomi į asmeninius dokumentus, visuomenėje jiems rodoma pagarba ir pan. Lietuvoje, bent šiuo metu, žodis „bajoras“ nėra populiarus, keliantis pagarbą, o labiau asocijuojasi su negatyvia tautine bajorijos veikla praeityje. Bendraujant girdimi dažni priekaištai, kad Lietuvos bajorai „pralijo“ Didžiąją Lietuvą, nuolat vaidijosi tarpusavyje, sulenkėjo, pamiršo kalbą ir t. t. Tiksliai ir objektyviai apie Lietuvos bajorijos, jos nuopelnų tautai ir vėlesnių klystkelių istoriją, matyt, dar negreitai bus parašyta, jeigu iš viso įmanoma tokią istoriją parašyti. Tas klausimas, tas istorinis vertinimas yra labai painus ir sudėtingas.

Kaip reikėtų apibrėžti ir vertinti šiandieninį Lietuvos bajorijos judėjimą? Susipažinus su nūdienos to judėjimo programa, su Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos statutu, tenka nuoširdžiai pasidžiaugti tokio judėjimo gimimu, pastebimu jo plėtimusi. Žinoma, šiandieninė Lietuvos bajorija nekelia sau tų uždavinių, kuriuos kėlė jos protėviai, – ji apsiriboja daug kuklesniais klausimais – istorine ir kultūrine veikla. Šiandieninės bajorijos lozungas galėtų būti: atmintis ir garbė. Jau pats žmogaus domėjimasis savo protėviais, o per juos ir savos tautos praeitimi, prisilietimas prie istorinių ištakų yra savaime sveikintinas reiškinys. Žinoma, šiandieninė Lietuvos bajorų organizacijos programa yra kur kas platesnė, – ji apima ne vien asmeninių dokumentų paieškų problematiką. Programoje numatyta daug kultūrinės ir istorinės veiklos aspektų: tai ir bajoriškos vakaronės, paskaitos apie Lietuvos bajorijos praeitį ir heraldiką, pašnekesiai apie istorinius įvykius, istorinių asmenybių pagerbimas, parodos ir kt. Ta kultūrinė-istorinė veikla visuomenė domisi, gausiai lanko organizuojamus renginius, dalyvauja diskusijose, reiškia savo nuomonę.

Apgailestaujant reikia pripažinti, kad šiuo metu atgimstančios Lietuvos bajorijos reikalais domisi daugiausia vyresnio amžiaus žmonės. Jaunimui šie klausimai mažiau rūpi. Matyt, tai šiuo metu yra natūralu – jauni žmonės šiandien turi kitokių problemų, juos traukia kitokia veikla, o domėtis istorija ar savo giminės praeitimi kol kas jie mažiau linkę.

Reikia pasakyti, kad atkurtoji Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga turi nemažą problemų. Lietuva, pirmą kartą atgavusi nepriklausomybę 1918 m., bajorijos reikalais mažai tesidomėjo. Tik 1927 m. kunigaikščio G. Klausučio-Beržanskio iniciatyva buvo suburta Lietuvos bajorų draugija, kuri tuomet didesnės veiklos neišvystė, jungė tik keletą kilmingųjų. Vėlesnė penkiasdešimt metų trukusi Lietuvos okupacija kiekvieną mintį apie kilmingumą negailestingai rovė iš žmonių, ypač jaunimo, sąmonės. Tėvai bijodavo pasakyti vaikams apie savo bajorystę, herbus, kad jie kur neprasitarų, sudegindavo turimus kilmingumo dokumentus ir pan. Tarybinė propaganda nuolat teigė, kad bajoras ar kitoks kilmingasis būtinai yra žmonių išnaudotojas ir liaudies en-gėjas. Ta ideologija padarė savo juodą darbą, ypač tarp bręstančio jaunimo. Be to, daug kilmingų Lietuvos žmonių buvo ištremta iš tėvynės, liko palaidoti Sibiro sniegynuose. Prasitautę kariai sunaikino daug archyvinės medžiagos, sudegė daug bažnytinių knygų, dingo kitokie šaltiniai. Tad šiandieninis bajorystės nustatymo darbas Lietuvoje nėra lengvas, susiduria su nenumatytais sunkumais, tačiau jis yra dirbamas ir duoda gražių vaisių. Dabartiniu metu Lietuvoje savo bajorišką kilmę dokumentais jau yra įrodę daugiau nei šeši šimtai asmenų. Kitas žmonių būrys intensyviai ieško savo kilmingumo įrodymo dokumentų šalies ir užsienio archyvuose.

Atkurtoji Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga tegyvuoja tik ketverius metus. Tai palyginti trumpas laikotarpis, kad galėtų susiformuoti aiškiai apibrėžtos veiklos kryptys, būtų nuveiktas didelis kultūrinis darbas. Tačiau ir per šį laikotarpį padaryta nemažai. Vienas iš svarbesnių Lietuvos bajorų organizacijos veiklos barų – Bajorystės pripažinimo akto įteikimo ceremonija Trakų salos pilyje. Bajoras, surinkęs visus savo kilmingumą įrodančius dokumentus, pristato juos

bajorų Legitimacinei tarybai, kuri, kruopščiai juos patikrinusi, rekomenduoja Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vadovybei suteikti tam asmeniui Bajorystės pripažinimo aktą. Tokie aktai jau keleri metai įteikiami Trakų salos pilies karališkojoje menėje, iškilmingoje aplinkoje, dalyvaujant Bajorų sąjungos vadovybei, svečiams, giminėms, bičiuliams. Meninė programa, sveikinimo kalbos, Lietuvos himnas, Bajoro priesaika gražiai pajvairina šias iškilmes.

Lietuvos bajorų veiklos programoje apstu ir kitokių priemonių. Čia svarbią vietą užima žymių praeities bajorų jubiliejinis pagerbimas. Šalia kitų, ypač įsiminė toksai jubiliejinis vakaras, skirtas Barborai Radvilaitei. Į vakaronę atsilankė režisierė I. Bučienė, pastčiusi J. Grušo dramą "Barbora Radvilaite", atvyko Barboros vaidmens atlikėja aktorė R. Staliliūnaitė, vakare dalyvavo poetai J. Vaičiūnaitė, V. Reimeris ir kiti. Vakaronė tapo didele Lietuvos bajorų švente. Panašių suėjimų būta ir daugiau, juose, be menininkų, dalyvavo istorikai E. Rimša, V. Jucys.

Lietuvos bajorų veiklą vainikuoja išvykos į žymesnes istorines Lietuvos vietas, susijusias su bajorijos gyvenimu, į senąsias pilies ir rūmus bei kelionės į kitas šalis. Kadangi Lietuvos valstybės istorijos negalima įsivaizduoti be Lenkijos istorijos, todėl kiekvieno Lietuvos bajoro pilietinė pareiga pirmiausia nuvykti į Lenkiją ir aplankyti vietas, susijusias su Lietuvos istorija. O tokių vietų Lenkijoje apstu – tai ir Krokuvos Vavelis, kuriame gyveno Lietuvos-Lenkijos karaliai, katedra Vavelyje, kur palaidoti Jogaila, Žygimantas Augustas ir kiti Jogailaičiai. Tai Marienburgo pilis, kurioje buvo planuojami ir keli šimtmečius iš jos į Lietuvą organizuojami kryžiuočių žygiai. Lenkijoje yra ir Žalgirio mūšio laukas, kur už Lietuvos nepriklausomybę padėjo galvas šimtai Lietuvos bajorų, Lenkijoje ir Soldino miškas, kuriame žuvo Lietuvos didvyriai S. Darius ir S. Girėnas... Per paskutiniuosius pora metų buvo suorganizuotos dvi tokios išvykos į Lenkiją. Be minėtų istorinių vietovių Lenkijoje lankymo, buvo susitikta ir su Lenkijos bajorais, pabendrauta, susidraugauta, rasta daug kas bendra.

Iš tolimesnių kelionių reikėtų išskirti Lietuvos bajorų išvyką į Prahą, Čekijos sostinę. Šalia turistinių įžymybių, buvo domimasi ir Prahos vietomis, susijusiomis su Lietuvos istorija. Bene svarbiausia tokia istorinė relikvija yra Prahos šv. Tomo bažnyčioje palaidoti LDK Vytauto brolio kunigaikščio palaikai. Visi atvykę bajorai aplankė šią bažnyčią ir pagerbė kunigaikščio Butauto, LDK Kęstučio sūnaus, atminimą. Prahoje yra ir daugiau vietų, menančių Lietuvą: ant aukšto kalno pastatytas paminklas Čekijos didvyriui Janui

Lietuvos bajorai lankosi istorinėse vietose Lenkijoje

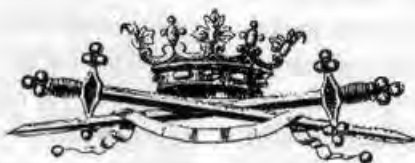
Žičkai, kuris su būriu čekų Lietuvos pusėje dalyvavo Žalgirio mūšyje 1410 metais.

Galima pasidžiaugti, kad šis domėjimasis istorinėmis vietomis didėja. Šiais metais numatytos naujos turistinės Lietuvos bajorų išvykos į Budapeštą ir į Paryžių, kur taip pat bus aplankytos vietos, susijusios su Lietuvos istorija ir Lietuvos bajorija.

Renkama medžiaga enciklopediniam leidiniui apie Lietuvos bajorų gimines, jų herbų. Tas kapitalinis leidinys turėtų pasiekti skaitytoją po kelerių metų.

Atgimusia Lietuvos bajorijos veikla yra susidomėję ne tik kaimyninių šalių kilmingųjų asmenų palikuonys, kaip rusų, lenkų, gudų bajorai, – ta veikla labai domisi ir lietuviai, gyvenantys užsienyje – JAV, Kanadoje, Anglijoje ir kitur. Lietuvos bajorų sąjungos vadovybė nuolat iš jų gauna informacijos, laiškus, kur domimasi bajorystės nustatymo reikalais. Minėtose šalyse jau yra įkurti Lietuvos bajorų organizacijos skyriai.

Lietuvos bajorų judėjimas įgauna vis didesnę pagreitį, naujų jėgų ir patirties savo darbui tobulinti. Veikiama savo jėgomis ir mokomasi iš kitų kraštų bajorijos veiklos. Reikia pasakyti, kad Lietuvos visuomenė, pradžioje gana skeptiškai žiūrėjusi į šį bajorijos atgimimą ir tolesnį judėjimą, netgi spaudos puslapiuose dažnokai šaipiusis iš jo, dabartiniu metu kur kas rimčiau, atidžiau visa tai stebi ir laukia. O kultūrinė-istorinė veikla, kurią vysto Lietuvos bajorai, reikalinga ne vien jiems patiems, ji reikalinga visiems piliečiams, ypač jaunimui, norint atgaivinti sumenkusį garbės, dorovės supratimą. Ši veikla reikalinga žmonėms, kuriantiems ateitį, nes, kaip byloja liaudies išmintis, be praeities žinojimo nebus tikrosios ateities.

Vytautas VYČAS

TAUJĖNAI. DVARAS IR JO KUNIGAİKŠTIS Konstantinas Radvila

(Legendos ir tikrovė)

TAUJĖNAI

Taujėnų miestelis yra prie Mūšos upės, 16 km į šiaurę nuo Ukmergės ir 12 km į pietvakarius nuo Kavarsko. Tuojau už miestelio į šiaurę yra Taujėnų dvaras.

Pagal P. Biržio (Pupų dėdės) surinktus vietos žmonių pasakojimus Taujėnų vardas kildinamas vietos žmonių vartojamo priežodžio „taujėnai“. Taujėniškiai neretai sako: „Taujėnai, kaip išsigandau!“ Dėl šio priežodžio kaimynai gyventojus pradėję vadinti taujėniškiais, ir „taujėnai“ virtę vietovardžiu. Yra ir kitas, dar mažiau patikimas pasakojimas apie vietovardžio kilmę. Kitados dvaro savininkas mirdamas dvarą ir visus turtus pavadęs savo mylimiausiam sūnui, sakędamas: „tau vienam“. Iš čia aukštaitiškas „tovėnai“, vėliau „Taujėnai“.

XVI a. Taujėnai buvo dvaras ir kaimas. Dvaro namai buvo seni su trimis stiklo langais; seklyčioje taip pat buvo stiklo langai. Taujėnų savininkai buvo: Ploniauskiai, Monharsai; iš pastarųjų įpėdininkystės teise Taujėnai atiteko Masalskiams. Halša Masalskaitė, tekėdama už Bonifaco Paco, dvarą gavo kraičio. Pacui mirus Taujėnai atiteko jų sūnui Kristupui.

Taujėnus dar valdė Epereišai, Radvilos, Marikoniai, gavę juos iš Radvilų kaip kraitį. Mirus grafiui Benediktui Marikonui, dvaras vėl sugrįžo Radviloms, kilusiems iš Nesvyžiaus.

Benediktas Marikonis pastatė Taujėnuose dailius italų stiliaus dvaro rūmus, kurių architektas italas Pjeras de Rosis įveisė anglų stiliaus parką. Jame buvo pastatytos senos patrankos, vietos gyventojų vadinamos pekla (pragaru). Parke yra rūsys, vadinamas pekla, kur baudžiatvės laikais bausdavo nepaklusnius baudžiauninkus. Radvilų laikais Taujėnų dvarui priklausė 21 palivarkas, daugybė miško, keli ežerai. Iš viso Radvilos čia valdė 7843 dešimtines žemės, jų turtas buvo įvertintas 5 000 000 aukso rubliais. Radvilos Taujėnuose įrengė didžiausią Lietuvoje gėlyną, kurį 1838 m. apdainavo Ciprijonas Leonavičius. Karolis Radvila rūmuose buvo įrengęs portretų ir skulptūrų galeriją, biblioteką, senovinių daiktų, pistoletų kolekciją, medžioklės trofėjų rinkinį.

Taujėnų bažnyčios istorija siekia žilą senovę. Pirmosios Romos katalikų bažnyčios atsiradimo data nėra visiškai aiški. Žinoma, kad 1785 m. dvarininkas K. Epereišas savo lė-

šomis ir taujėniškių darbu pastatydino Taujėnuose medinę koplyčią, kuri netrukus sudegė drauge su visu miesteliu. Po gaisro 1808 m. buvo pastatyta laikina bažnyčia, kurioje buvo trys altoriai. Ji pavadinta šv. Kryžiaus išaukštinimo bažnyčia. Mūrinę šv. Kryžiaus išaukštinimo bažnyčią pradėjo statydinti grafas Marikonis XIX a. pradžioje. Tačiau statyba buvo nutraukta. Statybą baigė 1858 m. graikų dorėnų stiliumi Karolis Radvila ir steigėja Jadvyga Pliaterytė-Radvilienė, kurių palaikai ilsisi Taujėnų bažnyčios šventoriuje. Atrodo, kad šis Lietuvos didikų ainis buvo lietuviškos dvasios žmogus: pačiose svarbiausiose bažnyčios vietose buvo ne lenkiški, bet lietuviški įrašai, tarp jų vienas ant bažnyčios didžiųjų durų iš lauko pusės: „PONIE ATLEYSK MUMS MŪSU KALTIBIES TEYKIES ISZKLAUSITI“.

Nepriklausomybės metais klebonas kun. Galinauskas į įrašą „ištaise“ ir tuo sugadino jo senąją vertę.

Bažnyčios viduje altoriuose taip pat senais laikais padaryti lietuviški įrašai. Kairiajame altoriuje:

„O JĖZAU NAZARANSKAS SUSIMILK ANT MŪSU“,
dešiniajame altoriuje: „PO TAVO APGINIMO PULAME DIEVO GIM-JA“.

Ant vargonų taip pat buvo lietuviški įrašai, bet vargonus taisant ir perdažant juos užtepė. Ilgą laiką Taujėnuose klebonavo Julijonas Peleckis, kunigas buvo Juozas Masalskis, kurio palaikai ilsisi Taujėnų kapinėse. Užrašas ant paminklo:

S R
KSIADZ JOZEF
MASSALSKI
ZM. 24 Marzca 1895 g.
wieku lat 98.

Taujėnų bažnyčios šventoriuje, kur palaidotas Karolis Radvila, prie jo kapo yra toks užrašas:

Karol ksiaze RADZIWILL
Syn Konstantego I ADELI z
KARNICKICH
ur. 28 stycnia 1848 roku
um. 9 Lipca 1904 roku
BĄDZ WOLA TWOJA

Taujėnuose dar kunigavo Jurgis Klimanskis, Pranas Valentiniavičius, Feliksas Paškonis.

Taujėnų bažnyčios presbiterijoje yra du balkonai. Altorių Taujėnų bažnyčioje yra trys. 1900 m. kunigaikštystės Celestinos Radvilaitės lėšomis pastatytas iš balto Kararos marmuro, atvežto iš Italijos, didysis altorius su šv. Kazimiero ir šv. Sranislovo vyskupo kankinio marmurinėmis statulomis. Tokie altoriai iš Kararos marmuro, kaip teigia parapijos klebonas kun. Jonas Voveris, Lietuvoje yra tik du: Palangoje ir Taujėnuose. Altoriaus viršuje įdėtas Varšuvos darbo šv. Kryžiaus atradimo vitražas. Bažnyčioje yra aštuoni piliastrai, kuriuos puošia vyskupo Motiejaus Valančiaus, arkivyskupo Jurgio Matulevičiaus, rašytojos Marijos Pečkauskaitės ir kiti portretai; tarp jų yra ir dailininko Mykolo Dirsės tapytas profesoriaus Prano Dovydaičio, vadinto „Katalikų tikėjimo gynėju“, sovietiniais metais sušaudyto Severouralsko lageryje, portretas.

Šalia bažnyčios pastatyta to paties stiliaus gražios formos varpinė. Šventoriuje visuose keturiuose kampuose yra kryžiai, kurie primena ne vienus kryžiaus atlaides.

Taujėnų bažnyčios frontone yra trys skulptoriaus Benjamino Jakševičiaus skulptūros, primenančios Vilniaus Arkikatedros bazilikos skulptūras. Todėl kai kas Taujėnų bažnyčią vadina Katedros dukterimi.

Norėčiau paklausti: ar taujėniškiai žino savo istoriją? Ar žino kas pradėjo ir kas baigė statyti miniatiūrinį krašto stebuklą – Taujėnų šventovę, kuri su dabar jau griūvančiais dvaro rūmais, privatizuotais su žmogui būdingu gobšumu, sudarė nuostabų ansamblį. O ar maldose minimas vardas kunigaikštystės Celestinos, kuri galbūt atidavė paskutines santaupas įrengti altoriui.

Didžiulės pagarbos verti Lietuvos bajorai vien už tai, kad savo įstatymais neleido svetimšaliams pirkti žemės, nekalbant jau apie jų sukaupias meno, mokslo, kultūros vertybes. Nebūtų žemės, nebūtų ir 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės, nebūtų ir mūsų tautos. Liūdna darosi, kad ši šventa tėvų ir protėvių krauju aplaistyta Lietuvos žemė šią dieną išniekinta. Laukiame stebuklo? Ateis atėjūnai, išpirks žemę, o tauta pasuks „demokratinės“ baudžiavos link...

„Mūsų pernelyg mažai. Praradę vidinę ugnį, Lietuvos Idėją ir jos Formą, leisgyviai pasitiksime XXI amžių, ir jis nutrins mus nuo žemės paviršiaus. Jie mūsų nepasigailės, nei Rytai, nei Vakarai“, – sako filosofas Arvydas Juozaitis.

Ar nieko mums nesako indėnų tautos genocido padariniai – rezervatai savoje žemėje? Kuo mes geresni?

Grįždami į praeitį turime pripažinti, kad buvo ir tokių bajorų, kurie prasišalė kortomis, prauliojo ne vieną dvarą Krokuvos, Varšuvos ar Paryžiaus linksmybės namuose ir, kaip liaudyje sakoma, tapo plikbajoriais. Tačiau čia iškyla žmogaus tragedijos problema. Kad ir kas būtum – bajoras, kunigas, gydytojas, mokytojas, darbininkas ar ūkininkas, – jeigu palaidai... Žinia, degtinė ir besaikės linksmybės visus pražudo, netgi tautas...

Tautinis lietuvių atgimimas Taujėnuose prasidėjo XIX a. antroje pusėje. 1906 m. sausio mėnesį rusai pasiuntė į Taujėnus dragūnų ir žandarų būrį, padarė daug žalos gyventojams, rusai pagrobė nemažą gyventojų turto.

1906 m. į Dūmos atstovus išrinkti Antanas Smetona ir

seniūnas Bukas. Pirmasis Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona buvo mokėsis Taujėnų mokykloje.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai 1918 m. pabaigoje Taujėnuose susiorganizavo Lietuvių Komitetas, tačiau 1919 m. vasario mėnesį miestelį užėmė bolševikai ir sudarė „revkomą“ (revoliucinį komitetą). Taujėnų apylinkėse vyko lietuviams sėkmingos kovos su bolševikais. Energingai veikė 1-ojo pėstininkų pulko dalinys.

Nepriklausomybės Taujėnuose metais buvo pradžios mokykla, paštas, sveikatos ir veterinarijos punktai, girininkija, kooperatyvas, pieninė, smulkaus kredito draugija, policijos nuovada, apie 10 krautuvų, 3 vilnų karšyklos, keletas amato dirbtuvių, malūnas, lentpjūvė, biblioteka-skaitykla ir kt.

Taujėnų valsčius turėjo 12 seniūnijų. Valsčiaus savivaldybėje buvo viršaitis, sekretorius, raštininkas, valsčiaus sargas, kuris kartu buvo ir daboklės prižiūrėtojas.

Taujėnų apylinkės ilgą laiką buvo nuošaliau nuo didesnių miestų, taigi jų žmonės išlaikė daugybę senų lietuviškų papročių, dainų, mįslių, tautinių šokių, iš kurių minėtini „Blezingėlė“, „Muštinis“ ir „Kirvis“. Pastarąjį kai kurie žinovai priskiria prie seniausių lietuviškų šokių. Šis šokis, L.A. Jucevičiaus 1846 m. liudijimu, buvo paplitęs visoje Lietuvoje. Jis šokamas šokamas lauke, akompanuojant daina. Vaikiniai ir merginos sustoja poromis ratu, o viduryje – mergina su kirviu rankoje. Visi šoka dainuodami: „Šokinėkim, šokinėkim, šiandien geras laikas! Kas šoka, uliavoja, tasai mūsų vaikas. Valdytojų deivuzėlių prašykim! O! O! O! Deivuzės mums padės ne šiandien, ryto! Šiandien geriam, uliavojam, nes tai mūsų laikas, o rytdien kas tai žino, kur kožnas nuplauks. Drąsiai tikrai bernužėliai su mergaite šokt, glaust prie širdies širdužėlės, paskui bučių vogt! Tu mergaitė skaisčioji, vieną iš mūsų rink. Kas sprausnesnis bernužėlis, su kirveliu trenk!“ Mergaitė, esanti ratelio viduryje, meta į viršų kirvį. Vaikiniai stengiasi jį sugauti, ir tas, kuris sugauna, išsirinkęs gražiausią merginą eina į ratą ir šoka. Kiek pašokę pasibučiuoja, paskui į vidurį eina kita mergina. L. A. Jucevičius pažymi, kad šis šokis yra tikrai karingos tautos.

Prie karo šokių priklauso „Muštinis“, šokamas rateliu, pritariant daina. Baigę šokį, visi išsilaksto smarkiai trypdami kojomis ir pradeda mušti kas į sieną, kas į krosnį, imituodami priešo mušimą.

Būtų didelis indėlis į lietuvių etnografinę kultūrą, jei taujėniškiai atgaivintų ir išplatintų senąsias tautos išminties ir meno vertybes.

Iš Taujėnų kilę: pirmasis Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, Vilniaus krašto lietuvių veikėjas kun. Benediktas Krikštaponis, pulkininkai Antanas Šova ir Vaclovas Griganavičius, matematikas Leonas Kačinskas. 1906 m. Taujėnuose apsigyveno gydytojas Vadopalas.

Aktyrus-Biržys Petras /Pupų dėdė/ savo knygelėje „Lietuvos miestai ir miesteliai Nr. 2“ trumpai aprašo Taujėnų vietovaizdžių kilmę, Taujėnų bažnyčią ir jos žmones, o didelį dėmesį skiria Lietuvos Respublikos prezidentui Antanui Smetonai:

...„Smetona įstengė pašalinti visus pavojus ir kaip mesijas

išvedė tautą į laimingą rytojų. ne veltui jis dar Vilniuje tapo tautos vadu" /psl. 10/

...1926 m. gruodžio mėn. 17 d. įvyksta perversmas. Aptemo lietuvis dangus. vėl šauktasi į Lietuvos laisvės pranašą ir vėl kviečiamas Antanas Smetona vesti tautą į geresnę ateitį" psl. 11

Štai ką rašo "Lietuva" 1927 m. rugpjūčio 28, 29 d. 192-193 Nr.

...Rugpjūčio 13 d. aplankę Mikėnų, Užubuolių ir Kunigiškių kaimus, atvykstame į Šilų miestelį, kur p. Prezidentui pagerbti pasipuošę gražiais garbės bromais su parašu: "Sveikiname Didysis Tautos Vade". Organizacijų ir visuomenės atstovų pasveikintas, Valstybės Galva ir jo palydovai aplanko bažnyčią. Paskum vaišingo klebono Žakevičiaus kviečiamas P. Prezidentas užsėda į kleboniją, kur visiems tenka paragauti beveik visoje Lietuvoje žinomo savo geru skoniu klebonijos vyno. Į kleboniją susirenka p. Prezidento giminės, su kuriais jis nuoširdžiai pasikalba ir apdovanojo savo atvaizdais. Šilų bažnyčios šventoriuje palaidoti ir p. Prezidento tėvai." psl. 14 /kalba netaisyta, autorius/

A. Smetona devynerių metų leidžiamas į Taujėnų pradžios mokyklą, kurią jis lanko didelius tarpus praleisdamas. A. Smetona gimė 1874 m. rugpjūčio 10 d. baigė Taujėnų pradžios mokyklą, būdamas 14 metų berniokas. Po to vienus metus gyveno ir mokėsi Ukmergėje ir dar pusę metų Liepojoje. 1897 m. įstojo į Petrapilio universiteto teisės skyrių, gimnazijoje ir universitete mokėsi savo darbo lėšomis, iš namų nieko negaudamas. /Kai kas tvirtina, kad A. Smetoną rėmė kunigaikštis Konstantinas Radvila, tačiau tai matyt neatitinka tikrovės/.

1904 m. vedė panevėžietę Sofiją Chadauskaitę, kuri gerai mokėjo vokiečių kalbą. A. Smetona žuvo JAV gaisro metu 1944 metais.

RADVILOS

Kitos tokios giminės neradime nei Lietuvoje, nei Lenkijoje. Keletą amžių iš kartos į kartą jie darė įtaką valstybės gyvenimui, užėmė svarbiausius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) urėdus, vadinosi garbingu kunigaikščių titulu, giminiavosi su karūnuotais valdovais. Karališkai skambėjo garsiausių Radvilų pramintys: Senasis, Juodasis, Rudasis, Našlaitėlis, Perkūnas, Pergalingasis, Žuvelė, Mielasis ponas.

Tai lietuvių kilmės didikų giminė, iškilusi XVI a. pradžioje pakeisdama Goštautus ir vyravusi iki XVII a. antrosios pusės, persivertusi Pacų, tačiau nenustojusi savo vaidmens ligi XVIII a. pabaigos. Tai buvo viena iš galingiausių didikų giminų, turėjusi didelę reikšmę politiniame bei kultūriniame Lietuvos ir Lenkijos gyvenime. Žymūs politikai, diplomatai, aukščiausieji dvasininkai, jie ne kartą pasirodė esą Lietuvos patriotai, gynė jos savarankiškumą, sėkmingai kovojo su Maskvos Kunigaikštyste, Švedija, Bogdanu Chmelnickiu. Juos pažinojo ir pripažino galingi Vakarų Europos valdovai. Ligi 1831 m. iš Radvilų buvo 37 vaivados, 22 ministrai (kancleris, maršalai, etmonai, išdininkai), 3 vysku-

pai, 1 kardinolas, viena karalienė – Barbora Radvilaitė – ir daugelis kitų valstybės pareigūnų.

Patys Radvilos savo giminės šaknų ieškojo tolumoje praeityje. Jiems labiausiai imponavo sąsajos su Gediminaičiais ir jų pirmtakais, tad kildino save iš mitologinio Krivių Krivaičio – Lizdeikos. Tačiau kaip tikrą giminės pradininkų istorijos šaltiniai mini Kristiną Astiką (mirė 1444 m.), kuris 1419–1442 m. buvo Vilniaus kašteliono urėdas. Jo sūnus Radvila Astikaitis (mirė 1477 m.) valdė Vyžuonas, Biržus ir Užpalių seniūniją, ėjo aukštas valstybės pareigas. Jo vaikiai – Vilniaus vaivados, LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos (mirė 1509 m.) sūnūs – tapo **trijų Radvilų giminės šakų pradininkais**.

Nuo Vilniaus vaivados, LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos, paveldėjusio Kėdainius, Žemaitijoje Musninkus Vilniaus vaivadijoje, iš karaliaus Žygimanto Senojo gavusio dovanų Goniodzą ir Raigardą Palenkėje, prasidėjo **Goniodzo ir Medilo Radvilų šaka**.

Iki XVII a. antrosios pusės išsilaikė seniausių Radvilų valdų savininkų **Biržų ir Dubingių šaka**.

Jos pradininkas buvo LDK rūmų maršalka, etmonas Jurgis Radvila (mirė 1541 m.). Žymiausi jos atstovai: Vilniaus vaivada, LDK kancleris ir didysis etmonas Mikalojus Radvila Rudasis (mirė 1584 m.), Vilniaus vaivada, LDK kancleris ir didysis etmonas Kristupas I Mikalojus Radvila Perkūnas (mirė 1603 m.), pagarsėjęs 1579–1582 m. karuose su Maskvos Kunigaikštyste. Jo žygdarbius apdainavo garsūs poetai, tarp jų Jonas Kochanovskis (Jan Kochanowski) ir Jonas Radianas (Jan Radian).

Biržų ir Dubingių Radvilų šakai taip pat priklauso LDK didysis etmonas Kristupas Radvila (mirė 1640) ir jo sūnus Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas Jonušas Radvila (mirė 1655 m.), nuo 1648 m. garsėjęs kovose su Chmelnickio sukilėliais, kautynėse su Maskvos kariuomene, o labiausiai – dėl dalyvavimo 1655 m. pasirašant su švedais **garsiąją Kėdainių sutartį**, kuri sukėlė smarkius amžininkų ir būsimųjų kartų ginčus. Tuo aktu buvo nutraukta unija su Lenkija, trukusi 86 metus. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Jonas Kazimieras (1648–1668 m.), nedavęs Lietuvai jokios paramos, tuo aktu buvo pašalintas nuo sosto ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbtas švedų karalius Karolis X Gustavas. Švedai už tai turėjo padėti atsiimti Maskvos užkariautas žemes. Sutartį pasirašė pirmiausia Jonušas Radvila, paskui Žemaičių vyskupas Parčiaskas, Vilniaus vyskupo igaliotinis kanauninkas Bialozaras, lauko etmonas Gansiauskas ir per 1000 bajorų.

Švedai neįvertino sutarties su Lietuva. Švedų kariuomenė Lietuvoje ir Lenkijoje ėmė šeiminkauti ne kaip sąjungininkų, bet kaip okupantų kariuomenė. Lenkijoje, pasipiktinęs plėšimais, prieš švedus sukilo visas kraštas – ne tik bajorija, bet ir valstiečiai. Švedų generolas Gardys su kariuomene buvo iškviestas į Lenkiją. Lietuvoje likus mažoms švedų pajėgoms, kilo smulkus partizaninis karas. Mažesni švedų būreliai buvo naikinami. Jonušas Radvila apšauktas išdaviku. Visų labiausiai troško pražudyti J. Radvilą Vitebsko vaivada P. Sapiega. Tuo metu Jonušas Radvila buvo išvy-

Vaišundas

Mikalojus II Radvila (Senasis)

Jurgis I Radvila (Pergalingasis)

vykęs iš Lietuvos ir užsidaręs Tikocino pilyje, Palenkėje. Netekusiam turtų, su maža kariuomene (švedai buvo toli) Jonušui Radvilai buvo neįmanoma apsiginti. 1656 m. Naujųjų metų išvakarėse Sapiega su savo kariuomene paėmė Tikociną, bet rado ten Jonušą Radvilą ką tik mirusį.

Nepriklausomoje Lietuvoje Jonušas Radvila buvo laikomas tautos didvyriu. Pakanka prisiminti, kad Jonušo Radvilos vardu 1927 m. buvo pavadintas pirmasis Lietuvos husarų pulkas.

Biržų ir Dubingių Radvilų šaką ne mažiau išgarsino vienintelė visoje genealogijoje minima moteris – Mikalojaus Rudojo sesuo Barbora Radvilaitė. Ji gimė apie 1522 m. 1538 m. ištekojo už Trakų vaivados Stanislovo Goštauto, 1542 m. tapo našle. Į istoriją pateko dėl to, kad ją pamilo Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Augustas, su kuriuo ji susituokė 1548 m. 1550 m. gruodžio 7 d. Krokuvoje buvo karūnuota Lenkijos karaliene. 1551 m. gegužės 8 d. ten pat mirė nuo vėžio, palaidota Vilniaus Arkikatedroje bazilikoje.

Ilgiausiai išsilaikė ir plačiai išsišakojo **Nesvyžiaus ir Olykos Radvilų šaka**, kurios pradininku laikytinas Jonas Mikalojus Barzdočius (mirė 1522 m.). Tačiau pagrindinė giminės rezidencija Nesvyžius tapo Mikalojaus Radvilos Juodojo (mirė 1565 m.) laikais. (Kaip minėjau Taujėnų Radvilos kaip tik ir yra kilę iš Nesvyžiaus).

Apie garbingų Lietuvos Kunigaikščių politinę ir visuomeninę veiklą pateiksiu porą ištraukų iš lenkų istoriko Edvardo Kotlubojaus knygos "Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai" (1857).

"1636 m. rugsėjo 9 d., prieš išvykstant iš Vilniaus, atėjo svarbūs pranešimai iš Maskvoje buvusių pasiuntinių. Karalius sukvietė į slaptą pasitarimą Vilniuje buvusius senatorius. Šie linksminosi pokylyje pas LDK reformatorių Trizną. Čia tuoj pat kilo ginčas tarp kunigaikščio Kristupo Radvilos ir Lenkijos pakanclerio, kuris teikė siūlymus sosto vardu. Kunigaikščio Kristupo nuomone, visus su Maskva susijusius reikalus turėjo spręsti Lietuvos pareigūnai. Smolensko vaivada užsistojo pakanclerį ir pikta priekaištavo kunigaikščiui. Kai Radvila norėjo atsakyti, Lenkijos maršalka Opalinskis neleido jam kalbėti. Norėdamas užkirsti kelią tolesniems vaidams, karalius įsakė

eiti į bažnyčią ir prieš kelionę išklaudyti pamaldas. Išsėdęs kunigaikštis Kristupas Radvila sušuko: 'Jei karalius neišspręs mūsų ginčo, aš parodysiu, ar dera drausti kalbėti Vilniaus vaivada. Štai kaip mus lietuvius lenkai pačioje Lietuvoje spaudžia! Radvila nėra nusistatęs prieš Opalinskį, tačiau vaivada nori atsisteisti su maršalka. Tegu išyra, ir ne kartą, Seimas, tačiau tegul išlieka senatorių pirmenybė ir laisvės – Lietuva nepavaldi despotiniam viešpatavimui!' (p.106.)

Šis atsitikimas rodo, kaip maža buvo tarpusavio supratimo – tik tariamas abiejų tautų susivienijimas. Lietuva visuomet laikė save atskira valstybe; ypač tai rūpėjo turtingiausiems ir įtakingiausiems didikams. Nors 1569 m. Lietuvai sudarius uniją su Lenkija jie ir atsisakė savo prerogatyvų, tačiau senatorių ir urėdų vietos vis dar buvo tų pačių giminių rankose. Ryškiausias pavyzdys – Radvilos. Jie visada išsėisdavo, jei karaliai jiems neskirdavo aukštų vietų. Kunigaikštis Kristupas Radvila, persiėmęs šiomis idėjomis, visomis išgalėmis palaikė Lietuvos aristokratų savarankiškumą. Dėl šios priežasties daug Lenkijos didikų rodė jam nepalankumą. Kaip disidentas (kunigaikštis Kristupas Radvila buvo kalvinistų tikėjimo) jo nekentė visi bažnyčios hierarchai ir uolūs katalikai. Nieko nuostabaus, kad visus jo poelgius buvo stengiamasi vaizduoti tamsiomis spalvomis. Pavyzdžiui, Štumsdorfo derybose jis buvo apšauktas švedų šalininku, jam buvo suversta visa kaltė dėl Vilniaus teisės pataisų komisijos veiklos nutraukimo. Panašiai kunigaikštį Kristupą Radvilą kaltintas, nors tam nebuvo jokių priežasčių, kai 1637 m. kovo 3 d. buvo nutrauktas Varšuvos seimas.

"Kai karalius 1636 m. vyko iš Vilniaus į Varšuvą ir jį kaip visuomet lydėjo kunigaikštis Jonušas Radvila, kilo anksčiau aprašytas kunigaikščio Kristupo Radvilos kivirčas su Lenkijos maršalka Opalinskiu ir pakancleriu Gembickiu. Iš prigimties ūmaus būdo kunigaikštis Jonušas Radvila užsistojo tėvą ir karaliaus akivaizdoje garsiai grasino Lenkijos didikams šaukdamas: 'Ateis laikas, kai lenkai durų neras, mėtysime juos pro langus!' Karalius įsėdė ir uždraudė jam artintis prie savęs, tačiau kai kunigaikštis Jonušas Radvila Merkinėje jo atsiprašė, vėl tapo jam palankus."

Barbora Radvilaite

Mikalojus VI Radvila (Juodasis)

Mikalojus VIII Kristupas Radvila (Našlaitėlis)

ANUSIEČKA

Apie Taujėnų dvaro paskutinį Kunigaikštį Konstantiną Radvilą pradėsiu pasakojimą nuo Kunigaikštienės freilinos Onos Kiškytės, kurią dvare vadino Anusiečka. Ona Kiškytė gimė Ukmergės apskrityje Taujėnų valsčiuje, Gelučių kaime. Mirus motinai liko trys vaikai Ignasis, Jonas ir jauniausia apie 12 metų Onutė. Visi trys vaikai išėjo tarnauti pas Kunigaikštį. Iš pradžių Anusiečka dirbo kambarinės /pokajavos/ padėjėja. Paaugus tapo Kunigaikštienės Radvilienės freilina. Pasižymėjo dideliu darbštumu, pareigingumu ir sąžiningumu. Broliai buvo dvaro samdiniai, gyveno ir maitinosi dvare. Broliai buvo taupūs ir savo santaupas laikydavo pas seserį. Kuomet visi trys sutalpė pinigų, o atlyginimus mokėdavo metų gale, nutarė brolių Ignasių išleisti į Ameriką. Ignasius pragyveno Amerikoje keturis metus ir atsiuntė broliui Joniui šipkartę /apmokėta kelionė į Ameriką/.

Anusiečka nenorėjo likti viena ir skirtis su paskutiniu broliu, tačiau Kunigaikštis patarė, regul Brolis Jonas važiuoja, o tai buvo apie 1911 metus, nes jis draugavo su samdiniu Juozu Stimburju, kuris tais laikais buvo pradėjęs propaguoti bolševizmo idėjas jaunimo tarpe. Visi buvo dvaro samdiniai, visi buvo jauni, visi kartu eidavo į vakaruškas, žinoma pasiimdami kartu ir Anusiečką. Matydamas tą draugystę Kunigaikštis nenorėjo, kad Jonas užsikrėstų bolševizmo dvasia, todėl visomis išgalėmis skatino jo išvykimą Amerikon /Juozas Stimburys gimė 1889 m. Taujėnuose, mirė 1975 m. Vilniuje. 1945-1960 m. buvo LTSR socialinio aprūpinimo ministras/.

1914 m. prasidėjo pirmasis pasaulinis karas. Radvilo žmona buvo kilusi iš Mogiliovo gubernijos. Ten buvo ir jos dvaras, Kunigaikštis bijodamas, kad Lietuvoje gali įsigalėti bolševizmas /nepagalvojo, kad Rusijoje gali įvykti revoliucija/, o ten išvykęs galės ramiai gyventi. Susikrovė visą mantą iš visų dvarų, o mantą sudarė 150 vežimų ir patraukė Rusijos link. Kunigaikštienė buvo nėsčia ir atvažiavus į Vilnių viešbutyje pagimdė. Nors visi baltiniai buvo išlyginti ir iškrakmolyti, kaip sakoma gurgždėjo, tačiau Kunigaikštienę apniko utėlės. Rytais atsikėlus visas kūnas buvo utėlėtas. Darydavo išvadas, kad utėlėtumas kilo iš nervų.

Po visų kelionių ir pergyvenimų Kunigaikštis Konstan-

tiną Radvilą su savo šeima, freilina Anusiečka, tarnais ir manta atvyko į Kunigaikštienės dvarą. Praslinkus trimis metams bolševikai pradėjo įsitvirtinti atskirose gubernijose. Kunigaikštienė iš savo dvaro pabėgo ir slapstėsi nežinomose vietose. /Apie tolesnį Kunigaikštienės likimą neteko surinkti medžiagos./ Kunigaikštis pasiliko dvare. Praėjus kuriam laikui bolševikai apsupo dvarą. Kunigaikščio patikimi tarnai ratuose padarė dvigubą dugną, paguldė Kunigaikštį, uždėjo ant viršaus lentų, po to prikrovė mėšlo ir taip išvežė iš dvaro. Nuvežė nuo dvaro 24 kilometrus, o ten buvo paruoštas kitas vežimas, apvilko elgetos rūbais ir traukė toliau. Į Lietuvą dar nebandė grįžti, o gal ir negalėjo, nes Lietuvoje tuo metu dar buvo okupacinė kaizerio kariuomenė.

Kuomet buvo paskelbta 1918 metų vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybė, Kunigaikštis grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Taujėnuose. Buvo našlys, gyveno su vaikais. Kokiu būdu iš Rusijos vaikai pateko pas Kunigaikštį, taujėniškiams nėra žinoma.

Po kurio laiko grįžo ir dvaro tarnai. Anusiečka apsigyveno Bažnyčios gatvėje pas Valaikus, pradėjo siūti, turėjo merginų mokinių. Kunigaikštytė ir Kunigaikštis atvažiuodavo pas ją siūti, tačiau įvyko nemalonas atsitikimas. Taurios sielos, nepaprastai atsidavusios kunigaikščio šeimai freilinos Anusiečkos Kiškytės gyvenime, kuris sukrėtė jos jautrią prigimtį ligi pat širdies gelmių.

Brolis Jonas atsiuntė iš Amerikos Anusiečkai 500 dolerių, kad pastatytų paminklą tėvams. Kunigaikštis Anusiečkos pavedimu paėmė iš banko pinigų ir atnešęs padėjo ant stalo. Kunigaikštis paprašė paskolinti tuos 500 dolerių, o kai Anusiečka išsirinko paminklą, padės jai pastatyti Vidiškių kapinėse.

Praėjus kokiam mėnesiui Anusiečka paprašė pinigų, tačiau kunigaikštis pasakė, kad šiuo metu neturi. Ir taip liko visiems laikams, nepastatė nei paminklo, nei pinigų negrąžino. Brolis Jonas paprašė laiške, kad prisiųstų tėvų kapo nuotrauką. Sesuo jam viską papasakojo. Brolis ilgai priekaištavo už jos pasitikėjimą Kunigaikščiui, tardamas, kad paminklą pastatė ne tėvams, o gyvam Kunigaikščiui. Noriu atkreipti dėmesį, kad dolerio vertė tais laikais buvo nepaprastai didelė.

Reikia suprasti, kad nuvykus paprastam kaimo berneliui

Amerikon, nekrito kepri karveliai, o tik kruvinu darbu, pasiaukojimu ir taupumu galėjai išeiti į žmones.

Nepriklausomoje Lietuvoje Anusiečka buvo Ukmergės Marijonų vienuolyno bažnytelės tretininkų kongregacijos pirmininkė ir ją tuomet vadino sesele Onute. Iš prigimties būdama tolerantiška, niekuomet nesmerkdamo dvasiškai puolusių žmonių, juos užjausdavo ir pirmiausia mąstydavo, kokios aplinkybės, kas žmogų privedė prie tokio nuopuolio.

1950 metais apsigyveno pas artimą giminaitę Moniką Motiejūniene. Sunkiais pokario laikais su didele meile ir pasiaukojimu užaugino Monikos ir Jono Motiejūnų vaikus. Tarybiniais laikais pensijos neieškojo, jai tas buvo nepriimtina, nors labai sunkiai vertėsi. Kai ateidavo pas ją iš pažįstamų, kurie tarnavo pas Kunigaikštį, ji visuomet eidavo į soc. aprūpinimo skyrių ir ten paliudydavo. Paliudijo felčeriui Klebavičiui, Sabaliauskui nuo Radiškių ir daugelį kitų. Tarybiniais laikais kuriozų būdavo nemažai. Kaip nebūtų keista, tie, kurie paliudydavo, užrašydavo tik vardą, pavardę ir tėvo vardą, o kur gyveno, neužrašydavo.

Kaip jau minėjau, pokario metais Juozas Stimburs buvo socialinio aprūpinimo ministras. Kuomet jis priimdavo dokumentus ir rasdavo Onos Kiškytės paliudijimus, tai jisai ta pavarde susidomėjo, nes jaunystėje buvo kūmai ir krikštijo mergaitę. Onutei labai asistudavo, bet jina nedavė jam vilties, nes jis buvo bolševikinių pažiūrų, o Onutei tai buvo nesuvokiama ir nesuprantama. Gal išlikusi ir neradusi atgarsio meilė, neišsipildžiusių svajonių, o gal prabėgusių jaunystės dienų nostalgijos vedamo sustojo Juozo Stimburio juodos spalvos Zimas prie Monikos ir Jono Motiejūnų vartų. Įeina socialinio aprūpinimo skyriaus darbuotoja ir trys „puošnūs“ vyrai su papachomis ant galvų /tai didelės karakulinio kailio kepurės, kurias nešiodavo caro ir tarybiniais laikais aukšti valdininkai ir kariškiai/, paltai karakuliniiais kalnieriiais. Onutė buvo kieme. Ministras Juozas Stimburs iš karto atpažino ir pradėjo iš tolo sveikintis, šaukdamas vardu, o jina neatpažino ir liepė eiti į vidų, nes šeimnininkė yra ten.

– Mums ne šeimnininkės, o tavęs, Onute, reikia. Ar mes labai pasenę, kad savo kūmo nepažįsti?

– Kur tokį poną bepažinsi...

Onutė buvo nepaprastai kukli ir nieko iš kitų nenorėjo, pensijos negaudavo. Tuomet ministras paklausė, kaip jina pragyvena? Jinai atsakė, kad ją išlaiko sesers duktė, nors tuo metu ir Monika Motiejūnienė sunkiai vertėsi.

Paklausė, ar norėtų gauti pensijos?

– Jei galima, norėčiau.

Išimties keliu, be liudininkų jai paskyrė 250 rublių pensiją. Kuomet Juozą Simburį nuėmė nuo ministro, Onutei paliko pensijos... 15 rublių mėnesiui.

Kambaryje žydėjo kaktusas, ministrui labai patiko. Onutė priskinė žiedų ir padovanojo, o jisai jai padovanojo savo parašytą knygą „Kito gyvenimo nėra“.

Vėliau ta knyga buvo sudeginta, kad vaikai neprisiskaitytų ko nereikia...

KUNIGAİKŠTIS KONSTANTINAS RADVILA

Gimė 1873 m. spalio 15 d. Taujėnuose. Rygoje baigė Realinę mokyklą ir Politechnikos institutą. Paskui išvyko į Vokietiją studijuoti miškininkystės. Po studijų grįžo į Taujėnus. Jo rūpesčiu Taujėnų dvaro ūkis buvo pasiekęs aukštą kultūros lygį. Sėjo daugiausia kviečius, nes jie gerai derėjo. Žmonės sakydavo: „Gražūs kviečiai, kaip Taujėnų“. Miškuose nutiesė kelius (iš viso apie 80 kilometrų), iškasė griovius, nusausino pievas. Iš viso Radvilos valdė 7843 dešimtines žemės. Jų turtas buvo įkainotas 5 000 000 aukso rublių.

1912 m. spalio 1 d. Konstantinas Radvila vedė Janiną Chovinskaitę iš Mogiliovo gubernijos. Turėjo sūnų Konstantiną, dukras Zosę ir Mariją. Vėliau liko našlys.

Konstantino Radvilos seseriai Kunigaikštytei Celestinai priklausė Leonpolio dvaras. Pardavusi tą dvarą, kunigaikštytė gyveno Taujėnų dvare.

Konstantinas Radvila žmonių buvo pramintas „geležiniu“, nes buvo nepaprastai stiprus fiziškai. Jaunas būdamas lengvai lankstydavo naujas pasagas, visada mėgo drąsius ir stiprius žmones. Buvo aistringas medžiotojas, dvare laikė 70 medžioklinių šunų. Pasakojama, kad tarnas iškeldavo dviem pirštais laikomą lietuvišką monetą, o Radvila mažo kalibro pistoletu vienu šūviu ją išmušdavo. Arba padėdavo degtukų dėžutę ant samdinio galvos ir šaudavo. Bet kokioje padėtyje pagaudavo jam metamą medžioklinį šautuvą ir iš karto šaudamas pataikydavo į taikinį. Iš bėgimo pažindavo, kur kiškio patelė ir kur patinas, ir leisdavo medžioti tik patinus. Labai nemėgo brakonierių. Pagautas brakonierius turėdavo išsirinkti iš krūvos vieną bizūną ir juo būdavo nuplakamas.

Pasakojama, kad Vyties apygardos partizanų vado kapitono Juozo Krikštaponio dėdė buvo sugautas brakonieriaujant. Jis buvęs nepaprastai stiprus, atletiškas. Už bausmę kunigaikštis jam liepė dvaro sporto salėje atlikti įvairiausių sportinių pratimų. Atliko! Tuomet uždarė į kambarį ir pasakė: tol neišeisi, kol neišlauši ažuolinių durų. Išlaužė!

Kas norėdavo gauti darbo, turėdavo pakelti akmenines girnas. Jei pakeldavo, nors ir nebuvo darbo, vis tiek ką nors jam rasdavo.

Kunigaikštis važinėjo bričkele. Vežikas buvo jo ištikimas tarnas Plačiauskas, kuriam jis padovanojo Taujėnų miestyje namus. Vežikas važiuodavo su baltomis pirštinėmis ir apsiaustu su pelerina.

Į bažnyčią, nors ir netolimą, visuomet atvažiuodavo su pora gražiai pakinkytų žirgų. Kunigaikštis klausydavosi šv. Mišių žemai, o kunigaikštytė sėdėdavo balkone. Kai kunigas nešdavo monstraciją aplink bažnyčią, tai kunigaikštis arba jo sūnus kunigą prilaikydavo už alkūnės, tuo išreikšdami savo pagarbą. Baldakimas, po kuriuo vaikščiodavo kunigaikštis ar jo sūnus, dar ir šiandien yra Taujėnų bažnyčioje.

Radvila buvo vidutinio ūgio, raišas. Dėl jo raišumo yra keletas pasakojimų, vienas į kitą panašių. Ukmergėje, centre, kur savo metu buvo stomatologinė poliklinika, garsėjo

restoranas, žmonių vadinamas "Antras aukštas". Vieni pasakoja, kad kunigaikštis susiginčijo su prancūzų kunigaikščiu, kad savo arkliu užjos į antrą aukštą savo dvare, kiti teigia, kad į Ukmergės restorano "Antrą aukštą". Prancūzas, nenorėdamas prarasti didelės pinigų sumos, papirko tarnus, kad įpjautų laiptus. Jojant lūžus laiptams, Radvila krito kartu su arkliu, sunkiai susižeidė ir nuo to laiko buvo raišas.

Jojant kunigaikščiui per Ukmergę, kareivis pamatęs atiduodavo pagarbą, o kunigaikštis išmesdavo ant žemės du litus. Restorane "Antrame aukšte" grodavo orkestras. Vos įėjus kunigaikščiui, muzikantai užgrodavo maršą. Tuomet jisai 10 ar 20 litų banknotą perplėsdavo pusiau ir vieną pusę paduodavo muzikantams. Kitą pusę jie gaudavo, jei nepržiopsodavo, kai Kunigaikštis išeidavo.

Kaip pasakoja mokytojas Albertas Pūkas, Sodeliškyje, netoli Šilų, gyveno toks Adamonis. Kartą jis medžiojo kunigaikščio valdose. Priejęs kunigaikštis sudavė jam į ausį. Adamonis apsimetė, kad nepažįsta kunigaikščio, ir davė jam atgal ausin tardamas: "Jei muši, tai mušk taip, kaip Kunigaikštis". Matyt, kunigaikščiui patiko Adamonio drąsa ir vyriškumas, nes padovanojo jam šautuvą. Nuo to laiko jau trečia ar ketvirta Adamonių šeimos karta ir po šiai dienai žmonėse vadinama kunigaikščiais...

Mokytojo Alberto Pūko senelis Mykolas Pūkas tarnavo pas kunigaikštį liokajumi juokdariu. Kunigaikštis jam doveno 200 ha miško. Mykolas Pūkas įkūrė Ukmergės apskrities, Taujėnų valsčiaus Pranaslavo dvarą.

Radvila su ponais mažai bendravo. Jam atvykus į Ukmergę, daugiausia apie jį būrėsi nusigyvenę inteligentai, raštininkai, poetai. Artimiau jis bendravo su Būgeniškių dvaro savininku Koška.

Kumeris pas kunigaikštį gaudavo į metus 120 litų, 40 centnerių (po 50 kg) grūdų, 30 centnerių bulvių, 30 arų linų, 12 metrų malkų, dvi jo karvės ir dvi avys ganydavosi su kunigaikščio banda. Jei kumečio žmona eidavo dirbti į dvarą žiemą, tai gaudavo 1,5 lito, vasarą – du litus dienai. Patalpomis – gyvenamuoju plotu ir ūkiniais pastatais – buvo aprūpinami.

Stasė Savickaitė, tarnavusi dvare pas kunigaikštį, sakė nežinanti, kaip ten buvę baudžiavos laikais, bet jai dvare tarnauti nebuvę bloga. Tarnaudama dvare išlaikė našlę motiną ir seserį invalidę su dviem vaikais.

Nepaprastai geros širdies buvo kunigaikštytė Celestina. Kai Stasė Savickaitė susirgo, kunigaikštytė atveždavo valgyti, statydavo taures, nė karto nebuvo supykusi.

Kunigaikštytė Celestina važinėdavo bričkele su šuniukais, o jaunosios kunigaikštytės Zofija ir Marytė mėgdavo jodinėti po apylinkes žalia jojiko apranga, rudais batais su auliukais, pasikabinusios šautuvus per pečius. Labai nemėgo kačių ir jas šaudydavo.

Atgavus nepriklausomybę 1918 m. vasario 16 d., Lietuvos dvarininkų reforma palietė ir kunigaikštį Radvilą. Jam buvo paliktas dvaras ir 80 ha žemės.

Būdamas dosnus ir geros širdies, teisingas, praręs plačiai gyventi kunigaikštis nebesugėbėjo ūkininkauti 80 ha žemės plote.

Į valsčių kunigaikštis Radvila atjodavo tartis dėl žemės mokesčių. Dalį sumokėdavo, o dalį prašydavo atidėti. Jo įsiskolinimas siekė net 1920 m., o mokesčiai buvo dideli. Pirmos rūšies žemės mokestis už vieną hektarą dirbamos žemės buvo 9 litai. Už neatsiskaitymą su valstybe, buvo imami delspinigiai. Kunigaikštis dažnai važiuodavo į Kauną pas prezidentą A. Smetoną (kurį neoficialiai vadindavęs "chaminku") prašyti, kad atidėtų mokesčių mokėjimą. 1940 m. Žemės ūkio bankas dėl jo skolų buvo paskelbęs varžytines.

Paėmęs pinigus už realizuotą derlių, kunigaikštis tuoj pat išvažiuodavo į Paryžių, po kurio laiko nuvykdavo į Varšuvą, o iš ten atvažiuodavo į Kauno "Versalio" ar "Metropolio" viešbučius-restoranus; kai nebelikdavo pinigų, paskambindavo į Taujėnus ir iš Kauno parvažiuodavo arkliais. Dvaras nyko, stambesni ūkininkai supirkinėjo jo žemes.

1941 m. Konstantinas Radvila buvo ištremtas į Sibirą. Kunigaikštį ištremė į Sibirą vieną, nes kunigaikštytę Celestiną, sūnų ir dukrą darbininkai buvo paslėpę. (Kita dukra buvo ištėkėjusi už diplomato, tai, matyt, turėjo įtakos vėlesniam jo išvykimui iš Sibiro į užsienį. Užėjus vokiečiams, vaikai išvažiavo į Lenkiją.)

Ukmergės žydas komersantas Leibka užpirkinėdavo grūdus. Jį taip pat ištremė. Alma Atoje žydas pamatė kunigaikštį Radvilą šluojantį gatvę.

– Ar nebūsi Taujėnų Kunigaikštis?

– Tas pats, – atsakė kunigaikštis. – Man pasisekė, kiems blogiau...

1928 m. kovo 21 d. Rejestro Nr. 4188 buvo patvirtinti Lietuvių bajorų draugijos įstatai, kuriuos tarp kitų pasirašė:

Kunigaikštis Konstantinas Radzivillo, garbės Trombų*, Taujėnų dvaras.

Kaip rašiau, patys Radvilos giminės šaknų ieškojo tolimoje praeityje. Jiems labiausiai imponavo sąsajos su Gedinaičiais ir jų pirmtakais. Deja, Taujėnų dvaro Kunigaikštis buvo nusistatęs kitaip negu jo pirmtakai. Dvare kalbėjo lenkiškai.

Lietuvių bajorų draugijos įstatuose pasirašė ne "Radvila", bet "Radzivillo". Taip ir liko kilmė lietuviška, dvasia smilenkėjusi...

* Herbo pavadinimas

Aušo rytas, sklaidės rūkas,
Nuplasnojo pienės pūkas,
Žemė žieduose skendėjo...
Aušo rytas, saulė kėlės
Ir miegot nuėjo vėlės...
Aušo rytas – sveikino pavasarį.
Kazkam gyvenimo žvaigždė išsižiebė,
Kazkam užgeso...

Aš nubundu tam traukinį, kuriame
Tarytum iščiosė labai seniai esu.
Akis pramerkiu ir matau –
Už lango bėga rytas nepažįstamame perone
Ir rytmetinės saulės atspindžiai
Bėgioja sėdinčių veidais,

Aplinkui žmonės, daug žmonių.
Važiuojame visi, tarytumėi į tremtį.
Vieni linksmi, kiti pikti, o kai kurie
Praradę viltį ir daugiau nenorintys gyventi...

Mirusių paukščių plunksnos
Pabiro iš dangaus.
O mes taip laukėm manos,
Alkanu kūnu, alkana dvasia iki skausmo
Ir nuodėminga iki širdies gilumos.
Bejausmės akys pakeltos į dangų
Maldauja, prašo aukso smilčių.
Tuštybės karalienė karaliauja sieloje,
Dvasia apakusi, nuskurdusi, bekraujė.
Nepastebi, kad jau dangus pravirko
Mirusių paukščių plunksnomis.

Dangau, nusileisk ir palaimink mane.
Vieniša tarp žmonių, aš blaškausi minioje.
Trūksta tavo šviesos, trūksta tavo tiesos
Ir tikėjimo tavojo stinga.
Leisk, Dangau, patikėt
Kad esu reikalinga...

Tyliai, lyg katė, prisėlino vienvė
Ir jaukiai įsitaisė man ant kelių.
Kaži, ilgam į sielą atnešė ji naktį?
Ar dar ilgai žiūrės ji žibančiom akelėm?
Varysi lauk ją, plėši iš širdies,
Vis tiek sugrįš ir žibančiom akim žiūrės...

Tuščia laukymė,
Pavargęs kelias,
Kuriuo pavasaris labai seniai nuėjo.
Nudžiūvus obelis
Ir žemė
Alpstanti iš troškulio –
Sena, sena sakmė apie Adomą,
Iš rojaus išvartą
Už nuodėmingą obuolį...

Kuri tiesa yra tikresnė –
Ar ta, kurią pasakome,
Ar ta, kurią nutylime,
O gal sena sena tiesa, kurią
Per šimtmečius pamiršom ir nuvylėme?

Kuri viltis yra gyvesnė –
Ar ta, kurią suteikia svetimieji,
Ar ta, kuri tikėjimu maitina širdį,
O gal sena sena mūsų protėvių viltis
Pabūt prie stalo paskutinės vakarienės,
Oriai pakilti ir išeit garbingai...

Jau temsta,
Žvakė uždegta...
Liepsna kvėpuoja, dūsauja
Ir vaško ašaros nusirita, sustingsta –
Kazkur toli, ten, už tamsos...
Taip tyliai ašaroja akys sfinkso
Tartum mėgindamos susigrąžinti laiką –
Tik jis negrįš... Paliečia žvakę degančią
Ir vėl nutolsta...
Štai virpteli liepsna
Dar įkvepia giliai ir atsідususi užgęsta.
Ir praeitis, ir dabartis
Tamsoj paskęsta,
Tik į ištįstą delną tebelauša
Vos šiltas, veik jau miręs vaškas...

Apkabinsiu beržą
Tartum seną draugą –
Pasilabinsiu, kaip sekasi, paklausiu.
Apkabinsiu liepą,
Tartum pirmą meilę –
Nepriekaištausiu, kad nelaukei.
Apkabinsiu ąžuolą,
Tartum žilą tėvą –
Tylėsiu, kad nežestų žodžiai sielos...

Keliauja debesys dangum,
Kur jie keliauja, nieks nežino.
Kelauja vieškeliu gyvenimo žmogus,
Bet vieną dieną lemta jam sustoti,
Atgulti poilsio,
Galbūt kur nors beržyne...

O mes vis skubame gyvent,
Nenujaučiam, nežinom,
Kad ten, debesyse,
Kelauja sielos tų, kur ilsisi beržynuos.

Išeikime, broliai, į lietu,
Palikim atvertas duris.
Dangum nuvilnijo, nubėgo
Audros, lyg širdgėlos, dieglys...

Iš nebūties melsvų akių
Būties vagom patvinus upė neša
Kiekvieną didį žmogų, nors kartu –
Mažytę žemės ašarą.
Pavasariui praėjus
Ir atslūgus upei
Paliks mažytės ašaros kažkuriame krante,
Nuo žemės skruostų nuriedėję,
Jos pasirodys akyse –
Tik tu neverk –
Jau taip reikėjo...
Ir upė vėl tekės
Būties vaga plačia...

Ar galėsiu savo liūdesį sutrupinti
Ir tartum žvaigždes po dangų
Išbarstyt po trupinį?..
Ar galėsiu kada nors vienatvę
Tarsi duonos kepalą suraikius riekėm
Išdalint visiems, rankas ištiesusiems?
Ar galėsiu?
O ar reikia?..

Ak, krosnie iš mamos vaikystės...
Tu vis tokia pati –
Gelsvom kasom svogūnų
Ir kvepianti čiobreliais, mėtom...
Tas pats krepšelis, kaip anuomet,
Su rudeniniais obuoliais.
Antai – neverptos vilnos
Ir kmynai, surišti į pėdą...
Tu vis tokia pati,
Tik aš jau nebe ta...
Ak, krosnie, apkabinsiu vėl tave –
Kokia miela tavoji šiluma –
Tiktai, deja, ją ne visiems išsaugojai...

Meilei reikia oro, kad galėtų įkvėpti pavasarį,
Meilei reikia ugnies, kad galėtų aistrą uždegti,
Meilei reikia vandens, kad suvilgytų lūpas,
Meilei reikia žemės, kad galėtų pasėti meilės sėklą.

Šešėli, broli,
Mano sielos aide,
Atspindintis mane bevakarėjančioje prieblandoje –
Ant balto mūro sienų,
Pillkėjančių kasdien nuo dulkių kasdienybės
Ir tikrą savo spalvą keičiančių, nakties belaukiant.
Jos tartum veidrodžiai sudužusių svajonių
Atspindi tik nebylų atminimą
Ateinančių iš praeities...

Dr. Janas CIECHANOVIČIUS

Garsusis laukinis Pševalskio arklys sename pašto ženkle

MIKALOJUS PŠEVALSKIS KILĖS IŠ LIETUVOS

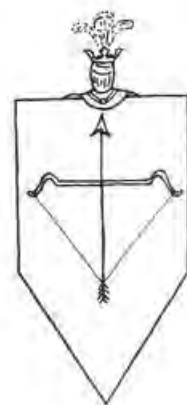
Šis žymus mokslininkas ir keliautojas buvo kilęs iš buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių.

Mikalojus Pševalskis gimė 1839 m. kovo 31 d. Smolensko žemėje Kimbarove pasiturinčioje bajorų šeimoje. Šiose rusų žemdirbių gyvenamose teritorijose gana tankiai išmėtyti didesni ar mažesni bajorų dvarai, dvareliai ir bajorkaimiai, priklausę senųjų LDK ir Lenkijos bajorų ainams, kurių protėvius dar XVI–XVIII a. valstybės valdovai čia įkurdino saugoti rytinėms valstybės sienoms nuo kazokų, turkų, rusų antrpuolių. Laikai pasikeitė, šios žemės atiteko Rusijos imperijai, kai kurios bajorų giminės pasiliko tėvų tikėjimo, tačiau dauguma perėjo į stačiatikybę, praturtindamos rusų tautos genofondą tvirtumo, inteligentiškumo ir drąsos elementais. Čia, šiose žemėse, šalia Glinkų, Čaikovskių, Ciolkovskių, Lobačevskių, Novickių sutinkame ir bajorus Pševalskius.

Garsusis keliautojas ir daugybės mokslinių atradimų autorius Pševalskis, iki šiol laikomas rusų geografijos mokslo atstovu. Tuo tarpu yra visiškai kitaip. Dar jo senelis, vardu Kazimieras, gyvenęs Vitebsko žemėje Skuratovo dvare, buvo grynakraujis LDK bajoras. Dėl dar neišaiškintų priežasčių (atrodo, dėl kažkokių nesusipratimų tarp giminaičių ir kaimynų) ponas Kazimieras XVIII a. pabaigoje turėjo bėgti į Rusiją, kur perejo į stačiatikių tikėjimą, prisiimdamas rusišką Kuzmos vardą. Baltarusijos valstybės archyve Minske saugomoje Vitebsko gubernijos bajorų knygoje (F. 2512, AP. 1, B. 99, L. 108–114) yra "Bajorų Pševalskių herbo "Lankas" genealogijos aprašymas". Čia parašyta:

"Karnila Anisimovičius Pševalskis, prigimtis šaukiamas didvyriškumu ir narsa tarnauti tėvynės labui, dar karaliaus Stepono [Batoro] laikais stojęs karo tarnybon, pasižymėjo ypatinga narsa ir didvyriškumu, išsitaravo iki kazokų kariuomenės rotmistro ir labai išgarsėjo didvyriškais darbais karo žygiuose prie Polocko ir Velikije Luki, todėl Lenkijos karalius Steponas, trokšdamas įvertinti didžiulius šio riterio nuopelnus, 1581 m. lapkričio 28 d. privilegija suteikė jam bajoro titulą ir herbą, vadinamą "Lankas" (Łuk), jo forma ir atvaizdas privilegijos originale yra toks: "Turi būti [pavaizduotas] įtemptas lankas raudoname [skydo] lauke su į viršų nukreipta strėle, virš šalmo – trys stručio plunksnos (...)"

Gavęs šį apdovanojimą, minėtasis Karnila Pševalskis tęsė tarnybą, toliau demonstruodamas atsidavimo pavyzdžius, ir šiame į šlovę vedančiame kelyje vėliau, tai yra 1589 m., Vitebsko vaivados Vielizo ir Surazo seniūno Mikalojaus Sapiegos buvo apdovanotas 5 valstiečių kiemais (...), t. y. – trimis Vitebsko vaivadijoje – Sušinskoje, Juduneve ir Ostrave – ir dviem Vielizo valsčiuje – Puslovo Bobrovo Lukoje,

Bajorų Pševalskių herbas

taip pat Syčiove (...). Tas gi ponų Pševalskių protevis, savo nuopelnų ir narsos dėka iškopęs iki jam priderancio rango ir titulo bei piliečio teisių, nuo tol naudojosi savo darbų vaisiais ir pasitraukęs iš tarnybos tęsė eilinio piliečio gyvenimą, palikdamas du sūnus – Gabrielių ir Bogdaną (...)"

Remdamiesi kitais archyviniais šaltiniais galime teigti, kad seniausia šios giminės protėvynė – Pševalskių vietovė Kulmo žemėje, o pirminė pavardės forma – "de Pszevaly" (iš Pševaly). Tikriausiai karalius Steponas, 1581 m. suteikdamas "Lanką" herbą Karniliui Pševalskiui, tik patvirtino jau anksčiau turėtą bajoro titulą, nes rašoma, kad jau tada šis karys buvo išsitarnavęs rotmistru laipsnį, tad bajoru turėjo būti ir anksčiau – kariniai laipsniai Respublikoje buvo suteikiami tik bajorijos luomo atstovams. Matyt, Kornelius Pševalskis, būdamas kariškiu, nebuvo išsaugojęs kilmės dokumentų, tad karalius Steponas, užpildydamas šią spragą, ir suteikė jam genealogiją bei herbą. Vis dėlto dar nežinome, kas buvo pavaizduota šios giminės senesniajame herbe.

Grįžtant prie Kornelio Pševalskio palikto, reikia pasakyti, kad Gabrieliaus sūnus Grigalius vedė bajoraitę Ksieną Hosiavičiūtę, kraičio gaudamas dalį Skuratovo dvarto Vitebsko pavierte nuo tol kele tą šimtų metų buvusiame pagrindiniu Pševalskių giminės lizdu. Grigaliaus sūnus Leonas, Jonas ir Laurynas pradėjo maulą ir tvirtą šios giminės atšaką. Iš jų kilo jau visas būrys bajorų: Jonas, Mykolas, Samuelis, Petras Pranciškus (Jono sūnūs), Jokūbas, Juozapas, Jonas, Samuelis, Tomas (Leono sūnūs), Martynas, Dumitras, Antanas (Lauryno sūnūs). Tai buvo XVII a. antrosios pusės, Narsių bajorų Pševalskių giminė plito ir šakojosi po visas plačias rytines valstybes žemes – nuo Smolensko iki Vilniaus. Didysis keliautojas priklausė vienai iš šios giminės genealoginių šakų.

Jos likimas, kaip ir daugelio kitų bajorų, kilusių iš rytinių Rusijos okupuotų teritorijų, buvo permainingas ir gana dramatiškas. Dalis Pševalskių turėjo pereiti į stačiatikių tikėjimą, kiti – liko katalikai. Dėl to ne kartą buvo caro valdžios persekiojami, Lietuvos valstybės istorijos archyve esantis "Vitebsko gubernijos Romos katalikų tikėjimo valdininkų, atleistų iš tarnybos po 1863 m., sąrašas" (F. 378, PS. 1866, B. 181) liudija, kad buvo persekiojami "privados tarnybos titulinis patarėjas Jonas (Ivanas) Pševalskis", taip pat "buvęs Dinaburgo (Daugpilio) apskrities akcizų prižiūrėtojo padėjėjas kolegijos asesorius Grigalius (Grigorijus) Pševalskis, užsiimančias ūkininkavimu".

Kaip minėjome, Mikalojus Pševalskis gimė Smolensko gubernijoje. Ten baigė gimnaziją, vėliau įstojo į Peterburgo karo akademiją. Ją baigęs buvo paskirtas į Varšuvos puskarininkų mokyklą istorijos ir geografijos dėstytoju. (Rusų valdžia okupuotoje Lenkijoje ir Lietuvoje imperinės politikos įgyvendinimo įrankiais kartais pasirinkdavo len-

kus ar lietuvius, nes jie lengvai įsijausdami į savo tautiečių vidinį pasaulį, sąmoningai ar ne tapdavo neblogais rusifikatoriais). Atrodo, M. Pševalskis nepateisino šių vilčių ir 1867 m. buvo perkeltas į priešingą didžiulės imperijos kraštą, net į Irkutską, kur jam pavedama vadovauti Užbaikalės gamtos moksliniams tiriamiesiems darbams. Rusijos geografijos draugija papildomai pavedė atlikti unikalaus Usūrijos krašto geografijos, floros, faunos, klimato ir geologijos tyrimus. Dvejus metus Pševalskis praleido Mandžiūrijos pasienyje, o to meto stebėjimus aprašė savo pirmoje knygoje, kurioje daug vietos skyrė egzotiškojo Usūrijos tigro, gyvenančio rūsčios gamtos sąlygomis, aprašymui. 1870 m. su grupe bičiulių mokslininkas leidosi į ilgą kelionę iš Kiachtos per Mongoliją iki Pekino, o iš čia į Hangcy aukštupį, iš kur per Gobio dykumą vėl į Irkutską.

Tų nepaprastai sunkių kelionių metu ypač išryškėjo kietas, valdingas, žiaurus ir nepalenkiamas šio karininko būdas. Atrodo, kad jis nežinojo, kas yra abejonės, gerumas ar tiesiog paprastas žmogiškas savitarpio supratimas. Užtekdavo kuriam nors iš ekspedicijos narių truputį apsirikti ar prarasti pusiausvyrą, ir jis tuoj pat būdavo pašalinamas iš šio geležinių nervų ir raumenų vyrų kolektyvo, sugėbančio įveikti didžiulės kliūties, audras, dykumas, šalčius, troškulį ir net švelnesnių jausmų ilgesį. Tokie didvyriški tipai kiekvienoje tautoje pasitaiko gan retai. "Normaliems" žmonėms gyvenimas šalia jų yra tiesiog "neįmanomas", tačiau jie yra nepakeičiami, kai reikia nuveikti darbus, viršijančius paprasto duonos valgytojo galimybes. Toks buvo Mikalojus Pševalskis – sąmoninga ir iš anksto užprogramuota viso, ką vadiname "geru žmogumi", priešingybė.

Dabar sunku nustratyti, kurią rūstaus ir griežto charakterio dalį Mikalojus Pševalskis paveldėjo iš savo protėvių karių bajorų, o kurią išugdė išorinės aplinkybės ar jo paties sąmoninga savišvieta ir savi-aukla. Tikriausiai visa turėjo įtakos, nors ir nevienodos, tokiai, o ne kitokiai šio didžio žmogaus asmenybei. Jos tikslas – gilus ir visapusiškas savęs pažinimas, siekiant vidinės harmonijos. Mikalojaus Pševalskio laišakai ir rašiniai nenuginčijamai liudija, kad tai buvo visapusiška ir valinga asmenybė, sąmoningai pasirinkusi patį sunkiausią gyvenimo kelią, tokį, kuris eiliniam "geram žmogui" būtų neįveikiamas.

Tas antžmogiškas įdirbis leido jam nuveikti darbus, kurie net visko mačiusi pasaulį priverstė užgniaužti kvapą.

Tolesnė trečioji pulkininko M. Pševalskio ekspedicija prasidėjo 1879 m. Keliauta Tibeto kryptimi per Takla Mahano dykumą, Nanšano kalnus ir toliau. Tyrinėtojus nuolat vargino sniego pūgos, alkis, ligos, tikri mūšiai su kalnų plėšikų gaujomis. 200 km nuo Lhasos, tuo metu nepriklausomo Tibeto sostinės, Pševalskio ekspediciją sulaukė Tibeto reguliarioji kariuomenė, su kuria net ir iš tvirčiausių valstiečių susidėjęs keliautojų būrys susikauri neišdrįso.

Tos M. Pševalskio kelionės užrašuose suskamba karingos gaidelės – senas bajoriškas kraujas nenoriaiėjo į kompromisus. Tačiau Tibeto valdžia, taip pat ir vietos gyventojai griežtai atsisakė matyti rusus savo teritorijoje. Tad saujelė ginkluotų ir užgrūdintų keliautojų turėjo pasitraukti. Atgaliniame kelyje Pševalskis pirmasis iš europiečių nuodugnai ištyrinėjo Kukunorą ir Huang Ho upės ištakas.

Ketvirtoji tada jau visame pasaulyje žinomo tyrinėtojo vadovaujama ekspedicija prasidėjo 1884 m. Keliauta iš Kiachtos per Urgą (Ulan Batorą) į Kukunorą, Kiniją, toliau į Tarymo upės baseiną ir iki Isyk Kulio ežero. Ši kelionė taip pat truko kelerius metus. Ją nutraukė netikėta ir ankstyva M. Pševalskio mirtis 1888 m., ekspedicijai apsisostojus Karakolo (dabar – Pševalskio) gyvenvietėje, pietiniame Rusijos imperijos pakraštyje.

Per ilgas ekstremaliomis sąlygomis vykusias mokslines keliones M. Pševalskis ir jo bendražygiai (pažymėsime, kad tarp jų visada buvo ir keletas jo tautiečių) padarė daugybę atradimų geografijos, mokslo apie florą ir fauną, etnografijos, meteorologijos, klimatologijos, mineralogijos ir kitų mokslų srityse. M. Pševalskis buvo laikomas – ir iš tikrųjų buvo – artimu Rusijos caro bičiuliu, jam buvo suteiktas generolo laipsnis, jis buvo apdovanotas keletu garbingiausių tos valstybės ordinų ir medalių. Tačiau jis ignoravo trumpalaikį šlovės spindesį,

Mikalojaus Pševalskio kapas

niekino turta, didžiulę savo energiją ir aštrų gyvą protą skirdamas mokslui. Jo agresyvi ir į tikslą orientuota prigimtis buvo nukreipta didelėms neįprastoms užduotims ir darbams atlikti. Metams einant, savo tikslus su kaupu įgyvendino, tapdamas vienu talentingiausių ir žymiausių gamtos tyrinėtojų pasaulyje.

Pagrindinis Pševalskio nuopelnas – įvairiapusiai Vidurinės Azijos tyrinėjimai. Keletą kartų jis kito Mongoliją, buvo Šiaurės Kinijoje, Gobio, Alašano, Ordoso dykumose, Nanšano, Kuenlunu ir Tibeto kalnuose. Šiaurės Kinijoje jis tyrinėjo Caidamą, Takla Mahano dykumą ir nenutekamą kintančių krantų Lobnoro ežerą, Džungariją ir Rytų Tianšanio kalnus. Per visas ekspedicijas Pševalskis nukeliavo 33268 km, iš jų 31551 km per Kinijos ir Mongolijos teritorijas. Tos kelionės buvo pilnos mokslinių atradimų. Visus savo matšutus Pševalskis pažymėdavo žemėlapyje. Kartu jis plačiai apibūdino Vidurios Azijos regionų geografines gamtines sąlygas.

Jam pavyko aprašyti aplankytų šalių gamtą, susiejant visas jos sudedamąsias dalis. Pševalskis įrodė, kad Gobio dykuma, palyginus su aukščiausiais ją supančiais kalnais, nėra jokia aukštuma, kaip buvo manyta, o veikia milžiniška įduba nelygiu dugnu. Jis atrado ir pirmas aprašė aukščiausius kalnų grandines Burchan Budą, Humboltą, Riterį, Akatagą (Pševalskį), Caidamą ir kt., pasiekė didžiųjų Kinijos upių Jancyčaną ir Huang Ho aukštupius. Remdamasis meteorologiniais stebėjimais, Pševalskis pirmasis apibūdino Vidurinės Azijos klimata, nustatė kontinentinį Gobio dykumos klimato pobūdį. Sulaupė unikalius Vidurinės Azijos floros ir faunos rinkinius: paliko 16 tūkst. augmenijos rūšių herbariumą, didžiulę faunos kolekciją, į kurią pateko ir dešimtys dar nežinotų rūšių. Vidurinėje Azijoje aptiko ir aprašė laukinį kupranugarį ir laukinį arklį.

Pševalskis taip pat sukaupė daug duomenų apie Vidurinės Azijos augmenijos ir gyvūnijos pasaulio biologiją ir ekologiją. Jo kelionės buvo prikausčiusios mokslo pasaulio dėmesį. Vėliau nemaža rusų mokslininkų dirbo aprašinėdami ir tvarkydami Pševalskio atliktų astronominių ir meteorologinių stebėjimų duomenis, zoologijos ir botanikos kolekcijas. Keliautojo knygos, parašytos su tikru literato talentu, per trumpą laiką pelnė jam pasaulinę šlovę ir buvo išverstos į keliolika kalbų. Pševalskio moksliniai tyrinėjimai buvo paskata naujoms garsioms Vidurinės Azijos ekspedicijoms, kurioms vadovavo M. Pievcovas, G. Potaninas, V. Roborovskis, G. Grum-Gžymaila, P. Kozlovas, V. Obručevs ir kt.

Pševalskio darbai susilaukė pasaulinio pripažinimo. Jis buvo apdovanotas daugelio Rusijos ir užsienio mokslo draugijų medaliais, išrinktas Rusijos geografijos draugijos (1880) ir kelių panašaus profilio užsienio organizacijų garbės nariu. Pševalskio vardu pavadintas miestas, kuriame jis mirė (buv. Karakolas), jo atrasta Kuen Lu sistemos kalnų grandinė, ledynas Altajuje, Iturupo salos nerija Kuriluose, iškyšulys Beneto ežere Aliaskoje ir kai kurios kelionių po Vidurinę Aziją metu aptiktos gyvūnų ir augalų rūšys.

Is lenkų kalbos vertė S. GASPARAVIČIENĖ

Sen. Artūras Rukas DAUJOTIS,
Grifo ir Despotes herbų bajoras

APIE BAJORUS DVARININKUS

Skirtumą tarp bajoro dvarininko kaip visuomenės klasės atstovo ir kaimo buržua lemia ne turtų gausumas, bet jų įsigijimo ir panaudojimo būdas. Bajorų dvarininkų turtingumas paveldėtas, jie praturtėjo ne iš ekonominio veikimo. Dvarininko turtų šaltinis – jo protėvių karai. Bajoro padėtis susijusi su paveldėjimu, su jo giminės istorija. Bajoras dvarininkas administruodamas savo turtus gyvena sau, savo asmeniui, o ne ekonominiams savo interesams, nes jis iškilęs aukščiau savo turtų.

Buržua turtai yra jo paties arba jo tėvų asmeninio darbo ir asmeninių pastangų vaisius. Šitos pastangos yra grynai ekonominės, tai apsukrumas, prekiavimas, sugebėjimas panaudoti momento aplinkybes. Buržuazijos veikimo tikslas yra turtas.

XIX a. pabaigoje valstiečių pirkto žemės Lietuvoje sparčiai daugėjo. Per 28 m. (1877–1905 m.) Lietuvoje jos padaugėjo 3,5 karto. Privačios valstiečių žemės Kauno gubernijoje šiuo laikotarpiu padaugėjo nuo 55 rūkst. iki 184,4 tūkst. dešimtinių. Formavosi stambioji valstiečių buržuazija. XX a. pradžioje Kauno gubernijoje 275 valstiečių ūkiams priklausė daugiau kaip po 100 dešimtinių žemės. Buvo ūkių, turėjusių daugiau kaip 1000 dešimtinių žemės. Tai reiškia, kad XIX a. pabaigoje formavosi nekilmingi dvarininkai arba stambioji valstiečių buržuazija.

Lietuvių buržuazijos formavimosi, įtakos augimo ir bajorų domėnavimo blėsimo procesas buvo ilgas ir skausmingas.

Po nepasisekusio 1830–1831 m. sukilimo konfiskavus kai kuriuos dvarus, padaugėjo rusų dvarininkų. XIX a. septintajame dešimtmetyje „stačiatikybėi ir tautiškumui“ įtvirtinti caro valdžia pirmiausia panaudojo 1863 m. iš dvarininkų konfiskuotus arba sekvestruotus dvarus. Kadangi sukilimui vadovavo bajorai, po pralaimėjimo rusų valdžia daug dvarininkų bajorų ištrėmė. Jų dvarai buvo konfiskuoti ir padovanoti rusų generolams, nusipelnusiems valdžios pareigūnams ir į Lietuvą atgabentiems rusų kolonistams. Vien tik tai Kauno gubernijoje buvo nusavintas 121 dvaras su 58 654 dešimtinėmis žemės.

„Vietos dvarininkija prarado vyriausybės pasitikėjimą ... ir padėtis, ir priemonės ... truks tol, kol kraštas pasidarys rusiškas“, – pareiškė Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų generalgubernatorius fon K. Kaufmanas per 1866 m. savo vizitą po Kauno guberniją. Jo nuomone, lenkų dvarininkai turi susiprasti, pardavę dvarus rusams, išsikelti į Lenkiją. Šio reikalavimo juridinį pagrindą sudarė 1865 m. gruodžio 10 d. caro parvirtintas įsakas, draudęs lenkų kilmės (t. y. katalikams) dvarininkams pirkti žemę, nuo 1884 m. – žemes nuomoti, o 1891 m. šio įstatymo papildymu buvo uždrausta atiduoti žemes tiems asmenims valdyti ligi gyvos galvos.

Lankydamasis Raseiniuose fon K. Kaufmanas padėkojo grafiui Tiškevi-

čiui, kad jis pirmasis iš vietos dvarininkų susiprato ir pardavė savo dvarą dvarininkui rusui.

Siekdama susilpninti Lietuvos dvarininkų pozicijas, caro valdžia ne tik konfiskavo visų aktyviai sukilimą rėmusių dvarininkų žemes, bet ir visus „lenkų kilmės“ (t. y. katalikus) dvarininkus apdėjo kontribucija 10% nuo pelno. 1,5 – 2,5% rinkliava nuo pelno kaip pagalba vyriausybei buvo apdėti ir rusų bei vokiečių kilmės dvarininkai. Vėliau 10% rinkliava buvo mažinama, bet visiškai jos atsisakyta tik 1897 m. Ši rinkliava, kai kada net pranokusi ekonomines vietinių dvarininkų galimybes, davė caro valdžiai papildomai lėšų išlaikyti krašte didelę kariuomenę, policiją ir didesnes algas nei kitur gaudančią administraciją bei finansuoti rusifikacijos politiką.

Caro vyriausybės agrarinės politikos vykdytojai buvo Valstiečių bei Valstybinės bajorų žemės bankai. Abu bankai turėjo uždavinį pirkti žemę iš katalikų bajorų ir perduoti ją rusams. Antai Vilniaus generalgubernatoriaus 1902–1903 m. ataskaitoje randame duomenų apie žemės pirkimą bei pardavimą tarp katalikų ir rusų dvarininkų. Atskirai pažymėta, kad 1903 m. lietuvių valstiečiai įsigijo 8766 dešimtines, o stačiatikiai – 33 120 dešimtinių. Minėti bankai pinigines paskolas rusams teikdavo lengvatinėmis sąlygomis bei slapta subsidijavo jų ūkius.

Lietuvoje vyravo nedideli ūkiai. Pavyzdžiui, 1882 m. Kauno gubernijoje buvo 7136 ūkiai, iš jų net 5855 valdė iki 100 dešimtinių žemės. Nors ir nedaug, bet buvo ir labai didelių dvarų. Turtingiausia Lietuvos didikų giminė buvo grafai Tiškevičiai. Kauno gubernijos Biržų grafas Jonas Tiškevičius valdė 14 562 ha žemės ir 27 220 ha miškų, jo brolis Raudondvarjė gyvenęs Benediktas Tiškevičius turėjo 10 dvarų, valdė 10 491 ha žemės ir 5230 ha miško. Kretingoje gyvenęs grafas Juozas Tiškevičius turėjo 7 dvarus su 13 965 ha žemės ir 6211 ha miško, Rietavo kunigaikštis Bogdanas Oginskis turėjo 6 dvarus, valdė 16 075 ha žemės ir 21 968 ha miško.

Lietuvoje daugėjo ir itin stambių rusų dvarininkų, kuriems caras dvarus davė už nuopelnus. Pvz., S. Naryškinui Gruzdžių ir Žagarės valsčiuje priklausė 43 152 ha žemės, V. Zubovui Šiaulių apskrityje – 28 077 ha, S. Vasilčikovui Jurbarko valsčiuje – 20 633 ha žemės.

Dvarininkai bajorai daugiausia žemės valdė Kauno gubernijoje, o mažiausia Suvalkų. 1900 m. Kauno gubernijoje dvarininkams bajorams priklausė 40,5% visos žemės, Vilniaus gubernijoje dvarininkams bajorams priklausė 32,8% žemės, o Suvalkų gubernijoje jie valdė 24,7% žemės.

Rusiai priklausiusioje Lietuvos teritorijoje 1897 m. apytiksliai gyveno 2,7 milijono žmonių. Luominė struktūra buvo tokia: valstiečiai – 73,4%, miestiečiai – 20%, kilmingi bajorai – 5,2% (14 1012), nekilmingų bajorų 13 015, arba 0,5%. Bajorai Vilniaus gubernijoje sudarė 4,4% visų gyventojų, Kauno – 6,4%. Mažiausiai bajorų gyveno Suvalkų gubernijoje – tik 0,6%.

Dvarininkai pirmieji Lietuvoje pradėjo steigti žemės ūkio mokyklas ir įvairius kursus. Pirmosios žemės ūkio mokyklos buvo įsteigtos dar prieš baudžiavos panaikinimą Karpio dvare Joniškėlyje ir kunigaikščio Oginskio dvare Rietave. Pastarojoje mokykloje, įsteigtoje 1859 m., buvo mokoma žemaičių tarme. Joje dėstė bajoras L. Ivinskis, žinomas leidėjas lietuviškų kalendorių, kuriuose būdavo praktiškų patarimų žemės ūkio klausimais. Be to, bajorai dvarininkai siūsdavo savo vaikus ir į užsienio mokyklas. Todėl pirmiausia dvaruose padaugėjo išsilavinusių žmonių.

K. P. ŽYGAS

HERALDIKOS

PRADŽIA VAKARŲ EUROPOJE

Norėdami geriau pažinti Lietuvos heraldikos savitumus, turėtume susipažinti su heraldikos atsiradimu Vakarų Europoje, nes tik per tokius palyginimus išryškės mūsų krašto senosios heraldikos bruožai. Šio straipsnio tikslas: trumpai ir glaustai susumuoti vėliausių tyrinėjimų išvadas bei pagrindus toms išvadoms. Čia reikėtų įspėti mūsų skaitytojus, kad heraldikos atsiradimas Vakarų Europoje siejamas su normanais, ypač su keliomis Normandijos ir Flandrijos didikų šeimomis, ir todėl į jas atkreipsime daugiausia dėmesio. Jos palaikė labai glaudžius ryšius arba buvo susigiminiavusios su didikų šeimomis visoje Vakarų Europoje. Todėl dėsningumai, kurie tinka minėtų kraštų šeimoms, atitinkamai patikslinti, taip pat tiktų didikų šeimoms, kurios tada valdė dabartines Vokietijos, Italijos bei Ispanijos žemes ir panašiu metu pradėjo naudoti heraldiką.

Anglijos heraldikos tyrinėtojai, pavyzdžiui, Charles Boutrell ir A. C. Fox-Davies, šio šimtmečio pradžioje aiškino, kad uždaro šalmo atsiradimas XIII amžiuje skatino karius puošti savo skydus heraldiniais motyvais. Dėl to jiems buvę lengviau skirti savo sąjungininkus nuo priešų. Šita nuomonė dabar yra atmesta ir praktiniai sumetimai nebelaikomi pagrindiniais heraldikos atsiradimo akstinais.

Pasirodo, kad, nors nuo pačių pirmutinių dienų heraldika siejosi su kariais ir kovos lauku, heraldikos pradžia kur kas senesnė, įdomesnė ir sudėtingesnė.

Bayeux gobelenas yra pats vaizdingiausias meno paminklas, nurodantis heraldikos atsiradimo aplinkybes Anglijoje ir Prancūzijoje šio tūkstantmečio pradžioje. Pagamintas 1075 - 1080 m., šis tekstilės meno šedevras nėra austas gobelenas tikrąja šio žodžio prasme, nors įprasta jį taip vadinti. Iš tikro, Bayeux gobelenas yra figūromis išsiuvinėtas lino takas. Pusės metro pločio ir septyniasdešimt metrų ilgio, šis ankstyvųjų viduramžių unikalus dirbinyš dabar yra saugomas ir viešai eksponuojamas Bayeux miestelio bibliotekoje, Normandijoje.

Gobelene išlikusiuose septyniasdešimt dviejuose vaizdeliuose išsiuvinėta virš šeši šimtai karių, dvasiškių ir riterių, kurie dalyvavo Anglijos invazijoje, Normandijos didiko Vilhelmo Užkariautojo vedami. Perplaukus Lamanšo sąsiaurį, jų persvara lemtingame 1066 m. Heistingso mūšyje išėjo Vilhelmo Užkariautojo naudai. Sumušus Anglijos karalių Haroldą Godwinsoną, mūšio pasekmėje Vilhelmas Užkariautojas ir jo kariškiai, bei vėliau jų ainiai tapo Anglijos valdovų luomu. Bayeux gobelene kariai atvaizduoti taip

detaaliai, kad skirtingos aprangos, šarvų ir net šukuosmenų dėka galima lengvai atskirti anglus nuo normanų. Nors pagrindiniai Normandijos ir Anglijos valdovai, vyskupai ir didikai atvaizduoti pakartotinai, jų nelydi heraldiniai ženklai. Tačiau, vietoje tokių ženklų, svarbiausios asmenybės lotyniškai išvardintos išsiuvinėtame tekste, kurio pagalba galima lengvai sekti Bayeux gobeleno svarbiausių personažų veiklą ir įvykių raidą.

Heraldistai kruopščiai išstudijavo Bayeux gobelene atvaizduotus skydus ir penonus (ietgalių vėliavėles). Nors normanų pailgi skydai, kūną dengiantys nuo pečių iki žemės, yra išdekoruoti taškais, susikryžiuojančiomis juostomis arba vingiuojančiais slibinais, juose neužtikta pradmenų Anglijos heraldikai. Tie taškai, tikriausia, rodo skydų rankenų ir plokščių sujungimo varžtų viršūnes, o tie slibinai nėra palikę tolimesnių pėdsakų Anglijos heraldikoje. Lyg šiol niekas dar nesugebėjo įtikinančiai išaiškinti taškų, juostų ar slibinų prasmę ar kilmę. Sutariama, kad tai nėra heraldiniai ženklai. Tačiau penonuose buvo užtikta žymiai derlingesnės užuominos bei medžiagos.

Vilhelmui Užkariautojui užkariauti Angliją padėjo apie septyni tūkstančiai karių, kurių dauguma buvo normanai,

Į pelkę įstumti arkiai. Epizodas iš Vilhelmo Užkariautojo 1066 m. žygių Anglijoje. Karalienės Matildos gobelenas, XI a. pabaiga.

talkininkaujant Flandrijos narsiems ir patyrusiems riterių pulkams. Pats Vilhelmas Užkariautojas buvo avantiūristas, skandinavo pirato Rollo ketvirtos kartos anūkas, prieš šį žygį žinomas kaip Vilhelmas Nesantuokinis. Nepaisant jo kilmės, į talką jam atėjo keliolika dokumentuose išvardintų didikų, iš kurių mūsų dėmesį patraukia Flandrijos Bulonės srities grafo Eustako II, Karolio Didžiojo ainio, atvaizdas. Eustako bei jo giminaičių dvaruose buvo išlaikyta Karolio Didžiojo administracinė struktūra ir sena hierarchija kartu su dvaro etiketų ir emblematika. Kaip tik šių senų ženklų aptinkama penonuose, kurių daugiau kaip trisdešimt atvaizduota Bayeux gobelene. Iš to daroma išvada, kad proto-heraldiniai ženklai buvo naudojami jau XI a. pabaigoje, tačiau ne skyduose (tai jau būtų tikra heraldika), bet penonuose.

Vilhelmas Užkariautojas, laimėjęs Heistingso mūšį ir tapęs Anglijos karaliumi, išdalino užkariautas žemes savo sąjungininkams. Žemės Škotijoje teko Flandrijos didikų vaikams ir anūkams, kurie tenai perkėlė kilmingųjų flamanų įpročius paženklinti savo kilmę. Kada XII ir XIII amžiuose Flandriją ir joje likusius didikus ištiko nelaimės, jų

ainiai, tada jau tvirtai įsikūrę Škotijoje, tuo labiau ryžosi išlaikyti savo garbingos kilmės atributiką. Savo ruožtu Normandijoje gyvenę Vilhelmo Užkariautojo sąjungininkų vaikai ir anūkai, po Heistingso pergalės tapę Anglijos valdančiuoju sluoksniu, nenorėdami nusileisti, kūrė savo heraldiką. Ji skyrėsi nuo Škotijoje vartojamos emblematikos ir iki šių dienų yra dėsningesnė ir nuoseklesnė negu Anglijos. Pp poros kartų abiejų kraštų emblematika jau aptinkama skydų paviršiuose, taigi tapo heraldika. Šitie XII a. pradžios skydai dažniausiai buvo išdekoruoti ryškiomis spalvomis, geometriniais raštais ir šiaurės Europai egzotiškais gyvūnais – ereliais, leopardais, liūtais. Todėl kyla klausimai: „Iš kur atsirado šitie būdingi bruožai?“ ir „Kodėl šitie heraldiniai elementai XII amžiuje paplito ne vien Anglijoje, bet visoje Vakarų Europoje?“

Seniausios Europos heraldikos ištakos siejamos su IX amžiaus Karolio Didžiojo dvaro tradicijomis ir X-XI amžių Europos karių susidūrimais su arabais Ispanijoje, Italijoje ir Bizantijoje. Islamui užėmus Viduržemio kraštų pietines teritorijas, arabams sėkmingai priešinosi El Cidas Ispanijoje. Pietinėje Italijoje ir Sicilijoje jiems priešinosi normanas Ro-

Skydų identiški heraldiniai motyvai dokumentuoja heraldinės atributikos paveldėjimą Anglijoje XII–XIII a.

bert Guiscard. Rytuose Bizantija tada buvo krikščionių šalis, tačiau, turkų nuolat spaudžiamas, Bizantijos imperatorius Aleksejus Komninas 1095 m. kreipėsi į popiežių Urbaną II, prašydamas paramos. Šimtas su viršum tūkstančių karių Europoje pakluso popiežiui ir taip prasidėjo pirmasis kryžiaus karas, kuris pasibaigė 1099 m. europiečiams užėmus Jeruzalę.

Palestinoje greitai įsikūrė krikščionių kunigaikštystė, kurios pirmutiniais valdovais tapo Godfrey ir Baldwin, anksčiau minėto Flandrijos grafo Eustako II sūnūs. Bizantijos princesė Ona Komnina, imperatoriaus Aleksejaus duktė, nuodugniai aprašė šiuos įvykius daugiatomiame istorijos veikalė *Aleksjade*, parašytame 1140–1150 m. Savo akimis mačiusi iš tolimos Anglijos atvykusius tėvo sąjungininkus, ji nuodugniai aprašė jų išvaizdą, karinę taktiką ir ginklus. Tie pilgi normandų skydai buvo apibūdinti taip: "lygaus paviršiaus ir blizgantys, su žerintais bronziniais gumbais". Iš to daroma išvada, kad, vykdamį į pirmąjį kryžiaus karą, Anglijos riteriai dar nenaudojo heraldikos. Tačiau, šiam karui pasibaigus, heraldikos pradmenys atkeliavo į Europą su grįžtančiais kariais.

Pavyzdžiui, seniausias heraldikos ženklas Prancūzijoje yra graikiškas kryžius (Konstantino kryžiaus pavidalo), kurį Tulūzos grafas įsigijo Bizantijoje įrodyti savo lojalumą Bizantijos imperatoriui Aleksejui Komninui. Besiruošdami trečiajam kryžiaus karui, Prancūzijos karalius Pilypas II, Anglijos karalius Henrikas II ir Flandrijos grafas Pilypas 1188 m. Gisors miestelyje susitarė, kad jų kariai išsiuvinės

kryžius savo tunikose. Nors naudotų kryžių tikslūs profiliai nežinomi, liko žinoma, kad raudonos medžiagos kryžiai teko prancūzams, baltos – anglams ir žalios – flamandams.

Čia reikėtų paminėti, kad lelijos žiedas, vėliau tapęs Prancūzijos monarchijos ženklu, buvo ne vien tradicinis dekoratyvinis motyvas, bet nuo senovės buvo naudojamas Bizantijoje kaip Mergeles Marijos simbolis. Šis ženklas Prancūzijoje pirmą kartą pasirodė 1147 m., o kaip karaliaus emblema (mėlyname skyde) – apytiksliai visu šimtmečiu vėliau.

Liūtas ir erelis tapo dažniausi gyvūnai Europos heraldikoje. Leopardo, t. y. heraldinio liūto varianto, atvaizdą Anžu srities grafas pradėjo naudoti 1127 m. Anžu–Plantagenetų dinastijai paveldėjus Anglijos karūną, leopardas tapo Anglijos karūnos atributu. Vokietijos imperatoriai iki XIII amžiaus plačiai naudojo liūto atvaizdą, bet, perėmus sostą naujai dinastijai, liūtas buvo pakeistas mums gerai žinomu vokišku juodu ereliu.

Pažymėtina, kad kai kurie svarbiausi žodžiai, žymintys Anglijos heraldines spalvas ir raštus, yra X–XI amžių prancūziški skoliniai iš arabų kalbų. Heraldikos žodis *azure* (mėlynas) yra kilęs iš arabiško žodžio *azraq*, o *gules* (raudonas) – iš persiško žodžio *gil*, reiškiančio "raudoni plaukų dažai", arba iš *gul* – persiško žodžio "rožė". Heraldikai dar neištvirtinus Prancūzijoje, karių pulkai nudažydavo savo skydus, šalmus ir penonus vienoda spalva, taip nurodydami ryšį su savo valdovu ir jo karių daliniais. Metams bėgant, spalvos buvo pajvairintos heraldiniais raštais, kurių seniausias yra juodų ir baltų kvadratų laukas – šachmatų lentos laukas. Šis paprastas geometrinis raštas angliškoje heraldikoje vadinamas *checky*, prancūzų kalbos yra perimtas iš arabiško *shatranj*, reiškiančio šachmatų žaidimo lauką arba to lauko heraldinį raštą, aptinkamą Ispanijos arabų skyduose ir vėliavose.

Nuo pat heraldikos atsiradimo Anglijoje jos heraldikoje, iki šių dienų vartojančioje prancūziškos kilmės terminologiją, dominuoja septyni atspalviai. Pagrindiniai taurieji metalai Anglijos heraldikoje vadinami: *or* (auksas) ir *argent* (sidabras), o kitos spalvos vadinamos: *gules* (raudona), *azure* (mėlyna), *vert* (žalia), *purpure* (purpurinė) ir *sable* (juoda). Seniausio Anglijoje išlikusio heraldinio sąrašo autorius, raštininkas Glover, 1255 m. Anglijos karalių heraldinį skydą apibūdino taip: "*Le Roy d'Angleterre port l'escu de gules oue*

trois Lupards d'Or. ("Anglijos karalius neša raudoną skydą su trimis auksiniais leopardais"). Šiandien, praėjus septyniems šimtmečiams, Anglijos karalių skydas apibūdinamas taip: "*Gules three lions passant guardant in pale Or*". Kaip matome, spalvų terminai visai nepasikeitė, leopardai dabar vadinami "*lions passant guardant*", o frazė "*in pale*" reiškia, kad leopardai gulsčiai išdėstomi vienas virš kito. Nors šių leopardų nagai ir liežuviai visuomet būdavo mėlyni, ši detalė nebuvo ir nėra įtraukta į karališko skydo lakonišką, bet tikslių ir išraiškingą heraldinį apibūdinimą.

Anglijos raštininkai nuo pat pradžios aprašydavo jos heraldiką prancūziškai. Mat Vilhelmas Užkariautojas ir jo kariai kalbėjo tikrai gimtąja Normandijos prancūzų kalba. Įsistiprinę Anglijoje ir tapę jos valdovais, jie toliau kalbėjo prancūziškai, ir prancūzų kalba įsitvirtino kaip karaliaus dvaro ir oficialioji, kanceliarinė kalba. Nors vietiniai anglai įvairiausiais būdais priešinosi prancūzų kalbai, vis dėlto Normandijos prancūzų kalba ilgai laikėsi kaip oficialioji Anglijos kalba. Įsidėmėtina, kad per pirmuosius tris šimtus metų po Vilhelmo pergalės Heistingso mūšyje Anglijos karaliai neišmoko angliškai. Padėtis sparčiai pradėjo keistis anglų kalbos naudai tikrai Šimtamečio karo (1337-1454 m.) laikotarpiu. Pirmuoju Anglijos karaliumi, vartojančiu anglų kalbą, tapo Henrikas V: kariaudamas Prancūzijoje 1415 m., jis nutarė savo raštuose nebevartoti savo priešų prancūzų kalbos. Šimtametį karą su Prancūzija pradėjęs karalius Eduardas III (mirė 1377 m.), regis, angliškai sugebėjo tikrai nusikeikti.

Senieji Anglijos antspaudai, kuriuos sfragistikos žinovai priskiria 1125–1150 m. laikotarpiui, taip pat daug sako apie heraldikos pradžią Anglijoje, nes šių antspaudų heraldinė atributika neginčytina. Pavyzdžiui, Meulano ir Vusterio sričių grafo Walerano 1137 m. antspaude matomas *checky* raštu išdekoruotas skydas, penonas ir kaparisonas (mitukas). Tuo pačiu *checky* raštu išdekoruotas skydas ir kaparisonas aiškiai matomas jo giminaičio Sario srities grafo lordo Warne'o, truputį vėlesniame antspaude. Iš šių ir kitų pavyzdžių sprendžiama, kad XII amžiaus pradžioje kai kurie Anglijos didikai naudodavo heraldinę emblemą ir ją paveldėdavo giminės. Heraldiniai antspaudai tada turėjo teisinę potekstę (pilygo asmens parašui), nes tais amžiais daugumas didikų dar buvo beraščiai.

Vienuolio Jeano de Marmentier kronika yra seniausias išlikęs dokumentas, kuriame aprašomos heraldinio skydo

įteikimo išikilmės. Kronikoje aprašytos 1127 m. Rueno mieste įvykusios riterio vardo suteikimo apeigos. Per jas Anglijos karalius Henrikas I įteikė savo dukters Matildos būsimam vyrui Geoffrey Plantagenetui, Anžu srities grafiui, pailgą normandų skydą, kurio mėlyname fone blizgėjo auksiniai liūtai. Geoffrey mirus, jis su šiuo skydu 1151 m. buvo atvaizduotas emaliuotoje metalinio karsto dangoje, kuri dabartiniu metu saugoma Le Mano katedroje. Kad ši atributika jau tada buvo paveldima, galima spręsti iš identiško skydo, kuris dar vis dengia Geoffrey anūko, Williamo de Longespee, Solsberio srities grafo, 1226 m. sarkofagą Solsberio katedroje.

Lietuvių kalboje vartojamas žodis "heraldika", kaip ir jo atitikmenys kitose Europos kalbose, tikriausiai kilęs iš seno vokiečių aukštaičių žodžio *hariwalt*. Jo prasmė šiandieną vokiškai išreiškiama fraze "*des Heeres zu walten*", t. y. "tvarkyti karius komendanto įsakymais". Šis žodis atėjo į kitas Europos kalbas per seną prancūzišką žodį *herault*, kuris *hirau* forma žinomas nuo 1285 m. Dabartinis vokiškas žodis *Herold* žinomas nuo 1367 m., angliškasis *herald* atsirado maždaug tuo pat laiku.

Angliškas žodis *herald* vartojamas kaip daiktavardis ir veiksmazodis. Veiksmazodis *herald* reiškia: tvarkyti riterių turnyrus, pranešti ir skelbti valdovo nutarimus, nustatyti išikilmių eigą bei tvarką, koreguoti eisenų precedenciją, įteikti ir patvirtinti heraldinę atributiką, būti asmeniniu tarpininku tarp valdovų, pristatant kitam valdovui savo valdovo laiškus, aktus, sutartis ir t. t. Senovėje heraldus gaubė savotiška saugumo aureolė (dabar mes tai vadiname "diplomatiniu imunitetu"), nes, apsirengę jiems būdingu tabardu, jie būdavo tučiuojami atpažįstami ir galėjo keliauti ir tarpininkauti net tarp kariaujančių kraštų ir armijų be pavojaus savo asmeniui.

Prancūzijos karaliaus heraldų korporacija, įsikūrusi Sent Antuano le Pri koplyčioje Paryžiuje, buvo įteisinta 1406 m. Ričardas III įteisinio Anglijos karaliaus heraldus tikrai 1484 m., įkurdamas Heraldų kolegiją Koldharboro pastate šiauriniame Temzės upės krante Londone. 1555 m. karalienė Marija perkėlė juos į Derbi Hauzą, kuris sudegė 1666 m. per Didįjį gaisrą, tačiau jų archyvą buvo spėta išgelbėti. Po gaisro toje pačioje vietoje buvo pastatyti Koledž ov Arms rūmai, kurie per stebuklą išliko per Antrojo pasaulinio karo bombardavimus ir kuriuose Anglijos heraldika tvarkoma iki šių dienų.

Vytenis RIMKUS

SMULKIŲJŲ LIETUVOS DVARELIŲ KLAUSIMU

Lietuvoje daugiausia tyrinėta stambiųjų dvarų ir liaudies architektūra bei su tais objektais susiję kiti socialiniai ir kultūros reiškiniai. O tarp jų yra gausus tarp sluoksnių – smulkieji dvarai, dvareliai, palivarkai. Nėra nusistovėjusi aiški morfologinė riba, kur baigiasi liaudies architektūra ir kur prasideda profesionalioji. „Vagos“ išleistuose liaudies meno albumuose tik vieną kitą pavyzdį galima laikyti dvaro pastatu. „Minties“ leidyklos „Lietuvių liaudies architektūros“ dvitomyje, parengtame Statybos ir architektūros institute, dvarų architektūra išskirta į atskirą skyrį, pateikiama nemažai nuotraukų ir piešinių. Pažymėta, kad „Buvusių dvarų sodybos (dabar tarybiniai ūkiai, kolūkiai ar kitos įstaigos) stovi atokiai nuo kaimų ir krašto ландшаfte išsiskiria didesnės apimties, monumentalesnių formų gyvenamaisiais, ūkiniais ir gamybiniais trobesiais ir gausiais želdiniais“. Šiuo metu tai labiausiai nukentėjęs ir net sunykęs paveldo sluoksnis. Iš tų dvarelių dažniausiai belikę keletas senų medžių, apgriuvęs gyvenamasis namas, retkarčiais – vienas kitas ūkinis pastatas. Tokią padėtį rodo ir spaud: „Sovietmečiu Medemrodės dvare įsikūrė kolūkis. Šiuo metu net vardo nelikę. Buvęs centras, dvaro širdis, šiandien – plynas laukas. Rūmai baigia sugriūti.“ Apie tai kalbama bei rodoma ir televizijoje, pavyzdžiui, laidoje iš serijos „Mūsų miesteliai“ kalbėta, kad Liudvinavo apylinkėse būta 12 dvarų ir dvarelių, kurių nei ženklo neliko. Prie tokio spartesnio dvarų nykimo prisidėjo ir tai, kad „Kadaise lietuviai buvo pratę į visus dvarininkus ir aristokratus žiūrėti labai neigiamai, kaip į kraštui nieko gero nenuveikusius“.

Pasiremsiu savo stebėjimais ir patirtimi. Mano gimtinėje (Šiaulių apskrities Padubysio–Pakapės–Pašiaušės trikampis) nebuvo stambiųjų dvarų (gal tik nuo 1863 m. sukilimo sunykęs Pašiaušės Vitkevičių dvaras), o Kanapinės (Zatišų), Vilaičių, Slišų, Brazinskių, Bagdoniškės tebuvo dvareliai. Kiekvienas iš jų turi savitą istoriją, tačiau ir daug bendrumų: mediniai gyvenamieji namai („rūmai“), dažnai ne ką tesiskyrę nuo turtingesnio valstiečių namo. Beveik visuose juose vyravo lenkų kalba, kuri jau nepriklausomybės metais gerokai nyko. Tarybiniais metais visi tie dvareliai neteko šeimininkų: vieni buvo ištremti į Sibirą, kiti pasitraukę į Vakarus, dar kiti – išsisklaidę miestuose. Be šeimininkų likusiose sodybose gyveno atsitiktiniai žmonės, pastatų ir aplinkos neprižiūrėjo ir jie sunyko.

Kanapinės dvare buvo senas didelis gyvenamasis namas, per jo vidurį išilgaiėjo koridorius su vingiais ir nišomis. Tai retas atvejis, daugiau tokių su koridoriais dvarelių pastatų neteko matyti. Sverainėje kabėjo aliejumi tapyti pirmakų portretai, tarp jų – Napoleono ir sukilėlių armijų uniformomis. Išilgai pastatoėjo dvi kambarių anfilados. Buvo įrengtas vidaus tualetas. Pastatas buvo neaukštas, tamsokas, jame daug paslaptinių kamų ir užkampių. Toks pat senas su gėlių lysvėmis sodas, nusileidžias į sąžalynuose gurgenantį Šiaušės upelį. Prieš pastatą būta apskrito apvažiavimo su viduryje augančia galinga liepa. Pačiuose rūmuose buvo aiškiai skiriamos dvi teritorijos: mažoji – darbininkų, ir didesnioji – ponų. Griaunant šį pastatą apie 1960 m., žmonės stebėjosi lubų konstrukcija: iš apačios jos buvo apkaltos šiaudų grįžtėmis ar pynėmis tinkui laikyti. Virš lentų – plūktas molis, spalių sluoksnis ir vėl molis. Ant tų lubųėjo mūriniai įvadai iš visų krosnių į centrinį kaminą. XIX a. dvarą valdė Vaitkevičiai. Cezaris Vaitkevičius buvo baigęs Šiaulių gimnaziją, name buvo nemaža biblioteka, daug lenkiškų žurnalų komplektų. Būta ir lietuviškų knygų, lankydavosi knygnešiai. Kažkuriuo metu Kanapinės vardas buvo pakeistas į Zatišę, tačiau vietos gyventojai vėl perkrikštijo į Zatišius. Šiuo metu tas slaviškas pavadinimas visiškai užmirštas ir vietovė vėl vadinama Kanapine. Per Pirmąjį pasaulinį karą dvaro gyventojai pasitraukę į Rusijos gilumą, dvaras buvo apiplėštas ir nuniokotas, tačiau pastatas nesudegė. Dingo biblioteka, baldai, supuvo žemėje užkastas inventorių. 1941 m. savininko Vaclovo Vaitkevičiaus žmona ir dvi mažametės dukrelės buvo ištremtos į Altajų, tačiau jis pats prasislapstė ir jau po karo išvažiavo į Lenkiją, ten pasižymėjo kaip dailininkas keramikas (buvo laimėjęs premiją Koperniko jubiliejiniame medaliui sukurti). Aš pabandžiau iš atminties nubraižyti šio rūmo planą, nes jame 1930 m. esu gimęs, trumpam mano mamai prisiglaudus šiuose namuose, o ir vėliau dažniau ar rečiau ten lankydavausi.

Bagdoniškės dvaras – senos Lietuvos bajorų Rimgailų šeimos tėvonija. Jie valdė ir daugiau dvarų. Iš jų šeimos kilęs ir žymus XIX a. architektas Fulgentas Rimgaila (1805–1870), suprojektavęs Šiaulėnų bažnyčią, Pagrižuvių dvaro rūmus ir kt. Seniausioji dvarvietė buvusi dešiniajame Šiaušės krante, apie tai, be senų žmonių pasakojimų, liudijo dar buvusios didžiulės liepos ir senas bedžiūstantis ažuolas. Da-

bar belikęs tik didžiulis akmuo, įtrauktas į archeologijos paminklų sąrašą. Kairiajame Šiaušės krante įsikūrusi dvarvietė taip pat ganėtina sena – ją supa didelių liepų alėjos. Dar amžių sandūroje buvęs senas žemas gyvenamasis namas, kuriame lankydavosi, ypač kalėdinių „eglučių“ proga, mano tėvas Jaroslavas Rimkus. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo pastatytas naujas gana ilgas gyvenamasis namas, jau tarybiniais laikais jame kelerius metus buvo mokykla. Rimgailos šį dvarą prarado jau po Pirmojo pasaulinio karo, o grįžę į Lietuvą statė ir rengė Baciaičių dvarelį prie Kurtuvėnų. Tačiau 1941 m. ir Severinas Rimgaila su žmona ir žmonos seserimi buvo ištremti į Altajų, ten greitai ir mirė. Taip nutrūko Rimgailų gentis, apie kurią liudijo tik gražus antkapinis paminklas jų vaikams Kurtuvėnų kapinėse, deja, du pasaulinius karus atlaikiusią bronzinę moters skulptūrą pavogė jau mūsų dienų vandalai.

Dar būdamas vaikas Brazinskių dvarelį sename, prie žemės prigludusiame name mačiau bent porą marmurinių biustų. Vilaičiuose būta įdomių senoviškų baldų. Slišuose buvo savitas gyvenamasis namas: per gaisrą sudegus pusei namo, prie jo buvo pristatytas naujas „pusnamis“ – platesnis, didesniais langais. To buvusio hibrido taip pat nėra. O istoriją ir čia būta: vienas iš dvarelį įpėdinių Boleslovas Chomskis buvo 1863 m. sukilimo dalyvis, ilgus metus praleidęs Sibiro katorgoje.

Šios apylinkės labai nukentėjo Pirmojo pasaulinio karo metais. Dubysos pakrantėse vyko aršūs mūšiai, daug pastatų sudegė, turtas buvo išgrobstytas. Istorija pasikartojo ir 1944 m. vasarą: pusantro mėnesio čia buvo fronto linija su kasdieniais apšaudymais ir gaisrais.

Taigi kiekvienas iš tų dvarelių – savita Lietuvos istorijos dalelė. Jų erdvėje vyko sudėtingi nutautėjimo ir lietuviybės atgimimo procesai. Iš atskirų faktų galima daryti ir kai kuriuos apibendrinimus.

XIX–XX amžių sandūroje Lietuvoje susiklostė itin sudėtingos socialinės ir tautinės aplinkybės. A. Daujotytė rašo, kad „XX a. pradžios Lietuvos nacionalinę savimoneį gaivino kaimo, valstiečių kilmės inteligentai. Tautos diduomenė iš dvarų atrodė visai prarasta.“ Kaip tik ši epocha pagimdė P. Višinskį, V. Kudirką, J. Basanavičių ir daug kitų iš kaimo kilusių žmonių, lietuvių tautos ir valstybės atgimimo šauklių. Ekonomiškai sustiprėjęs pobaudžiavinis Lietuvos kaimas savo materialinės ir dvasinės raidos kelyje susidūrė su kitais tikslais besivadovaujančiais dvarais. Dvaruose ir net nusigyvenusių šlėktų dvareliuose ir palivarkuose vyravo lenkų kalba, niekinanti pažiūra į kaimiečius, jų buitį, lietuvių kalbą ir t. t. O tuo tarpu dauguma tų dvarų, be retų išimčių, pergyveno nuosmukį, pačių jų gyventojų nesuvokiamą ir net nenujaučiamą.

Kaimo jaunuoliai, siekdami mokslo ir vietos gyvenime, buvo itin darbštūs, veržlūs, idealistai. Kaip pagrindinę savo atsparą jie pasitelkė gimtąją kalbą, lietuviškumą kaip prieš-

priešą aristokratiškajam pasipūtimui, socialinei nelygybei. O tų dviejų sluoksnių tarpusavio ryšiai buvo neišvengiami: besimokantys ar jau ir mokslus baigę bernaiviai buvo kviečiami namų mokytojais, pamažu tapo įprasti salonų svečiai. Nereti buvo simpatijų, flirto, meilės atvejai, deja, beveik niekada neapsivainikavę vedybomis. Tam buvo pernelyg tvirtos dinastinės, „mėlyno kraujo“ tradicijos; kad jos būtų įveiktos turėjo praeiti dar keli dešimtmečiai. Apskritai susiklostė schema „kaimo jaunuolis – dvaro panelė“. Kodėl buvo ne atvirkščiai: „Kaimo mergelė – dvaro jaunikaitis“? Tikriausiai todėl, kad tuo metu kaimietės dar nebuvo leidžiamos į mokslus ir išsimokslinę kaimo jaunuoliai daugiau tiesėsi į prasilavinusias dvarininkaites, kurių daugelis jausdavosi apleistos ir vienišos.

Labai ryškus tų kaimo ir dvaro santykių liudytojas yra Povilo Višinskio gyvenimas ir veikla. Jis ne tik susitiko su Marija Pečkauskaite, bet ir patraukė ją į lietuviybę, paskatino, net privertė atsiskleisti jos talentą, sužibėti Lietuvos kultūros panoramoje. V. Daujotytė tvirtina, kad „ne tik tamsa ir prievarta sklido iš 'seno dvaro'. Ir iš jo kilo šviesių žmonių, kurie amžiaus pradžioje jau užaugę mokėsi lietuvių kalbos (ta pati Marija Pečkauskaite – Šatrijos Ragana arba gydytojos Jadvyga Prancūzevičiūtė, Gabrielė Sakelytė)“, o kaip tik čia buvo didžiulė įtaka tokių žmonių kaip P. Višinskis.

Kaimo ir dvaro santykiai amžių sandūroje buvo itin daugiasluoksniai ir kaip vienas iš reikšmingų veiksnių buvo tame procese dalyvaujančių asmenų dvasinis pajėgumas. Povilas Višinskis ir jo amžininkai buvo ta nauja, energinga, idealizmu trykštanti jėga, kuri ir asmeniniuose santykiuose ėmė viršų, patraukdavo į save, padarydavo savo sekėjais, kurie savo ruožtu plėtojo lietuviybės idėjas (Putvinskių, Šalkauskių, Biržiškų šeimos). Vyko savotiška grandininė reakcija.

Iš kaimo kilę šviesuoliai pasižymėjo ypatingu aktyvumu, dvasios didingumu, bet dauguma dėl nepriteklių buvo silpnos sveikatos, sirgo ir anksti mirė (J. Biliūnas, V. Kudirka, P. Višinskis). Ir tuo labiau stebina jų traukos galia – jaunas, dvasingas ir gaivalingas kaimietiškas pradą iš degraduojančios aristokratijos atsirinko pasiduodančius elementus ir pajungė savo tikslams. Šiame procese didžiulį vaidmenį suvaidino asmeninis patrauklumas, žavesys, tikriausiai būta ir Eroto strėlių. Kaimas nugalejo dvarą, lietuviybė – lenkiškumą.

Daugumos tokių dvarelių ekonominis nuosmukis, prasidejęs po baudžiavos panaikinimo ir ypač po žemės reformos pirmaisiais nepriklausomybės metais lėmė ne tik jų kultūrinio potencialo smukimą, bet, antra vertus, ir suartėjimą, o neretai ir susiliejamą su valstietija.

Smulkiųjų dvarelių raidos tyrinėjimai teikia daug medžiagos apie XIX–XX a. Lietuvos istoriją. Ši medžiaga glūdi memuaruose, net grožinėje literatūroje ir labai mažai tėra materialinių tos kultūros liekanų.

Povilas VITKEVIČIUS

BAJORAI PRANIAUSKAI

A. BARANAUSKO GYVENIMO KELYJE

Žemaitijos bajorai Praniauskai priklausė senajai Radvano herbo bajorų šeimai. Būsimojo vyskupo Antano Baranausko likimui daugiausia įtakos turėjo Teklė ir Karolina Praniauskaitės bei jų brolis kanau-ninkas Otonas Praniauskas.

A. Baranauskui likimas nepagailėjo stiprių emocijų išgyvenimų, visokeriopai skatinančių jo poetinę kūrybą ir įkvėpimą, kuris vėliau sutvėrė didelę meilę tautos istorijai. „Be jo gal ir mūsų nebūtų buvę. Nėra abejonės, kad K. Donelaitis, A. Mickevičius ir A. Baranauskas – trys stulpai, ant kurių laikosi visa lietuvių poezija“ (Maironis). Šis teiginys yra geriausias poeto įvertinimas. Jo „Anykščių šilelis“, sukurtas 1858–1859 m., iš visos to meto poezijos išsiskiria natūralia dvasia, gaivališka vaizdų ekspansija ir tuo užburia kiekvieno lietuvių sielą. Poemoje miškas – tai ne realus objektas, o poeto dvasinė vizija, pagimdyta senosios istorinės Lietuvos regėjimų.

Čia akivaizdžiai išryškėja senojo lietuvių tikėjimo dvasia, kurią poetas, laisvųjų ūkininkų vaikas, paveldėjo iš savo protėvių ir aplinkos. Poemoje medžiai atgyja, jie ašaroja, šnabžda, kalbasi, pražyla. Miškas – tai amžinosios gyvybės vyksmas. Jis skriaudžiamas ir engiamas lietuvių nuolatinis prieglobstis. Miškas lietuvių „visada ramines, visada mylėjęs“. Tik miške lyg bažnyčioje lietuviai pajunta sielos katarsį ir dvasinę ramybę. „Kas rusų poetams yra jūra, ispanams kalnai, tas lietuviams yra miškas“ (V. Kubilius). Net viena poemos eilutė: „Dažnai miške lietuviai ko verkia nežino“ dar laukte laukia specialių lietuviškojo mentaliteto psichologinių ir etnografinių studijų. Miškas nuo seniausių laikų mūsų sąmonėje išliko kaip sudvasinta pasaulio visumos apraiška.

Antanas Baranauskas jaunystėje
(1859 m.)

Tais pačiais metais, kai buvo baigta poema „Anykščių šilelis“ (1859 m.), su šiuo pasauliu atsisveikino vos 31-uosius metusėjusi Žemaitijos poetė Karolina Praniauskaitė, tikroji jaunojo Baranausko talento įkvėpėja, nukreipusi jaunąjį poetą tautinio atgimimo linkme.

Jei ne Karolina Praniauskaitė ir jos altruistinis siekis padėti jaunajam talentui, vargu ar šiandien kalbėtume apie Baranausko poeziją, jo lingvistinius bei matematinius mokslinius tyrimus. Greičiausiai jis būtų likęs niekam nežinomu menku Sedos valsčiaus raštininko padėjėju, šluostančiu dulkes nuo senų, pageltusių bylų. Jau tada tokios pareigos jauno, ambicingo ir gabaus jaunuolio širdyje gimdė tik juodą nevilgtį ir resignaciją, nematant jokios prošvaistės savo kelyje.

Lemtinga pažintis su bajorų Praniauskų šeima iš esmės pakeitė jo gyvenimą. Vyresnioji Karolinos sesuo Teklė buvo ištekejusi už Telšių pavieto raštininko Platono Borisevičiaus. 1855 m. į atlaidus Sedoje atvykusi Teklė susipažino su to valsčiaus raštininko padėjėju, 20-ties metų jaunuoliu Antanu Baranausku, rašančiu eilėraščius tuo metu plačiai vartota lenkų kalba. Jo eilėraščių sąsiuvinį Teklė parodė seseriai Karolinai, jau pagarsėjusiai savo poezijos kūriniiais. Kitą dieną Karolina pasiunčia jaunajam raštininkui savo eilėraščių „Dvasios atsiuntimas“. Taip 1855 m. prasideda dviejų jaunų poetų draugystė. Karolinos įtaka Baranauskui buvo neišpasakytai didelė. Ji nulėmė visą jo gyvenimą. Daugiausia jie susirašinėjo eilėmis. Viena eilėraštyje Karolinai jaunas raštininkas prisipažįsta, kad jos žodžiai, skirti jam, yra lyg stebuklingas gegužės mėnesio lietus, pripildęs jo dvasią ramybės: „O, kaip puiku, gyvenant tarp šaltų kaip ledas žmonių, išgirsti tokią karštą širdį!“

Karolina Praniauskaitė, kilminga, bet neturtingų bajorų dukterė, gimė 1828 m. sausio 18 d. nedideliame Padurbinio dvarelyje netoli Telšių. Nuo pat mažens ji stebino artimuosius poetiška prigimtimi. Būdama ketverių metų neteko tėvo. Dvarą ėmęs valdyti brolis pradėjo aršią kovą su mergaitės „poetomanija“: nuo jos buvo slepiamos visos poezijos knygos, o kiekvienas jos sukurtas eilėraščiis –

Bajorų Praniauskų Radvano herbas

išjuokiamas. Karolinos mama, nedrįsdama priešintis sūnui, pritarė tokiam „auklėjimui“. Tačiau Karolina kūrė eilėraščius paslapčiomis, dažniausiai naktimis prie žvakės, ir tai skaudžiai atsiliepė jos sveikatai – ji susirgo plaučių džiova.

Pradėjus irti ūkio reikalams, Karolina su motina apsigyvena Telšiuose, kur jas dažnai aplanko Baranauskas. Progressuojant džiovai, jai buvo leista kurti eiles. Ji greitai pagarsėjo kaip viena iš ryškiausių to meto poetų. Jos kūryboje atsispindėjo švelni, jautri, melancholiška ir labai religinga poetės siela. Jos eiles mielai spausdino Vilniaus ir Varšuvos lenkiškieji laikraščiai ir žurnalai.

Nors poetė rašė lenkiškai, tačiau puikiai mokėjo lietuvių kalbą, – tai rodo 1856 m. jos sklandžiai išverstas J. Kraševskio „Vitolio raudos“ fragmentas „Žalčio motė“. Šis jos vertimas buvo išspausdintas Lauryno Ivinskio 1859 metų kalendoriuje. Reikia manyti, kad Karolina bus ir daugiau bandžiusi rašyti lietuviškai, nes savo laiškuose ji minėjo, kad renka medžiagą poemai apie Birutę. Štai Karolina laikė žemaite.

Karolinos atvaizdas iki mūsų dienų neišliko. Pagal bendraamžių prisiminimus, ji buvusi vidutinio ūgio, išraiškingų veido bruožų, didelių pilkų akių. Savo nuoširdžiu dėmesiu, neabejotinu talentu ir inteligencija ji darė stiprų įspūdį jaunajam Sedos raštininko padėjėjui, kuris, pasak J. Tumo, negalėjo likti abejingas švelnios ir taurios sielos poetei, tačiau tarp jų buvo neperžengiama socialinė praraja, skyrusi bemokslį valstiečių vaiką nuo Radvano herbo bajoraitės.

Artimiausias poetei buvo jos brolis prelatas Otonas Praniauskas (1819–1879 m. Peterburge). Jis buvo vienas šviesiausių to meto Žemaitijos dvasininkų, baigęs Vilniaus dvasinę akademiją. Prelatas, gerai mokėdamas lietuvių kalbą, buvo parašęs keletą knygų. Vyskupo M. Valančiaus įvertintas, jis buvo paskirtas Žemaičių vyskupijos kapitulos kancleriu, vyskupo sekretoriumi ir jo kapelionu. Varnių kunigų seminarijoje jis dėstė dogmatinę teologiją, artimai bendravo su S. Stanevičiumi, S. Daukantu, M. Akelaičiu ir kitais to meto lietuvių tautinio atgimimo veikėjais. 1858 m. buvo paskirtas Utenos klebonu. Kartu su broliu Otonu į Uteną persikėlė ir Karolina. Padedant broliui, buvo išspausdintos dvi jos poezijos knygelės lenkų kalba: „Didžiosios Kalvarijos atlidai Žemaitijoje“ (1856 m.), dedikuota vysk. M. Valančiui, ir eilėraščių rinkinys „Dainelės“ (1858 m.).

Į Karolinos Praniauskaitės poeziją atkreipė dėmesį žymūs to meto poetai. Apie jos kūrybą rašė J. Kraševskis, L. Kondratovičius-Sirokomlė ir kiti. Po jos mirties Vilniuje buvo išleistas rinkinys jai paminėti „Po ziarne“ (1861 m.). Jame pateikta ir jos biografija.

1856 m. rudenį A. Baranauskas privalejo išeiti į rekrūtus – 20- ties metų karinę tarnybą caro kariuomenėje. Karolina iš paskutiniųjų stengėsi išgelbėti jaunąjį poetą. Jos prašomas

brolis Otonas už 10 aukso rublių nupirko Telšių bajoriškosios mokyklos 4 klasių baigimo pažymėjimą, leidžiantį Baranauskui įstoti į Varnių kunigų seminariją, kur jis mokėsi dvejus metus. Studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje (1858–1862 m.) ir Vakarų Europos universitetuose (Miuncheno, Romos, Insbruko, Liuvėno). 1865 m. Antanas Baranauskas paskiriamas profesoriaus pareigoms į Peterburgo dvasinę akademiją. Po kurio laiko jis tampa Seinų vyskupu.

Svarbiausias Karolinos Praniauskaitės nuopelnas lietuvių kultūrai yra tas, kad ji atliko lemiamą vaidmenį, formuojantis A. Baranausko poetinei kūrybai, atvėrė jam pasaulinės literatūros lobynus, paskatino siekti mokslo ir, svarbiausia, kurti eiles lietuvių kalba. Ji pažadino poeto lietuvių dvasią. Karolina Praniauskaitė – pirmoji moteris, įrašyta į lietuvių literatūros istoriją.

1859 m. gegužės 26 d. Karolina Praniauskaitė mirė džiova. Ji palaidota Utenoje, kaimo kapinėse, kurios šiaudien yra beveik miesto centre.

Šių metų sausio mėnesį visoje Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, buvo minima 170 metų jos gimimo sukaktis. Malonu priminti, kad Žemaičių bajorų iniciatyva Telšių apskrities viešajai bibliotekai suteiktas Karolinos Praniauskaitės vardas. Taip žemaičiai pagerbė pirmąją savo krašto poetę.

Karolinos Praniauskaitės kapas senosiose Utenos kapinėse

redakcijai

Neseniai mus pasiekė žinia, kad tarptautinis Kilmingųjų draugijos Gulbės ordinas 1996 m. spalio 30 d. baronų Krauzų palikuoniui klaipėdiečiui kom-pozitoriui Alvidui Remesai suteikė riterio laipsnį, o 1996 m. lapkričio 29 d. Alabonos-Ostrogojsko dinastijos Tarybos sprendimu A. Remesa tapo Alabonos kilmingųjų asociacijos nariu ir nuo šiol gali oficialiai tituluotis baronu Krause von Kelly und Tyzenhauz bei naudotis Alabonos herbo karaliaus ir Garamos herbo heraldikos Ordinariato patvirtintu senuoju baronų Krauzų herbu, kuriam suteiktas naujas majestotinis apipavidalinimas.

Senelės garbei

Nuo senų laikų Lietuvos bajorai, jamžindami savo tėvų ir protėvių atminimą, antkapiniuose paminkluose šalia jų vardų, pavardžių iškaldavo giminės herbą. Šią užmirštą antkapinių paminklų puošybos tradiciją atgaivino garbingos bajorų Kowzanų giminės palikuonė Ana Rimeikienė. Neseniai nuošaliose jau kelis dešimtmečius neveikiančiose kapinėse Vilniuje, Rytų gatvėje (Naujoji Vilnia), iškilo kuklus juodo granito antkapis su giminės herbu "Medžioklės ragai" (Trąby). Šį paminklą ponia Ana pastatė čia palaidotos savo senelės – 1863 m. sukilėlio Juzefo Kowzano dukros Anos Bronislavos Kowzan-Dolženko (1865–1950) atminimui. Gal šiuo tauriu pavyzdžiu paseks ir kiti Lietuvos bajorai?

S. Gaparavičienė

Gerbiameji,

Čikagoje leidžiamo "Draugo" dienraštyje skaičiau A. Gustaičio aprašymą apie Jūsų leidžiamą žurnalą "Lietuvos bajoras". Labai norėčiau su šiuo žurnalu susipažinti. Jeigu įmanoma, būkite malonūs man atsiųsti vieną arba du šio žurnalo numerius. Taip pat prašau man pranešti, kokių būdu galiu atsilyginti už susidariusias išlaidas. (Siųskite oro paštu.)

Iš anksto Jums dėkodamas, lieku su pagarba,

Kostas Mickus
Čikaga

Didžiai Gerbiamas Pone Mickevičiau,

Iš spaudos sužinojau apie Jūsų žurnalą "Lietuvos bajoras" ir esu suinteresuota jo prenumerata, bet niekur nenurodyta tos prenumeratos kaina.

Siunčiu Jums čekį Nr. 844, \$ 50 tam tikslui. Jeigu asmeniškų Amerikos čekių Lietuvos bankai nekeičia, prašau man pranešti, ir aš atsiųsiu prenumeratos mokestį kitu būdu. Tuo reikalu prašau nurodyti Jūsų banko sąskaitos numerį. Taip pat jeigu prenumerata yra didesnė nei \$ 50, prašau pranešti. Jeigu mažiau, prašau liekaną pasilaikyti kaip auką spaudos reikalams.

Su pagarba,

Regina Nakoneczna (Tamašauskaitė)
So. Pasadena, Fl. U.S.A.

Gerbiamas pone Mickevičiau,

Nuoširdžiai dėkoju už man atsiųstus "Lietuvos bajoro" egzempliorius. Perskaičiau nuo A iki Z. Įspūdis? – Puikus!!!

Lietuviai Kanadoje gauna nemažai įvairios publikacijos iš Lietuvos, t. y. mes esame neblogai susipažinę su lietuviška spauda. Čia turiu pasakyti, jog iš visų lietuviškų laikraščių bei žurnalų "Lietuvos bajoras" savo išorine išvaizda, straipsnių turiniu bei tikslia lietuvių kalba, kaip anglai sako, yra "tops"!

Atsilygindamas už atsiųstus žurnalo egzempliorius ir norėdamas paremti žurnalo leidimą, siunčiu Jums banko čekį (\$ 50 Cndn).

Su geriausiais linkėjimais Jums ir "Lietuvos bajorui"!

Su pagarba,

V. Priščeponka
Kanada

"Lietuvos bajoras"
Žurnalo administracijai,
Vilnius, Lietuva

Gerbiameji,

Siunčiu 50 dolerių čekį Tamstoms prašydamas atsiųsti man ką tik galite iš pirmųjų žurnalo egzempliorių. Gavęs daugiau žinių užsakysiu man pačiam įdomų žurnalą. Mokytojaudamas Žemaitijoje užtikau Žadvainius, Girdvainius, Bivainius bei Tarvainius. Vieni dvaruose augino arabiškus žirgus, kiti puikius ūkius bei profesijas turėjo. Aš tuomet spėlioju jus kadaise buvusius bajorų kilmės. Atvykęs Amerikon pats savo pavardę sutrumpinau iš Kontvainio į Kontvį.

Su nuoširdžia pagarba,

Alfonsas Kontvis
Westminster,
California

Vilnius, 1997 m. gruodžio 15 d.

Gerbiamieji,

Širdingai dėkojame už tokį mielą ir įdomų laišką, kurį mes gavome iš Jūsų. Be galo džiaugiamės, gavę atsakymą. Iš laiško turinio matyti, kad mus sieja daug daugiau, negu galėtų atrodyti. Turime labai panašių problemų, kilusių dėl 50 metų trukusios sovietinės propagandos. Be to, mūsų organizacijos (taip manau) turi beveik tokius pačius tikslus ir veiklos programą. Nuoširdžiai tikimės, kad mūsų abipusis bendradarbiavimas bus naudingas ir labai įdomus abiem pusėms.

Iš pradžių norėtume siūlyti Jums tam tikrą bendravimo formą. Manome, kad Jūs leidžiate savo leidinį, kuris, be abejonės, yra labai įdomus. Mūsų Sąjungos spaudos organas yra "Verbum Nobile". Manau, jog būtų labai įdomu apsiukeisti mūsų leidiniais, kad mūsų organizacijų nariai galėtų susipažinti su abiejų Sąjungų veikla.

Be to, tolesniuose "Verbum Nobile" numeriuose norėtume išspausdinti informaciją apie Jūsų leidinį. "Verbum Nobile" išsiunčiamas ne tik visoms Lenkijos sritims. Leidinio prenumeratoriai gyvena ir užsienyje – Europoje, Šiaurės ir Pietų Amerikoje bei Australijoje. Manome, kad ir Jūsų leidinys pasiekia daugumą pasaulio kampelių.

Šitaip informacija apie LKBS ir Lenkijos šlėktų sąjungą galėtų pasiekti daugiau suinteresuotojų, o mūsų bendradarbiavimas būtų oficialiai inauguruojamas. Jeigu Jūs sutiktumėte ir dėl publikacijos Jūsų leidinyje apie mūsų Sąjungą ir leidinį "Verbum Nobile", būtume be galo dėkingi.

Lauksime Jūsų atsakymo. Mums labai įdomu, ką Jūs manote apie mūsų pasiūlymą. Mums atrodo, kad mūsų pasiūlymas gali būti labai naudingas.

Priedu naują, 11-ąjį "Verbum Nobile" numerį.

Su pagarba,

Marcin Michał Wiszowaty
Lenkijos šlėktų sąjungos
Sekretorius

Suėjo 40 metų, kai Niujorke mirė dailininkas Mstislavas Dobužinskis. Jo protėviai buvo turtingi Lietuvos bajorai, jie turėjo kelis dvarus – Dobužų, Rajanų, Penianų ir Grūžių. Pirmą kartą jų pavardė paminėta 1532 m.

Įvairiapusio talento dailininko – tapytojo, grafiko iliustratoriaus, teatro dekoratoriaus, pedagogo – M. Dobužinskio parašyti prisiminimai turi didelę meninę ir istorinę vertę. Jie buvo išleisti Maskvoje "Naukos" leidykloje 1987 m. Šį leidinį parengė G. Čiugunovas.

Po studijų Peterburge ir Miunchene nuo 1903 m. dailininkas pradėjo dalyvauti parodose, "Meno pasaulio" draugijos veikloje. Vilniaus senamiesčio vaizdų cikle žymi modernio stiliaus įtaka. Su didele meile jis rašo apie mylimo miesto barokinę architektūrą, apie jo žavesį, lygina jį su kitais Europos miestais.

Mums yra labai vertingi M. Dobužinskio prisiminimai apie jo bendraamžį M. K. Čiurlionį (jie abu buvo gimę 1875 m. ir susipažino Peterburge 1907 m.).

M. K. Čiurlionis pajuto didelę pagarbą M. Dobužinskiui, susidomėjusiam jo darbais, labai gerai įvertinusiame naujus kūrybinius ieškojimus. Visą gyvenimą Mstislavas Dobužinskis aistringai susidomėjosi pasauline daile, buvo nepaprastai kūrybingas, tolerantiškas savo kolegoms ir studentams, nuoširdus ir objektyvus kitų dailininkų darbų vertintojas, geras psichologas.

1923 ir 1929–1939 m. dailininkas gyveno Lietuvoje, dėstė Kauno meno mokykloje ir sukūrė daug dekoracijų, eskizų Kauno valstybiniam teatrui. Jo scenografijos darbams būdingas realistiškumas, ekspresyvumas, geras istorinių stilių jautimas, lakoniškumas.

Dailininkas parašė keletą straipsnių apie Lietuvos vėliavą, tyrinėjo Lietuvos herbą – Vytį, 1933 m. Kaune jis išleido knygą su iliustracijomis.

Ruošdamasis kurti dekoracijas J. Karnavičiaus operai "Radvila Perkūnas", M. Dobužinskis važinėjo po Lietuvą, studijavo lietuvių liaudies meną, tapė peizažus.

Būdamas aukštos kultūros žmogus, artimai susipažinęs su pasauline daile, jis puikiai jautė savo ryšius su lietuvių kultūra, norėjo padėti kurti XX amžiaus lietuvių daile.

Kaune jis skaitė paskaitas apie teatro dekoracijų meną, apie romantizmą, apie liaudies meną, jo reikšmę ir vertę. Dailininkas labai domėjosi paminklų apsaugos ir restauravimo problemomis.

1939 m. M. Dobužinskis su šeima išvyko į Londoną, vėliau persikėlė gyventi į Ameriką.

2000-iais metais sueis 125 metai, kai gimė M. Dobužinskis ir M. K. Čiurlionis. M. Dobužinskio atminimui Vilniuje jo vardu buvo pavadinta gatvė šalia M. K. Čiurlionio menų gimnazijos ir vidurinė mokykla Nr. 17 Žvėryne. Š. m. kovo 7 d. Paryžiuje mirė jo sūnus Valerijanas Dobužinskis, norėjęs atvažiuoti į Vilnių su Rostislavu Dobužinskiu, kitu dailininko sūnumi, gyvenančiu Amerikoje. Mažvydo bibliotekoje saugoma didelė dalis M. Dobužinskio rankraščių, nepakankamai gerai ištirta. Būtų gera, jei nepaisydama ekonominių sunkumų, Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija bei visuomenė prisimintų šviesias asmenybes.

Architektė Regina BLIEKAITĖ

Gerbiamieji,

Leidinio "Lietuvos bajorai" parengimo grupė (prof. K. Bogdanas, A. Každailis, prof. M. Jučas, D. Mickevičius, dr. J. Paulauskas, dr. E. Rimša, doc. J. Stankus, J. Vercinkevičius) mano, kad toks leidinys bus vertingas ne tik LBK sąjungos nariams, bet bus ir didelis indėlis į Lietuvos kultūrą.

Leidinio išleidimas priklauso ne tik nuo leidybinės grupės, bet ir nuo LBK sąjungos narių paramos ir laiku pateiktos medžiagos.

LBK sąjungos nariai, norintys užsiprenumeruoti šį leidinį, turi artimiausiu laiku atsiųsti leidybinės grupės vadovui doc. J. Stankui (B. Sruogos 36-20, 2040 Vilnius) mašinarščio puslapio (apie 2000 spaudos ženklų) rašinį apie savo giminę. Rašinyje pateikiami faktai turi atitikti dokumentus, pateiktus legitimacijų tarybai, – kada ir kieno buvo patvirtinta protėvių bajorystė, giminės herbas, valdos, įdomesni istoriniai faktai bei žinios apie leidinio užsakovą ir jo artimuosius (žmoną, vaikus ir kt.), gimimo metai, vieta, mokslo įstaiga ir išsilavinimas, specialybė, mokslinis laipsnis, apdovanojimai, jei buvo ištremti, nurodyti tremties metus, vietą ir kt.

Leidinio kaina – 80 Lt gyvenantiems Lietuvoje, ir 80 USD – užsienyje. Pinigai siunčiami į sąskaitą: litais Nr. 715161 ir doleriais Nr. 17174019 Komerciniame banke LITIMPEKS Sodų filialas, banko kodas 260101717.

Išankstinė leidinio prenumerata priimama ir iš kitų suinteresuotų asmenų. (Tiražas – 1100 egzempliorių.)

Visų materialiai parėmusių leidinio išleidimą, biografijos bus pateiktos atskirame leidinio skyriuje.

Teirautis tel. 76 56 90.

Dr. doc. Jonas STANKUS.

Leidybinės grupės koordinatorių

Lietuvos bajoras – trečias pasaulyje

Pasaulio žaidynių bronzos medalio laimėtojas Danas Babenskas

1997 m. rugsėjo 7-21 d. Turkijoje vyko Pirmosios pasaulio aviacijos sporto žaidynės. Jose dalyvavo ir Lietuvos Respublikos sportininkų delegacija. Varžybos vyko skirtinguose miestuose ir vietovėse aviamodeliavimo, sklandymo, parašiutų sporto, ultralengvųjų skraidančių aparatų, skraidyklių ir parasparnių bei precizinio skraidymo rungtyje.

Bronzos medalį laisvo skridimo aviamodelių klasėje iškovojo Lietuvos bajoras Danas Babenskas.

Gal ji būsimoji čempionė?

Su šiuo lėktuvu D. Babensko duktė Austėja jau pelnė du respublikinius medalius

*Danas Babenskas
Turkijos sostinėje*

Bajoriškos muzikinės kultūros atgimimas

"Be savo istorinio luomo, bajorijos, lietuviai – ne istorinė tauta, o valstiečių tauta. Tokia ji atviresnė Rusijos asimiliacijai."

Šiuos žodžius pasakė 1863 m. Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas, liaudies vadintas Koriku. Panašius kėslus puoselėjo ir sovietiniai ideologai. Deja, į vajų prieš bajoriją įsitraukė ir kai kurie patriotais save laikantys lietuviai. Buvo teigiama, kad lietuvių kultūra valstietiška, ji kilo XIX a. pabaigoje iš šiaudinių pastogių.

Įrodyti, kad M. Muravjovo ir komunistų bei jų sekėjų sumanymas išnaikinti lietuvių bajoriją nepavyko, – viena svarbiausių Kauno apskrities bajorų draugijos veiklos krypčių. Šiandien Kaune labiausiai atgimsta muzikinė bajoriška kultūra. M. Žilinsko galerijos menotyrininkė A. Snitkuvienė užregistravo per 500 kūrinių, XIX a. skambėjusių Raudondvaryje, grafų Tiškevičių pilyje. Praėjusiame amžiuje Raudondvaryje veikė chorinės ir muzikinės kapelos. Grafas B. Tiškevičius buvo išgarsėjęs Europoje fotografas.

Raudondvaryje skambėjusių kūrinių pagrindu 1997 m. Kauno bajorų draugija organizavo koncertų ciklą "Dvarų muzika". Skambėjo K. Gliuko, V. A. Mocarto, F. Šuberto, F. Šopeno, G. Forė, G. Donicečio, V. Belinio ir kitų kompozitorių kūriniai. Juos atliko solistai – bajorų senatorė T. Chmieliauskaitė, V. Daugirdienė, J. Malikonis, M. Rekys, V. Chomanskis, V. Christauskas, smuikininkė M. Neniškytė, fleitininkė L. Gomolickaitė, pianistai V. Balčiauskaitė-Daugirdienė ir E. Petronis. Muzikologė U. Milerienė koncertuose papasakoja apie kūrinius ir atlikėjus, aktorė R. Staliliūnaitė ir socialinių mokslų doktorantas A. Rukas Daujotis – apie bajoriškos kultūros apraiškas Lietuvoje. 1997 m. koncertai buvo suorganizuoti Kauno ir Vilniaus menininkų namuose, Biržų pilyje, Vytauto Didžiojo universitete, Kauno inteligentų klube.

Pakaunėje XIX a. kultūros židinys buvo ne tik Raudondvaris, bet ir netoli Vandžiogalos buvęs A. Chmielevskio Šilelio dvaras. Dvarininko A. Chmielevskio anūkė T. Chmieliauskaitė išsaugojo senelio daugiau kaip prieš šimtą metų rašytą poemą bei laiškus iš tremties. Lapkričio mėn. Maironio lietuvių literatūros muziejuje įvyko literatūrinė muzikinė popietė, skirta A. Chmielevskio atminimui. A. Chmielevskio poemą "Prakeikimas blogiems ganytojams" ir laiškus skaitė aktorė A. Mackevičiūtė, muzikinius kūrinius atliko minėti menininkai. Renginį vedė bajorė I. Vaidotienė.

1998 m. sausio 24 d. Maironio lietuvių literatūros muziejuje vyko Žemaitijos bajorams Daujotams, Zaleskiams, Rimgailoms, Zenavičiams skirta popietė. Joje dalyvavo Artūras Rukas Daujotis (socialinių mokslų doktorantas), Lidijsa Gomolickaitė (fleita), Ojaras Gricijonas (baritonas), Virginija Daugirdienė (fortepijonas), Irena Vaidotienė.

*Artūras Rukas DAUJOTIS
Kauno apskrities bajorų draugijos vadas*

Jonušas KLIUČINSKAS

PAVELDĖTOJŲ
DĖKINGUMAS

1936 m. liepos 12 dieną mūsų laikinojoje sostinėje, Kaune, mirė kunigaikštis Jonas Gediminas Beržanskis-Klausutis (herbas "Pomian"), aušrininkas ir varpininkas, Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis, lietuvių tautinio atgimimo kovotojas.

Liepos mėnesio pirmoji pusė žymi Lietuvai svarbiomis – Mindaugo karūnavimo ir Žalgirio pergalingo mūšio – datomis. Tarp tų datų, iškilmių ir minėjimų gali prapulti data, susijusi su kunigaikščiu Jonu, ir šio žymaus lietuvių kultūros veikėjo nuopelnų Lietuvai atminimas. Kas kas, bet Lietuvos valstybės kūrėjų ir gynėjų bajorų ainiai, dabar susibūrę į atkurtą Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą, turi pagerbti jį ir pareikšti savo dėkingumą už ryžtą įkuriant Lietuvos bajorų draugiją, vienijančią karių bajorų ainius, Lietuvos valstybės patriotas.

Kunigaikštis Jonas vadovavo Lietuvių bajorų draugijai iki 1936 m. liepos 12 dienos, kai jo dvasia persikėlė pas savo protėvius Anapilin.

Šis didis žemaitis, tarnavęs tik Lietuvai, gimė 1862 m. rugpjūčio 25 dieną Žemaitijoje, Pluoguose, netoli Vieksnių. Iš naujo neskaičiuojant visų kunigaikščio nuopelnų lietuvių tautai ir Lietuvos valstybei nuo knygnešystės laikų iki Lietuvos Respublikos dvasinio ir ekonominio pražydėjimo, negalima užmiršti jo didelio indėlio steigiant Vytauto Didžiojo ir Alberto Vijūko-Kojelavičiaus komitetus, jo iniciatyvos organizuoti ir statyti Vytauto Didžiojo muziejų.

Bet mus, Lietuvos bajorų ainius, ypač domina jo siekiai atgaivinti Lietuvos bajorų lietuvių dvasią, lietuvių tautos, Lietuvos valstybės patriotizmą. Turime neužmiršti ir būti jam dėkingi, kad 1928 m. vasario 16 dieną jo įkurta Lietuvių bajorų draugija padarė didžiulę įtaką, Lietuvos bajorijai grįžtant prie savo Tautos.

PRISIMENANT
JONUŠĄ
KLIUČINSKĄ

Retai kam pasiseka nugyventi tokį sudėtingą, tragiškai įdomų gyvenimą ir likti ištikimu savo įsitikinimams, kaip Jonušas Kliučinskas.

Jonušas Kliučinskas gimė 1911 m. rugpjūčio 3 d. Salų dvare (Rokiškio apskr.) ir vienerių metų būdamas liko našlaitis – mirė mama, bajorė Zofija Lipčinskaitė. Tėvas, Kazimieras Kliučinskas, senos garbingos bajorų giminės palikuonis, daugiau nebevedė ir vienas augino keturis sūnus ir dvi dukras.

J. Kliučinskas mokėsi Salose, Skapiškyje, Rokiškyje, Kaune. Baigęs karo mokslus, kurį laiką tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Išėjęs į atsargą, J. Kliučinskas pradėjo dirbti Kėdainių apskrities savivaldybėje. 1936 m. vedė bajoraitę Viktoriją Kontautaitę. Aktyviai dalyvavo Šaulių sąjungos veikloje. 1939 m. J. Kliučinskas buvo paskirtas Ukmergės pasienio apskrities revizoriumi. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, vadovavo apskrities komendantūros ryšiams, organizavo internuotų lenkų karių aprūpinimą.

Jonušas Kliučinskas sunkiai pergyveno sovietinę okupaciją. 1941 m. birželio 23 d. kartu su kitais sukilėliais užėmė Ukmergės savivaldybę, nuginklavo miliciją ir padėjo atkurti Lietuvos valdžią.

Pakartotinos sovietų okupacijos metu J. Kliučinskas keturis su puse metų praleido kalėjimuose. Nuėjęs sunkų kalinio kelią ir išėjęs į laisvę, pradėjo dirbti Marijampolėje, Kaune, o nuo 1956 m. dirbo Sargėnų keramikos gamykloje inžinieriumi ir vadovavo statyboms.

Mirus pirmajai žmonai, vedė gydytoją Birutę Meilutę Skeberytę-Šerkšnienę.

Per visus tuos sudėtingus metus Jonušas Kliučinskas išliko ištikimas bajorui luomui.

Dar tarnaudamas kariuomenėje, 1930 m. bajoras J. Kliučinskas prisistatė Lietuvos bajorų draugijos pirmininkui – šviesiausiajam kunigaikščiui Jonui Gediminui Beržanskiui-Klausui. Nuo to laiko išliko tvirti saitai su bajorų organizacija iki sovietinės okupacijos pradžios ir Lietuvos bajorų draugijos likvidavimo.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, J. Kliučinskas aktyviai įsijungė į bajorų sąjungos veiklą. Savo patirtimi ir organizaciniu darbu daug prisidėjo prie Lietuvos bajorų sąjungos organizacinės struktūros suformavimo, Statuto parengimo, atkuriamojo Lietuvos bajorų suvažiavimo pravedimo ir tapo vienu ryškiausių Lietuvos bajorų sąjungos vadovų. Tačiau 1997 m. rugsejo 3 d. sunki liga jį išplėšė iš mūsų tarpo.

Lietuvos bajorų sąjunga neteko vieno iš seniausių ir garbingiausių savo narių, senatoriaus, maršalkos ir Garbės nario Jonušo Kliučinsko.

Jau praėjo kuris laikas, bet vis dar nesiriki, kad jau nebegirdėsime jo sodraus ir valingo balso LBKS Senato posėdžiuose ir suvažiavimuose. Jau nebegirdėsime — Jonušas Kliučinskas ramiai ilsisi Kauno Petrašiūnų panteone.

